

**T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANS/BANKACILIK ANABİLİM DALI**

**TARIMSAL İŞLETMELERİN FİNANSMANI
VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

MİRAÇ KAZANCI

İstanbul - 2010

**T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANS/BANKACILIK ANABİLİM DALI**

**TARIMSAL İŞLETMELERİN FİNANSMANI
VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Miraç KAZANCI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erişah ARICAN

İstanbul - 2010

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANS/BANKACILIK ANABİLİM DALI

TARIMSAL İŞLETMELERİN FİNANSMANI
VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Erişah ARICAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİLLER	vi
TABLolar	vii
EKLER	ix
KISALTMALAR	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
TEŞEKKÜR	xiii
GİRİŞ	14
1. TARIM SEKTÖRÜNÜN GENEL ÖZELLİKLERİ	17
1.1. Tarım Kavramı ve Tarımın Kapsamı	17
1.2. Tarımın Tarihsel Gelişimi	18
1.2.3. Avrupa'da Tarımın Tarihsel Gelişimi	19
1.3. Tarım Sektörünün Genel Özellikleri	20
1.3.1. Tarımın İktisadi Kalkınmadaki Rolü	20
1.3.2. Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Rolü.....	23
1.3.2. Türk Tarımının Dünya Ekonomisindeki Konumu.....	28
1.4. Türk Tarımının Gelişim Süreci	30
1.4.1. Osmanlı Dönemi (Cumhuriyet Öncesi Dönem).....	31
1.4.2. Cumhuriyet Dönemi	42
1.4.3. 1960-1980 Planlı Dönemde Türk Tarımı	48
1.4.4 1980-2000 Arası Planlı Dönemde Türk Tarımı.....	50
1.5. 2001 – 2008 Arası Dönemde Tarım Sektörü.....	52

1.5.1. Tarım Sektöründe Bölgelerin Coğrafi Yoğunlaşmaları	55
1.5.2. Bitkisel Üretim ve Değişmeler.....	64
1.5.3. Hayvansal Üretim ve Değişmeler	66
2. TARIMSAL İŞLETMELERDE FİNANSMAN SORUNU VE TARIMSAL KREDİ KAYNAKLARI	71
2.1. Genel Olarak Türkiye’de Tarımsal İşletme Kavramı ve Tarımsal İşletmelerde Finansman.....	71
2.1.1. Türkiye’de Tarımsal İşletme Kavramı ve Diğer İşletmelerden Farkları.....	73
2.1.2. Tarımsal İşletmelerde Finansman.....	79
2.2. Tarım Sektöründe Kredi İhtiyacının Nedenleri.....	83
2.3. Tarımsal Kredi Kaynakları	87
2.4. Tarımsal İşletmelere Yönelik Alternatif Finansman Yöntemleri.....	92
2.4.1. Finansal Kiralama (Leasing).....	92
2.4.2. Faktoring.....	94
2.4.3. Tarım Sigortaları	95
2.4.4. Vadeli İşlemler	98
3. BANKALARIN TARIM SEKTÖRÜNDEKİ YERİ VE TARIM BANKACILIĞI	100
3.1. Bankacılık Kavramı ve Türk Bankacılığının Tarihsel Geçmişi	100
3.1.1. Bankacılığın Tarihsel Geçmişi ve Türk Bankacılık Sistemine Genel Bakış.....	100
3.1.2. Bankaların Kuruluş Amaçları, Fonksiyonları ve Türleri.....	109
3.2. Bankacılık Tarım İlişkilerinin Tarihsel Süreci	112
3.2.1. Osmanlı Döneminde Bankacılık Tarım İlişkileri	112
3.2.2. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Tarım İlişkileri.....	115
3.2.3. Planlı Dönem Bankacılık Tarım İlişkileri.....	116
3.2.4. 2000’li Yıllarda Bankacılık Tarım İlişkileri.....	117
3.3. Tarımsal Kredi Veren Bankalar Ve Tarımsal Kredi Payları	120

3.3.1.	<i>T.C. Ziraat Bankası</i>	122
3.3.2.	<i>Türkiye İş Bankası</i>	124
3.3.3.	<i>Vakıfbank</i>	125
3.3.4.	<i>Şekerbank</i>	126
3.3.5.	<i>Türkiye Halk Bankası</i>	127
3.3.6.	<i>Denizbank</i>	127
3.4.	Bankalararası Tarımsal Kredi Rakamları ve Piyasa Payları.....	129
3.5.	Kullandırılan Tarımsal Kredilere İlişkin Bulgular.....	133
4. BANKALARIN TARIMSAL KREDİ UYGULAMALARININ ANALİZİNE		
YÖNELİK UYGULAMANIN AMACI.....		132
4.1.	Uygulamanın Amacı.....	142
4.2.	Veri Seti.....	142
4.3.	Araştırma Hipotezleri	143
4.4.	Ampirik Bulgular	143
4.4.1.	<i>Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular</i>	144
4.5.	Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi	149
SONUÇ		150
KAYNAKLAR.....		156

ŞEKİLLER

ŞEKİL 1: BÖLGESEL BAZDA TARIM SEKTÖRÜNÜN GSYİH İÇERİSİNDEKİ BÜYÜME HIZI (%) (1987-2001)	53
ŞEKİL 2: TARIM SEKTÖRÜNDE İSTİHDAMIN PAYI (%)	54
ŞEKİL 3: BİTKİSEL ÜRETİMDE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	56
ŞEKİL 4: TARIM ÜRÜNLERİ ÜRETİMİNDE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	57
ŞEKİL 5: SEBZE ÜRETİMİNDE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALARI	58
ŞEKİL 6: MEYVE ÜRETİMİNDE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	58
ŞEKİL 7: HAYVANSAL ÜRÜNLER ÜRETİMİN COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	59
ŞEKİL 8: SÜT ÜRETİMİNDE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	60
ŞEKİL 9: KIRMIZI ET ÜRETİMİNDE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	61
ŞEKİL 10: BAL ÜRETİMİNDE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	62
ŞEKİL 11: BÜYÜK BAŞ HAYVANLAR İLE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	63
ŞEKİL 12: KÜÇÜK BAŞ HAYVANLAR İLE COĞRAFİ YOĞUNLAŞMALAR	64
ŞEKİL 13: YILLAR İTİBARIYLA BİTKİSEL ÜRETİM DEĞERLERİNİN GELİŞİMİ (TON/YIL)	65
ŞEKİL 14: 1991-2008 YILLARI ARASINDA HAYVAN VARLIĞI (BİN ADET)	67
ŞEKİL 15: 1991-2008 YILLARI ARASINDA ET VE SÜT ÜRETİMİ (BİN ADET)	70
ŞEKİL 16: TARIMSAL KREDİLERİN SINIFLANDIRILMASI	89
ŞEKİL 17: LEASİNG'İN TARIM SEKTÖRÜNDE UYGULAMA ALANLARI	94
ŞEKİL 18: TARIMSAL SİGORTA SİSTEMİNİN İŞLEYİŞ ŞEMASI	97
ŞEKİL 19: 1988-2008 DÖNEMİ ARASINDA TARIM KREDİSİ RAKAMLARI (TL)	132
ŞEKİL 20: 2000-2008 YILLARI ARASINDA BÖLGESEL KREDİ ORANLARININ YÜZDESEL DAĞILIMI (%)	136
ŞEKİL 21: 2000-2008 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞEN TARIMSAL KREDİLERİN İL BAZINDA DAĞILIMI	139

TABLolar

TABLO 1: 2002 – 2008 DÖNEMLERİ ARASINDA İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI	25
TABLO 2: 1998 – 2008 DÖNEMLERİ ARASINDA GSMH’NİN BÜYÜME HIZI VE SEKTÖREL DAĞILIMI	26
TABLO 3: 1990 – 2008 DÖNEMLERİ ARASINDA DIŞ TİCARET RAKAMLARI VE TARIM SEKTÖRÜNÜN PAYI	27
TABLO 4: TÜRKİYE’NİN DÜNYA SIRALAMASINDA ÜRETİM BAKIMINDA İLK 5’TE YER ALAN ÜRÜNLERİ	29
TABLO 5: 1921 YILINDA TÜRKİYE’NİN SANAYİ KURULUŞLARI VE ÇALIŞAN SAYISI ...	43
TABLO 6: TÜRKİYE TARIMININ BÜYÜME HIZI VE NÜFUS ARTIŞ HIZI KARŞILAŞTIRMASI (%)	55
TABLO 7: YILLAR İTİBARIYLA BİTKİSEL ÜRÜN GRUPLARININ ÜRETİM DEĞERLERİ (TON/YIL)	65
TABLO 8: 2001 – 2008 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN ET VE SÜT ÜRETİMİ (TON/YIL)	68
TABLO 9: TÜRKİYE’DEKİ TARIMSAL İŞLETMELERİN TİPOLOJİK OLARAK SINIFLANDIRILMASI (%)	73
TABLO 10: TARIMSAL İŞLETMELERİN HAYVAN SAHİP OLDUKLARI HAYVAN SAYISINA GÖRE DAĞILIMI (%)	74
TABLO 11: TARIM SEKTÖRÜNE VERİLEN KREDİLERİN TOPLAM KREDİLER İÇİNDEKİ PAYI (MİLYON TL)	81
TABLO 12: TARIM SİGORTALARININ SINIFLANDIRILMASI	95
TABLO 13: 2001 KRİZİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YENİDEN YAPILANDIRILMASININ MALİYETİ (MİLYAR \$)	108
TABLO 14: BANKALARIN TARIM KREDİSİ TUTARLARI VE TOPLAM KREDİLER İÇERİSİNDEKİ PAYLARI (%)	129
TABLO 15: TARIM KREDİLERİNİN TOPLAM KREDİLER İÇİNDEKİ PAYI (%)	133
TABLO 16: YILLAR İTİBARIYLA TARIM KREDİLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMLARI (MİLYON TL)	135
TABLO 17: TARIMSAL KREDİLERİN İL BAZINDA DAĞILIMLARI (MİLYON TL)	137

TABLO 18: HİPOTEZLER VE UYGULANAN TESTLER	144
TABLO 19: TARIMSAL KREDİ VE ŞUBE SAYISI DEĞİŞKENLERİ KORELASYON ANALİZİ	145
TABLO 20: TARIMSAL KREDİ VE PERSONEL SAYISI DEĞİŞKENLERİ KORELASYON ANALİZİ.....	146
TABLO 21: TARIMSAL KREDİ VE İHTİSAS DIŞI KREDİ DEĞİŞKENLERİ BAĞIMSIZ T TESTİ SONUÇLARI	147
TABLO 22: TARIMSAL KREDİ VE MEVDUAT DEĞİŞKENLERİ BAĞIMSIZ T TESTİ SONUÇLARI	148
TABLO 23: İNCELENEN HİPOTEZLER VE KABUL DURUMLARI.....	149

EKLER

KISALTMALAR

CBOT	:	Chicago Board of Trade
FAO	:	Dünya Gıda Örgütü
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
TUİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu

ÖZET

Tarım sektörü, bir ülkenin gıda ambarı olmakla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın itici gücü olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle tarım sektörü açısından, tarımsal işletmelerin finansman sorunlarını çözerek bu işletmelerin gelişimi sektörün büyümesi ve istihdamı açısından da önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı tarımsal sektörü ve bu kapsamda tarımsal işletmeler hakkında detaylı bilgiler vererek daha sonra tarımsal işletmelerin kredi uygulamalarına yönelik bankalar kesimi kaynaklı analiz ve karşılaştırmalarda bulunmaktır.

Bu kapsamda öncelikle gerekli literatür çalışması ile birlikte tarım sektörü, tarımsal işletmeler kavramı ve bankacılık sektörü ve tarımsal kredi uygulamaları hakkında bilgi verilmiş ardından da uygulama bölümünde 1988-2008 yılları arasında bankacılık sektörü tarafından tarım sektörüne yönelik verilen krediler genel bulguları itibariyle karşılaştırmalı analizlere tabi tutulmuştur. Tarımsal kredilere yönelik genel bulguların ortaya konmasının ardından tarım kredilerinin aynı döneme ve yine bankacılık sektörüne yönelik ait diğer bağımlı/bağımsız değişkenlerle yorumlanabilecek hipotezlerle sınanmıştır. Bu kapsamda da öne sürülen hipotezlerin hepsi kabul edilmiştir.

Sırasıyla, tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile bankaların şube sayıları ve banka personel sayıları arasında, bankalarca verilen ihtisas dışı krediler arasında ve bankalarda bulunan mevduat düzeyleri arasında anlamlı birer ilişki olduğu istatistiksel açıdan ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Üretim, Tarımsal İşletmelerde Finansman, Tarımsal Bankacılık

ABSTRACT

Agricultural sector, especially in a country's food store, although developing countries are emerging as the driving force of development. Therefore in terms of agriculture and agricultural businesses solve their financial problems as the industry's growth and development of these enterprises in terms of employment are also important. The purpose of this study is examined the agricultural sector from the agricultural enterprises by giving detailed information on credit applications, then the agricultural business sector for the banks is to find source analysis and comparisons.

In this context, the literature must first work with the agricultural sector, agricultural business concept and the banking sector and agricultural credit applications have been given information about the application and then in 1988-2008 between the banking sector by the agricultural sector for the loans as of the general findings of the comparative analysis is subjected to. Agricultural credit for agricultural loans after general findings put forward the same period and also for the banking sector, the other dependent / independent variables could be interpreted by the hypothesis has been tested. In this context, all of the proposed hypothesis was accepted.

Chronologically, the development of agricultural credit amount with the number of branches of banks and banks in the number of personnel, given by banks specialized in foreign loans and deposits in banks located between levels one relationship is statistically significant terms were put forward.

Keywords: Agricultural Production, Financial Management in Agricultural Firms, Agricultural Banking.

TEŞEKKÜR

Ve ailem...

Her zaman yanımda olan biricik aileme...sevgili anneme...kardeőlerime...eőime...

Tez yazım aőamasında aramıza yeni gelen ve geliőıyla bizi sevince boğan biricik oğlum Mehmet Salih'e...

Aramızdan ayrılıőının 8. Yılı dolmasına rağmen hala boőluęunu ve özlemini gideremediğim ve bu sūreęte yaőasaydı benimle gurur duyacak olan sevgili babama...

Teőekkūrū bir borę bilirim...

GİRİŞ

İnsanların toprak ve tarımla tanışmaları yerleşik yaşama geçişlerinden bu yana devam etmiş ve önemini korumuştur. Zengin ve verimli topraklar için savaşlar yapılmış toprak uygarlığın gelişmesi sürecinde en önemli zenginlik ve güç kaynağı olarak görülmüştür. İktisadi kalkınma yazınında tarımsal kalkınma kavramı önemli bir yere sahiptir. İktisadi kalkınmanın aşamaları arasında öncelikli bir yere sahip olan tarım ülkelerin gelişmişlikleriyle beraber sanayi ağırlıklık bir ekonomiye geçişin önemli bir adımı olarak tanımlanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun duraklama devresinden itibaren Dünya’da değişen sistemsal ve yapısal durumdan gecikmeli olarak beslenmiş tarımsal yapıda bu durumdan benzer şekilde etkilenmiştir. Uygulanan politikalar tarımsal üretim mekanizmasını gelişen bir yapıya kazandırmaktan çok daha hantal ve kendini yenileyemeyen bir yapıya dönüştürmüştür.

Türkiye ekonomisi açısından tarımın ihmal edildiği bir sanayileşme politikası uygulanması, tarımın ekonomik kalkınma sürecinde ne denli büyük bir potansiyele sahip olduğunun göz ardı edilmesi son derece hatalı bir süreçtir.

Ancak sanayi öncelikli bir ekonomik kalkınma için öncelikle tarımsal gelişmenin sağlanması ve öncelikli olarak tarım sektörünün sorunlarının çözülmesi daha etkin bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle, Türk tarım politikaları yoluyla öncelikle sermaye, finansman sıkıntısı ve pazarlama gibi sorunlarına çözüm getirilmelidir.

Bu çalışmada da yukarıda aktarılan değerlendirmeler neticesinde, tarım sektörünün finansman ve kredi sorununa yönelik bir değerlendirme gerçekleştirilerek

tarımsal işletmelerde finansman ve kredi kaynakları aktarılmış ve bankaların bu süreçte ne derece aktif bir rol oynadıkları incelenmiştir.

Bu güne kadar gerçekleştirilen akademik çalışmalarda, tarım sektörünün finansman sorunu konusunda; ülke ekonomisine ve bu doğrultuda GSMH gibi istatiki ölçümlere ne derece katkı sağladığı ve neticede ekonomik kalkınma sürecinde ne derece katkı sağladığı ele alınmıştır. Fakat, elde edilen sonuçlar ve araştırma bulguları ülkeden ülkeye farklılık gösterebildiği kabul edilmesi gereken bir husus olup herhangi bir ülke için farklı zaman dilimlerinde yapılan çalışmalarla da konjunktöre göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Başlangıçta tarım kesimi özellikle kurumsallaşmamış kredi kaynaklarından kredi kullanmak durumunda olup gerçekleştirilen çalışmalarda güvenilirlik açısından oldukça sıkıntı yaratmaktaydı. Bu çalışmada özellikle bankaların gelişen tarımsal kredi politikaları ve tarım bankacılığı uygulamaları neticesinde bankalarda kullandıkları kredi rakamları uygulamaya dahil edilmiştir. Bu yolla çalışma neticesinde elde edilecek yorumlarda daha doğru ve kapsamlı değerlendirmeler yapmak mümkün olabilir.

Çalışmada tarım sektörüne öncelik veren bankalardan elde edilen tarımsal kredi oranları, kredi türleri ve ekonomik kalkınmayı temsilen GSYİH arasındaki ilişki Türkiye örneğinden hareketle incelenmektedir. Literatürde GSYİH ekonomik gelişmişlik göstergesi alınan bir değişken olduğu için ekonomik gelişme ve tarım sektörü analizi çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde tarımın tanımı ve tarihçesi aktarılmış, daha sonra tarım sektörü hakkında bilgi verilmiş, tarım sektörünün genel yapısı ve geçmişten günümüze tarım sektörünün gelişimi dönemler halinde detaylıca

aktarılmıştır. İkinci bölümde ise yine benzer şekilde tarımsal işletmeler hakkında bilgi verilmiş, tarımsal işletmelerde finansman sorunu ve kredi ihtiyacının nedenleri ve bu hususta kullanılabilir kredi kaynakları sırasıyla açıklanmıştır. Üçüncü bölümde bankalar ve geçmişten günümüze tarım ve banka sektörü arasındaki ilişki bulunmaktadır. Beşinci bölüm olan uygulama bölümünde ise öncelikle tarımsal kredi veren bankalar ve 2000 yılından bu yana verilen tarım kredileri ve diğer tarımsal bankacılık uygulamaları tablo ve grafikler yardımıyla açıklanmıştır. Ayrıca elde edilen tarımsal kredi verileri neticesinde öne sürülen 4 ayrı hipotez istatistiksel olarak test edilmiştir. Sonuç bölümünde ise sonuç ve değerlendirmeler ve öneriler dikkate alınmıştır.

1. TARIM SEKTÖRÜNÜN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Tarım Kavramı ve Tarımın Kapsamı

Tarım veya diğer adıyla ziraat, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, üretilen bu ürünlerin verimlerinin artırılması, bu ürünlerin uygun koşullarda saklanması ve pazarlanmasını inceleyen bir kültür ve bilim dalıdır. Diğer bir ifadeyle, insan besini olabilecek ve ekonomik değere sahip her türlü ürünün bakımı, yetiştirilmesi ve neticede doğal ortamı değiştirme çalışma çalışmaları tarımın kapsamı içindedir.¹

Bu bilim dalı uygulamalı bir bilim olup, amacı insanların yararına dokunan ekonomik ürünler ortaya koymak ve elde etmektir şeklinde ifade edilebilir.

Tarım, bitkisel üretim ve hayvansal üretim olmak üzere iki farklı üretim biçiminden oluşmaktadır. Bu iki üretim metodu arasındaki fark, kullandıkları üretim kaynağının birinde bitki diğerinde ise hayvan olması olarak tanımlanmaktadır.²

Günümüzde, tarım iki farklı kapsama sahiptir. Bunlardan ilki, sadece çevresini ve kendisini besleyebilmek için üretim yapan grup, ikincisi ise ticari amaçla tarım yapan insanlardan ve kurumlardan oluşan gruptur.

Ticaret amacıyla gerçekleştirilen tarım, diğer bir ifadeyle endüstriyel tarım olarak adlandırılmaktadır. Endüstriyel tarım gübreleme, tohumlama, bakım, sulama gibi birbirinden farklı alanlarda faaliyet gösterebilmektedir. Günümüzde tarımsal kimya alanındaki gelişmeler beraberinde, üretimi arttırmakta, teknolojiyle birlikte insan gücü faktörünü de giderek azaltmaktadır. Tarım alanındaki bu durum besin

---

¹ T.C. Tarım Bakanlığı, <http://www.tarim.gov.tr/>, Erişim: 20/12/2009

² Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAOSTAT), 2009, <http://faostat.fao.org/>

üretimini daha sağlıklı bir şekilde sokmakta, beraberinde yeni iş alanları doğurmadığı sürece işsizliğide arttırmaktadır.³

Geçmişten günümüze, ilkel tarım aletleri yerini modern tarım aletlerine devletmiş, sulama ilaçlama olanaklarının gelişmesine paralel olarak ise tarımsal uygulamalarda artış görülmüştür. Bu konuda büyük gelişme ve yenilikler gerçekleştiren ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. Tarımdaki makineleşme süreci sanayileşme sürecine öncelik veren devletlerin yapmaları gereken önemli bir süreç olup Dünya tarihi içerisinde de günümüzün en önemli gelişmelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

1.2. Tarımın Tarihsel Gelişimi

Tarımın geçmişi günümüzden 10.000 yıl öncesine kadar gitmektedir. İlk tarım uygulamaları beraberinde toplumun arasındaki etkileşimi arttırmış neticede ise tüm dünyada yaygınlaşarak ekonomik bir yaşam biçimi ve bilim dalı haline gelmiştir. Tarım sayesinde insanlık yerleşik yaşama geçmiş Dünya üzerinde bugünkü düzenin kurulmasının temelleri atılmıştır.⁵

Tarımın doğuşunda batı asya ayrı bir öneme sahiptir. Yakındoğu'da bitki örtüsünün zenginliği, verimli topraklara sahip olması ve yumuşak iklimine sahip olması nedeniyle tarımın gelişimine uygun bir ortama sahipti. Dönemin en önemli bölgelerinden Babil, Fırat ve Dicle gibi iki akarsudan beslenmiş ve Babil'deki asma bahçeleri oldukça ünlü olmuştur. Vadi meyve ve diğer ağaç türleri bakımından (zeytin, asma, palmye) oldukça zengin bir yapıya sahipti. Suriye ve Filistin, tarih çağlarının ilk yıllarından

---

³ Abdullah Aysu, Türkiye'de Tarım Politikaları, Özgün Yayınları, İstanbul, 2001, s.24.

⁴ H.S.Gülse, Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Sektöründe Yapısal Değişmeler Ve İzlenen Politikalar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 1996, ss. 41-42.

⁵ Wikipedia Türkiye, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tarım/>, Erişim: 24/12/2009

başlayarak tarım bakımından çok verimli arazilere sahip olmuşlardır. Bu bölge özellikle tahıl, zeytin, incir, nar, hurma, üzüm gibi çeşitli meyveler ve sebzelerin yetiştirilmesinde uzmanlığa sahipti. İran toprakları ise besine yönelik tarım için elverişliydi. Burada, zengin tarım ürünlerinin yanında pamuk, üzüm, zeytin, hurma gibi birbirinden farklı meyve ve sebze çeşitlerinin yetiştirildiği aktarılmaktadır.

M.Ö. 3000'den itibaren başlayarak Mısırlılar buğday, arpa, üzüm, hurma, susam, gibi meyve ve sebzeler yetiştirmeye başlamışlardır.

Mısırlıların, Nü vadisi ve Nil nehri etrafında zengin tarım alanlarına sahip olduğu aktarılmaktadır. Orta Afrika halklarının ise tarih boyunca pirinç ve hintdarısı ekimiyle uğraştıkları görülmektedir.

M.Ö. özellikle Hintliler için tarımın önemli oldukça yüksektir. Sanskrit belgelerinden, yerli kabilelerin toprağı sürdükleri ve tohum ektikleri anlaşılmıştır. Ayrıca Çin tarımının da M.Ö. 2800 yıllarına kadar uzandığı bilinmektedir.

Çinliler, genel olarak toprağı sürme ve tohum ekme şeklinde tarım faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Çinliler özellikle çay ve tahıl üretiminde önemli bir yere sahipti. Ayrıca Japonya'da tarımın tarihsel gelişimi çerçevesinde pirinç vb. tahılların üretiminde önemli bir yere sahipti.

1.2.3. Avrupa'da Tarımın Tarihsel Gelişimi

Milattan önceki dönemlerde Antik Yunan ve Latin toplumlarında tarım önem verilen ve gelişime gösterdikleri bir uygulamaydı. Özellikle nadas uygulaması, iyi tohumlukların seçilmesi gibi verimliliğı arttırıcı bazı tekniklere de sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Kıta avrupalısında Germanler ve Keltler tarım konusunda bazı bilgilere sahip konumdaydı. Fakat özellikle buğday yetiştiriciliğı konusunda Galiçya, önemli bir

tahıl deposu konumundaydı. İslamiyetin yayılması ve beraberinde Emeviler’le birlikte Arapların Akdeniz havzasına girmesi bazı Doğu kökenli bitkilerin de Avrupa toplumuna da aktarılmış oldu. Bu hususta prinç ve hurma öne çıkan ürünlerdir.

1.3. Tarım Sektörünün Genel Özellikleri

1.3.1. Tarımın İktisadi Kalkınmadaki Rolü

Tarım, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanda yaşayan halkın geçim kaynağını sağladığı temel bir sektördür. Ayrıca, tarım sektörünün ulusal ekonomilere, halkın temel gıda maddelerinin üretimini garanti ederek, nüfusun önemli bir kısmına istihdam olanağı sağlamakta, ulusal gelire ve ihracata destek olmakta ve sanayi sektörüne ara malı tedarikini sağlayarak katkı sağlamaktadır.⁶

Tarım sektörü, gelişmekte olan ülkelerin gelişme sürecinde ekonominin açısından en önemli sektörlerden biri konumundadır. Bu dönemde genel olarak tarımın toplam istihdamdaki payı, toplam üretimdeki payından da yüksektir. Bu anlamda, 2009 yılı verilerine göre ülkemizde halen toplam aktif nüfusun tarımda istihdam edilme oranı %45 iken, tarımın gayri safi hasıladaki payı % 8-10 civarındadır.⁷ Bu yüzden tarım sektörünün gelişmesi, kırsal halkın ve dolayısıyla nüfusun büyük bir oranının refahının yükselmesi anlamına gelmektedir. Özellikle tarımda çalışanların diğer sektörlerle oranla refah seviyesinin daha düşük olduğu genellemesi göz önünde bulundurulduğunda, tarım sektöründeki gelişme ve refah artışı diğer sektörlerde de oransal olarak daha büyük bir gelişme ve refah artışı sağlayacağı anlamına gelebilmektedir.

⁶ Abdullah Aysu, Türkiye’de Tarım Politikaları, Özgün Yayınları, İstanbul, 2001, ss.41-44.

⁷ Mine Eroğlu, AB sürecinde Türk Tarımı, Buğday Dergisi, İstanbul, 2005, <http://www.bugday.org/article.php?ID=816/>, Erişim: 05/01/2010.

İktisadi kalkınma literatüründe ekonomik gelişmenin hangi sektörü öncülüğünde yapılması gerektiği konusu günümüzde hala tartışılan bir konudur. Kalkınma teorisi içerisinde yer alan dengesiz kalkınma modeli ülkelerin büyüme süreçlerinde sermaye yetersizliği, teknolojik eksiklikler, girişimci yetersizliği gibi aksaklıklar sebebiyle tüm sektörlerin aynı anda kalkınamayacağını kavramını savunmaktadır.⁸

İktisat literatüründe bu durumda hangi sektörü öncelik verilmesi hususu ve öncelik verilen sektörün gelişme hızının diğer sektöre göre ne derece fazla olabileceği konusu tartışma konusu olmaktadır.

Tarımın önceliklendirilmesi gerektiğini savunan bazı iktisatçılar sanayileşme sürecinden önce tarımsal üretimin hedeflenmesi ve tarım sektörünün gelişmesinin ilerleyen dönemlerde sanayiye de besleyeceğini belirterek tarım sektörünün sanayi sektörüne göre katma değerinin daha yüksek olduğunu savunmaktadır. Fakat tersi görüşe sahip iktisatçılar ise sanayileşmesinin kalkınmanın ilk koşulu olduğunu savunmaktadır. Bu iki görüşün yanında sektörler arasında denge kurulması gerektiğini bu koşulla sektörlerin birbirlerini destekleyeceğini savunan görüşlerde bulunmaktadır. Günümüzde küreselleşme ve ihracatın gibi kanalların gelişmesiyle her iki sektöründe birden desteklenmesi rekabetin sağlanması açısından gerekli olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır.⁹

Sektör önceliği, gelişmiş ve gelişmekte ülke ayrımına göre de değişmektedir. Gelişmekte olan ülke olarak tanımlanan ülkelerde gerçekleştirilebilecek ekonomik etkinliklerin büyük bir kısmı genelde tarım ekonomisine dayalı niteliktedir.

---

⁸ W. Rostow, İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, (Çev:ErolGüngör,1995), Ötüken Yayınları, 1966, ss. 62-64.

⁹ C. Yavilioğlu, Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Sivas, 3(1), ss. 62-66.

Ekonomik gelişme sürecinde hemen hemen bütün gelişmekte olan ülkelerde egemen görüş sanayileşmeye ağırlık verilmesi yönündedir. Fakat tarımsal kalkınmayı gerçekleştirememiş ülke ekonomilerinin büyük sorunlarlar karşılaşmasına yol açmaktadır. Ülke ekonomileri içerisindeki tarımsal üretimin payının büyüklüğü ihracat gibi önemli gelir kaynaklarında önemli rol oynamaktadır.¹⁰ Bu hususta özellikle tarımın ihmal edilip sanayileşmeye ağırlık verilmesi durumunda ülkelerin büyüme hızlarında beklenenin aksine hızlı küçülmeler yaşandığı görülebilmektedir. Hızlı nüfus artışının getirdiği beslenme sorunu, sermaye birikimi ve döviz gereksiniminde tarım beklenen desteği sağlayamamaktadır.

Gelişmiş ülke ekonomilerini incelediğimizde bu tür ülkelerin öncelikle tarımsal anlamda gelişmişliği sağladıktan sonra sanayileşme sürecine girdiklerini gözlemlemekteyiz. Bu sayede ilerleyen dönemlerde gerçekleştirecekleri sanayi yatırımlarının finansman sorununu da aşmak için sermaye birikimini sağladıklarını söyleyebilir. Bu sürecin tamamlanmasının ardından sırasıyla sanayi ve ticaret alanında gelişme tamamlanarak görülmektedir.¹¹

Bu açıdan kalkınmanın finansmanında tarım sektörünün çok önemli bir rolü olduğunu belirtilebilir.

Günümüz Türkiye'sinde Türk tarımının ülke ekonomisindeki payı nispi olarak azalmakta iken, sanayiye girdi temin etmesi, gıda gereksinimini karşılaması, ihracat yolula döviz gereksinimine yardımcı olması ve istihdam olanakları yaratması sebebiyle tarım ülke ekonomisi içerisindeki önemli asla göz ardı edilememektedir.¹²

---

¹⁰ C. Yavilioğlu, Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Sivas, 3(1), s.41

¹¹ G.,Eraktan, Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası, Uzel Yayınları, İstanbul, 2001, ss.51-54.

¹² Abdullah Aysu, Türkiye'de Tarım Politikaları, Özgün Yayınları, İstanbul, 2001, s.28.

1.3.2. Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Rolü

Türk tarımı, geçen yıllar içerisinde sektörel gelişmişliğini henüz tam olarak tamamlamış değildir. Öncelikle sahip olduğu potansiyelin farkına varmalı ve diğer gelişmiş ülkelerin tarım politikalarını kendine örnek alıp bir kalkınma stratejisi belirlemesi gerekmektedir. Bu anlamda, kalkınma modeli içerisinde sektör dağılımı tarım sektörünün asla önüne geçmemeli, bu alanda gerçekleştirilecek gelişmeler neticesinde diğer sektörlerinde gelişme göstererek kalkınmaya destek verecekleri ortadadır.¹³

Temel ihtiyaçların giderilmesinde tarım sektörünün önemi oldukça fazladır ve artan nüfus problemi neticesinde hergün giderek artmaktadır. Yaşanan sanayileşme süreci neticesinde tarım sektörünün yeri günümüzde giderek azalan bir görüntü çizmesine rağmen 2007 yılsonu değerlendirmesine göre ülke çalışan nüfusunun yaklaşık %28,5'lik kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir.¹⁴

Tarım sektörü ayrıca, gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH)'ya katkısı, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacının karşılanması, ülke ekonomisine ve döviz gereksinimine dış ticareten gerçekleştirdiği katkılar nedeniyle ülke ekonomisi için oldukça önemli bir sektördür.

Bu anlamda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarım sektörü önemli bir görev üstlenmiştir. Fakat zamanla ülke ekonomisindeki payı azalarak yerini sanayi

---

¹³ O. Tekinel, O. Deniz, Avrupa Birliği'ne Geçiş Sürecinde Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikaları ve Destekleme Sistemleri Konusunda Yapılması Gerekenler, KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi Yıl: 2001 Cilt:4 Sayı:1, Kahramanmaraş, 2001, ss.8-13.

¹⁴ TÜİK Tarım Sektörü İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 18/12/2009.

ve hizmet sektörlerine bırakmıştır. Fakat ülke ekonomimizde tarım sektörünün payı hala diğer gelişmiş ülkelere göre yüksek düzeyde seyretmektedir.¹⁵

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisi için taşıdığı önemi sıralamak gerekirse;

- 1- Aktif nüfusun büyük bir çoğunluğu tarım sektöründe istihdam edilmektedir. (2007 yıl sonu itibariyle nüfusun %28,5'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir.)¹⁶
- 2- Toplumun gıda ihtiyacını karşılamaktadır.¹⁷
- 3- Tarım ürünleri ülkenin iç ticaret yapısında ekonominin dönmesini sağlayan önemli bir sektördür. (Ulaştırma vs.)¹⁸
- 4- İhracat vasıtasıyla ülke ekonomisi için döviz geliri yaratmaktadır.¹⁹
- 5- Sanayi sektörünün ardından GSYİH'nın ikinci önemli gelir kalemidir.²⁰

İktisat literatüründe tarım ürünlerine olan talep belli bir seviyeden sonra gelir artışına paralel olarak azalma göstermektedir. Yani tarımsal ürünlere yapılan harcamaların payı, gelirin yükselmesiyle giderek azalmaktadır. Bunun en önemli sebebi tarımsal ürünlerin gelir elastikiyetlerinin düşük olması olarak gösterilmektedir.²¹

Gelişmekte olan ülkelerde tarımın istihdam ve milli gelir içerisindeki payı yaklaşık %10 düzeyindedir. Bu açıdan Türk tarımının gelişmiş ülke tarımlarına göre

---

¹⁵ Uçtu, R. ve Yapar, S., AB'ye Üyelik Sürecinde Türk Tarımının AB'ye Entegrasyonu ve Türk Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu-Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi, Cilt I, Bursa, 2004, ss. 219-236.

¹⁶ TÜİK Tarım Sektörü İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 18/12/2009.

¹⁷ BAYRAÇ, F. YENİLMEZ; Tarım Sektörünün Yapısal Analizi ve Avrupa Ortak Tarım Politikası, AB Uyum Sürecinde Türk Tarımı içinde, Demokrasi Platformu Dergisi, Yıl: 1 Sayı: 3, Yaz 2005, Ankara, 2005, ss. 81-84.

¹⁸ Ege İhracatçı Birlikleri Tarafından Hazırlanan Tarım Sektörümüzün Konu ve Sorunları Konulu Rapor, 25 Eylül 2006 http://www.tarimmerkezi.com/haber_detay.php?hid=57, Erişim: 11/01/2010.

¹⁹ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi, Betaş Yayınları, İstanbul, 2002, s.192.

²⁰ Abdullah Aysu, Türkiye'de Tarım Politikaları, Özgün Yayınları, İstanbul, 2001, ss.59-60

²¹ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi, Betaş Yayınları, İstanbul, 2002, s.194.

teknolojik açıdan ve istihdam açısından daha az gelişmiş durumda olduğunu söyleyebiliriz.²²

Yukarıda belirtilen önem sıralamasına göre Türk tarımının ekonomi içerisindeki rolü hakkında daha belirgin yorumlar yapabilmek için istihdam, milli gelir ve dış ticaretteki önemini incelemek gerekmektedir.

1.3.2.1. Tarımın İstihdam İçindeki Payı

Türkiye, istihdamın sektörel dağılımı 2002-2008 dönemi için aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere, tarım sektörünün istihdam içerisindeki payı 2002 yılında yaklaşık %39 seviyesinde iken 2008 yılı sonunda bu oran %24,7 düzeyindedir. Buna karşılık aynı dönemde sanayi sektörü %16,1 seviyesinden %19,7 seviyesine, inşaat sektörü %22,6 seviyesinden %5,4 seviyesine ve son olarak hizmetler sektörü ise inşaat ve tarım sektörlerinde yaşanan gerilemenin neticesinde 2002 yılında %22,4 düzeyinde iken 2008 yıl sonu itibariyle %50,2 seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 1: 2002 – 2008 Dönemleri Arasında İstihdamın Sektörel Dağılımı

Sektörler	Tarım		Sanayi		İnşaat		Hizmetler		Toplam	
	İstihdam (Kişi)	Pay (%)	İstihdam (Kişi)	Pay (%)	İstihdam (Kişi)	Pay (%)	İstihdam (Kişi)	Pay (%)	İstihdam (Kişi)	Pay (%)
2002	8.261	38,90	3.412	16,07	4.809	22,64	4.756	22,39	21.238	100,00
2003	7.854	36,41	3.723	17,26	5.037	23,35	4.958	22,98	21.572	100,00
2004	7.400	33,96	3.987	18,30	5.209	23,90	5.195	23,84	21.791	100,00
2005	6.493	29,45	4.284	19,43	5.733	26,00	5.536	25,11	22.046	100,00
2006	6.088	27,26	4.407	19,74	5.997	26,86	5.838	26,14	22.330	100,00
2007	5.726	25,70	4.521	19,80	1.216	5,30	10.532	49,20	21.995	100,00
2008	5.930	24,70	4.729	19,70	1.296	5,40	12.053	50,20	24.008	100,00

Kaynak: TÜİK Tarım Sektörü İstatistikleri, 2009.

²² Mine Eroğlu, AB sürecinde Türk Tarımı, Buğday Dergisi, İstanbul, 2005, <http://www.bugday.org/article.php?ID=816/>, Erişim: 05/01/2010.

2002 – 2008 yılları arasında ekonomide meydana gelen güçlü büyümeye rağmen yurtiçi talepteki artışın sınırlı düzeyde kalması toplam istihdamda düşüşe neden olduğu söyleyebiliriz.

1.3.2.2. Tarımın GSMH İçindeki Payı

Türkiye’de serbest piyasa ekonomisi ile birlikte yaşanan küresel entegrasyon ve dünyada yaşanan küreselleşme neticesinde ülke ekonomisinin hızla sanayileşme sürecine geçmesi son yıllardaki ekonomi politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu sebeple ekonomide mevcut kaynak dağılımı daha çok sanayi ve hizmetler sektörüne yönelirken tarım sektörü ilgisizlik ve kaynak yetersizliği neticesinde son yıllarda gelişme göstermemekte ve giderek gerilemeye başlamıştır.²³

Aşağıdaki tabloda 1998-2008 yılları arasında gerçekleşen GSMH düzeyleri ve sektörel büyüme oranları verilmiştir.

Tablo 2: 1998 – 2008 Dönemleri Arasında GSMH’nın Büyüme Hızı ve Sektörel Dağılımı

Yıllar	GSMH (Milyar TL)	Büyüme Hızı (%)	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
1998	70.203	-	13,4	27,6	59
1999	67.841	-3,4	13,4	27,9	58,7
2000	72.436	6,8	13,1	27,8	59
2001	68.309	-5,7	13,7	28,5	57,8
2002	72.520	6,2	13,7	29,3	56,9
2003	76.338	5,3	12,6	29,9	57,5
2004	83486	9,4	12,3	30,1	57,6
2005	90500	8,4	11,4	30,4	58,2
2006	96738	6,9	10,2	31,2	58,6
2007	101046	4,7	9,3	31,7	59
2008	102328	1,1	9,1	32,2	58,7

Kaynak: TÜİK, 1998 yılı sabit fiyatlarıyla.

Tablo 2’de görüleceği üzere, tarım sektöründe yaşanan hızlı gerilemeye karşılık sanayi sektöründe de benzer şekilde hızlı bir büyüme göze çarpmaktadır.

²³ Şükran Zeytinoğlu, Tarım Kesiminin Finansmanı ve Avrupa Birliği İle Türkiye’nin Karşılaştırılması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2002, ss. 74-75.

2008 yılı sonunda tarım sektörünün GSMH içindeki payı incelendiğinde sektörün hizmet ve sanayi sektöründen sonra GSMH'ya gerçekleştirdiği katkı bakımından üçüncü sırayı aldığı görülmektedir.

Tarım sektörünün 1998 yılında milli gelir içerisindeki payı %13,4 iken 2008 yılı sonunda bu oran %9,1'e kadar gerilemiştir. Aynı dönemde sanayinin payı %27,6'dan %32,2'ye yükselmiş, hizmet sektörünün payı ise %59 seviyesinde kalmıştır.

1.3.2.3. Tarımın Dış Ticaret İçindeki Payı

Tablo 3'te Türkiye'nin dış ticaret rakamları ve tarım sektörünün dış ticaret içerisindeki payı 1990-2008 dönemi için gösterilmektedir.

Tablo 3: 1990 – 2008 Dönemleri Arasında Dış Ticaret Rakamları ve Tarım Sektörünün Payı

Yıllar	Toplam İhracat	Tarım Ürünleri İhracatı	Tarımın Toplam İhracattaki Payı (%)	Toplam İthalat	Tarım Ürünleri İthalatı	Tarımın Toplam İthalattaki Payı (%)
1990	12.959	2.347	18,11	22.302	1.318	5,91
1991	13.594	2.683	19,74	21.047	808	3,84
1992	14.719	2.204	14,97	22.870	1.178	5,15
1993	15.348	2.365	15,41	29.429	1.664	5,65
1994	18.105	2.457	13,57	23.270	1.209	5,2
1995	21.636	2.133	9,86	35.708	2.444	6,84
1996	23.224	2.455	10,57	43.627	2.885	6,61
1997	26.261	2.679	10,2	48.559	3.093	6,37
1998	26.974	2.700	10,01	45.921	2.597	5,66
1999	26.588	2.394	9	40.671	1.814	4,46
2000	27.775	1.998	7,19	54.503	2.129	3,91
2001	31.334	2.264	7,23	41.399	1.413	3,41
2002	36.059	2.089	5,79	51.554	1.707	3,31
2003	47.068	2.545	5,41	68.808	2.567	3,73
2004	63.102	2.752	4,36	97.568	2.721	2,81
2005	73.458	1.548	2,11	116.784	2.854	2,45
2006	85.598	3.981	4,65	139.591	2.963	2,13
2007						
2008						

Kaynak: TÜİK, ABD Doları (\$)

Tablo 3'te görüldüğü üzere, 1990 sonrası dönemde Türkiye'nin toplam ihracatı ve ithalatında ciddi düzeylerde artışlar yaşanırken, yıllar içerisinde toplam ithalattaki artış sürekli olarak ihracattaki artıştan daha fazla olmuştur.

1990-2008 dönemi itibariyle, toplam tarım ürünleri ihracatı ve ithalatı, 2.347 milyon \$'dan, 3981 milyon dolara, ithalatı ise aynı dönemde 1318 milyon \$'dan 2.963 milyon \$'a yükselmiştir. Görüldüğü üzere 1990-2008 dönemi süresinde tarım ürünleri ihracatında %60 düzeyinde bir artış yaşanırken, tarım ürünleri ithalatında %140 düzeyinde bir artış yaşandığı gözlenmektedir.

1.3.2. Türk Tarımının Dünya Ekonomisindeki Konumu

Tarım sektörü, verimlilik ve kullanılan teknoloji bakımından ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Daha çok gelişmekte olan ülkeler tarım ülkeleri olarak isimlendirilmekte ve ülke ekonomileri içinde tarımın payı oldukça yüksek seviyededir. Gelişmekte olan bir ülke olarak değerlendirilen Türkiye'de bu kapsamda potansiyel bir tarım ülkesi konumundadır.²⁴

Tarım sektörü çiftçilik (bitkisel ve hayvansal üretim), ormancılık ve balıkçılık olmak üzere 3 alt sektörden oluşmaktadır.²⁵ Türk tarımının en önemli katkı sağlayan alt sektörü konumunda %64'lük seviyesi ile bitkisel üretim bulunmaktadır.²⁶ Türkiye potansiyel bir tarım ülkesi olarak Dünya Gıda Örgütü (FAO)'nün yaptığı değerlendirmelerde nohut, kırmızı biber, fıstık, ceviz, ıspanak, bal, kestane, domates, çay, vanilya, üzüm, tütün yaprağı, salatalık, patlıcan, yeşil fasulye, mercimek, fındık, soğan, şeker pancarı, karpuz, kavun, incir, zeytin ve koyun sütünde Dünya

---

²⁴ Olgun A., Işın F., Tarım Politikaları ve Tarım Sektörü Açısından AB ve Türkiye, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Atölyesi, İzmir, 1999, ss. 81-84

²⁵ C. Sayın, Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları, TOBB Yayını, Ankara, 2003, ss.43-45.

²⁶ TÜİK Bitkisel Üretim İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 20/12/2009.

sıralamasının ilk beş sırası içerisinde bulunmaktadır. FAO 2007 yılı verilerine göre, Türkiye Dünya'nın en büyük kayısı, kiraz, fındık ve incir üreticisi konumundadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin Dünya sıralamasında ilk beşte yer alan ürünlerini bulabilirsiniz.

Tablo 4: Türkiye'nin Dünya Sıralamasında Üretim Bakımında ilk 5'te Yer Alan Ürünleri

Ürünler	Türkiye'nin Toplam Üretimi (Bin Ton)	Dünya Sıralaması
Kayısı	370.000	1
Kiraz	260.000	1
İncir	280.000	1
Fındık	500.000	1
Kavun	1.700.000	2
Salatalık	1.725.000	2
Karpuz	3.800.000	2
Elma	2.550.000	3
Yeşil Fasulye	555.000	3
Nohut	310.000	3
Yeşil Biber	1.745.000	3
Mercimek	555.000	3
Fıstık	60.000	3
Koyun Sütü	750.000	3
Vişne	140.000	3
Kırmızı Biber	61.000	3
Domates	9.700.000	3
Kestane	49.000	4
Patlıcan	880.000	4
Bal	74.000	4
Zeytin	850.000	4
Kuru Soğan	2.000.000	4
Isпанak	220.000	4
Ceviz	133.000	4
Koyun Eti	272.000	5
Çay	170	5
Vanilya	9.000.000	5

Kaynak: FAO, <http://www.fao.org/es/ess/top/topproduction.html>

Tablo 4'te de görüleceği üzere, yaş sebze ve meyveler Türkiye'nin tarımsal üretimi içerisinde büyük paya sahiptir. Türk tarım içerisinde en önemli paya sahip

yaş sebze ve meyve ürünleri, domates, fındık, üzüm, zeytin ve narenciye olarak sıralanabilir.

1.4. Türk Tarımının Gelişim Süreci

Türk tarımı, merkezi yönetim tarafından belirlenmiş belirli bir tarım politikası çerçevesinde gelişme göstermemiştir. Osmanlı Devletinden bu yana tarım ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir yer tutmaktadır

Osmanlı devletinden Cumhuriyetin kuruluşu ve günümüze kadar izlenen dönemde uygulanan tarım politikaları her dönemde birbirinden farklı uygulamalar içermektedir. Yıllar içerisinde Osmanlı Devletinden bu yana farklı kurum ve kuruluşlarla yönetilmiş olan Türk tarım politikalarını dört ayrı döneme ayırarak incelemek mümkündür. Çalışma kapsamında da bu dönemler birbirlerinden ayrı olacak şekilde incelenmesi her döneme tarım uygulamalarının analizinin daha rahat ortaya konmasına olanak vereceği görüşü nedeniyle çalışma kapsamında bu şekilde bir ayrıma gidilmiştir. Tarımsal gelişim ve tarım politikalarının uygulandığı farklı dönemleri ortaya koymak gerekirse, sırasıyla;

- Osmanlı Dönemi
- Cumhuriyet Dönemi (Atatürk Dönemi ve Çok Partili Dönem)
- 1980 Öncesi Planlı Dönem
- 1980 Sonrası Planlı Dönem

olarak dört döneme ayırabiliriz.

1980 sonrası planlı dönemden günümüze kadar geçen sürede Türk tarımı belirli bir tarım kanununa sahip değildi. Genel anlamda belirli bir politika ve strateji hedefleri olmakla beraber uygulanan tarım politikalarının çerçevesini çizen ve

tanımlarının ortaya koyan bir düzenleme mevcut değildir. Bu konuyla ilgili olarak 2006 yılında T.B.M.M.'de kabul edilen Tarım Kanunu ile birlikte böyle bir eksiklikte giderilmiş oldu. Bu kanun çerçevesince önümüzdeki dönemlerde hükümetler tarafından bir uygulanan yerleşik ve bütün hatları ortaya konmuş bir tarım politikası daha rahat bir şekilde ortaya konabilecektir.

1.4.1. Osmanlı Dönemi (Cumhuriyet Öncesi Dönem)

14. yüzyıl ile birlikte 600 yılı aşkın süre tarihte önemli bir yer almış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım ağırlıklı bir iktisadi hayat varlığını sürdürmüştür. Başlangıçta konar göçer bir hayat yaşayan toplum imparatorluğun gelişmesi ve idari düzenin yerleşmesi ile yerleşik hayata geçmiştir.

Tüm sanayi öncesi toplumlarında görülen ortak özellik İmparatorlukta da yaşanmıştır. Osmanlı döneminin sosyal, kültürel ve ekonomik tarihi hakkında bilgi veren Tahrir Defterlerindeki kayıtlar nüfusun %80-90'ının tarımsal faaliyetlerden gelir elde ettiğini göstermektedir. Bu tür istatistiklerin hangi yıllarda tutulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, imparatorlukta mevcut ve potansiyel vergi nüfusunun belirlenmesi için 14. yüzyılda defter tutulmaya başlandığı ileri sürülmektedir²⁷.

1520-1530 yılları arasında da tahriri defterlerinden elde edilen bilgiler de tarım nüfusunun yüksekliği hakkında bilgi vermektedir.

1.4.1.1. Klasik ve Gelişme Döneminde Osmanlı Toprak Düzeni

Klasik Osmanlı döneminde (15 ve 16. yüzyıl) çiftçiler sahip oldukları üretim aracına göre adlandırılmış ve buna göre katagorilere ayrılmıştır. Köylüler tasarruflarındaki arazi büyüklüğüne göre çift, nîm çift, bennâk, caba, mücerred gibi sınıflara ayrılarak vergilendirilmişlerdir.

---

²⁷ Mehmet Öz, Bir Cihan İmparatorluğunun Doğuşu ve Gelişimi, Kebikeç, IV /7-8, Ankara, ss. 13-16.

İmparatorlukta tarımsal faaliyetler büyük ölçüde devletin kontrolü altında devam etmiştir. Devlet mülkiyetine dayalı bu toprak sistemine mir-i arazi denilmektedir. Mir-i arazi rejiminde toprağın çıplak mülkiyet hakkı devlete aittir. Mir-i arazi rejiminde doğrudan yönetim tarafından oluşturulmuş ve hiyerarşik bir mülkiyet sıralaması getirilmiştir. Buna göre Toprakta en büyük pay sahibi olan padişaktır. Bunu, sadrazam, vüzara, ümera, beylerbeyi, sancakbeyi ve Askeri görevler için dirlik verilen sipahiler izlemektedir.

Köylü ırsi ve ebedi kiracı olarak toprağı işlemektedir. Köylü topraktaki tasarruf hakları karşılığında devlete vergi ödeme yükümlülüğüne sahip olmuştur. Bu vergilerin toplanması makam ya da kişilere belirli görevler karşılığında bırakılmıştır. Bu kişiler sahibi-i arz olarak anılmıştır. Fethedilen Topraklar mir-i rejim uyarınca dirliklere ayrılıp buralarda sahibi-i arz'lar görevlendirilmiştir. Sahibi-i arz, bu görevleri karşılığında devlete silahlı Asker (cebeli) yetiştirmek, donatmak ve gerektiğinde savaşa katılmakla mükellef olmuşlardır. Osmanlı mir-i rejimi 3 farklı toprak sistemini içinde barındırmıştır.

1. Has

Geliri 100.000 akçeden fazla dirlikler olup üst düzeydeki idarecilere tahsis edilmişlerdir. Has sahipleri tımdardan farklı olarak her beş bin akçe için 1 asker hazırlamakla yükümlü olmuşlardır. Has göreve bağlı olarak verildiği için sahipleri de sık sık değişmiştir.

2. Zeamet

Geliri 20.000-100.000 akçe arasında olan ikinci derecedeki emirler, beyler ve sancak beylerine verilen dirliklerdir. Zeamet sahipleri (zaim) de her beş bin akçe için 1 asker

hazırlamakla yükümlü olmuşlardır. Tımar sahipleri gibi topraklar çok sınırlı bir şekilde ve küçülerek izinle babadan oğula geçmiştir.

3.Tımar

Ekonomik açıdan toprakları rasyonel bir şekilde işleterek Hububat üretiminin artırılmaksızın sürdürülmesini amaçlayan tımar sistemi Osmanlı tarımının temelini oluşturmuştur. Bu sistem, Selçuklu toprak düzeni olan “askeri ikta” sistemini esas almıştır. İkta sistemi Hz. Ömer zamanında istila sonucu sahihsiz kalan Toprakların devlete vergilerinin ödenmesi şartı ile şahıslara verilmesi yöntemi ile başlamıştır²⁸.

Tımar sistemi, bilindiği gibi, devletin birtakım gelirlerini hizmet karşılığında dirlik sahibi denilen ve genellikle askeri ve idari görevler yüklenen kişilere verilmesine dayanmaktadır. Tımar geliri 3.000-20.000 arasında olan dirliklerdir. Daha çok savaşta yararlılık gösteren askerlere ve sipahilere sürekli toprakların başında durma zorunluluğu ile tahsis edilmiştir. Tımarlı sipahiler her üç bin akçe karşılığında bir asker besleme, donatma ve savaşa hazırlama yükümlülüğünde olmuşlardır.

Devlet tımar sistemi ile vergi gelirlerini toplamak için büyük bir mali örgüt kurup bunun deva mını sağlama yükümlülüğünden kurtulmuş, aynı zamanda vilayetlerde düzeni sağlamış ve savaşlar için de büyük bir askeri güç oluşturmuştur. Merkezi yönetim anlayışına sahip Osmanlı sistemi açısından, bu düzenin Sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, tımar sistemine tabi topraklardan sağlanacak vergilerin doğru tespit edilmesine bağlı olduğu için kayıt sistemine ihtiyaç duyulmuş ve tahrir defterleri oluşturulmuştur. Devlet bu yolla, vilayetlerdeki vergiye tabi olacak nüfusu ve tahmini vergi gelirlerini tespit etmiştir. Tahrir, tımar sisteminin yürürlükte olduğu

---

²⁸ Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi,Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, ss.123-127.

sancaklarda uygulanmıştır. Tahrir defterleri birçok tarih araştırmacısı tarafından, Osmanlıların “klasik devri” denilen asırlarda, tımar sistemini uyguladıkları bölgelerde, vergi mükelleflerine ait çeşitli bilgileri (ki bazen vergiden muaf kişiler de kaydedilmiştir), bunların yaşadıkları yerlerden toplanması beklenen vergileri, bu vergilerin hangi kişi veya kurumların tasarrufunda bulunduğunu tespit eden ve genelde sancak esasına göre düzenlenen resmi belgeler olarak tanımlanmaktadır²⁹.

Tımar sisteminde toprak sınırlı da olsa küçülerek babadan oğula geçebilmiştir. Bu da batı toplumlarında yaşanan ve bir sınıf farkı yaratan derebeylikten farklı olduğu için uzun süre sistemin işlemesine olanak sağlamıştır.

Mir-i arazi sistemi, köylüyü her türlü doğal ve toplumsal tehlikeler karşı da koruyan bir sistem olmuştur. Toprağı kiralayan ve işleyen çiftçiye de (reaya) tanınan haklar Osmanlı toprak düzeninde en önemli konulardan biri olmuştur. Tımarından memnun olmayan bir reaya şikayet etme hakkın sahip olmuştur. Bir reyanın ölümünde toprak belirli önceliklere göre mirasçılara belirli bir ölçüğün altına düşürülmeden ya da genişletilmeden devredilmiştir. Ancak, köylünün toprağını terk edemez yükümlülüğü ile bir anlamda özgürlüğü sınırlandırılmıştır, terk ettiğinde ise geri getirilmiştir.

Aynı zamanda toprağını nadas dışında 3 yıl üst üste işlemeyen çiftçiden “çift bozan” veya “leventlik akçesi” adı altında toprağın boş kalmasından doğan zararları ödemek için vergi alınmıştır.

Köylüye verilen arazi parçalanamaz olduğu gibi bir çiftçi Ailesinin geçimini sağlayacak miktarda tutulmuştur. Osmanlı kanunnamelerine göre büyüklük toprağın yetiştirme kabiliyetine göre değişmek üzere verimli yerlerde 60-80, orta verimli

---

²⁹ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, ss.113-117.

yerlerde 80-100 ve kıraç yerlerde ise 100-150 dekar olarak sınırlandırılmıştır. Arazi kullanımına karşılık toprağın verimliliği de dikkate alınarak elde edilen üründen 1/10 ile 1/50 arasında aynı “aşar/öşür” vergisi alınmış ve her yıl 33-36 akçe arasında değişen “çiftçi akçesi” adı altında devlete arazi kiralamadan dolayı vergi ödenmiştir. Bunların dışında pazarda satılan mallardan “baş”, topraksız veya az topraklı çiftçilerden bennak adı ile vergiler de alınmıştır.

En önemli ürünler Tahıllar olmuştur. Tahrir defterleri üzerinde yapılan araştırmalara göre toplam üretimin %90'ını aşan bir oranda tahıl ürünleri üretildiği saptanmıştır. Bu dönemde yasak olmasına rağmen özellikle Mısır, Venedik ve Trakya'dan yapılan buğday ihracatından yüksek kazanç sağlandığı belirlenmiştir. Pirinç, pamuk, kendir, kenevir ve tütün önemli pazar oluşturan ürünler olmuştur. Ayrıca sebze tarımı, özellikle koyunculuk ve başta bağcılık olmak üzere meyve yetiştiriciliği de önde gelen tarımsal faaliyetler arasında yer almıştır. Bağcılığın ve meyveciliğin gelişmesindeki nedenlerin başında bu alanların yetiştiricilik gereği çift ile çevrilmesinden doğan mir-i arazinin mülk araziye dönüştürülmesidir. Çiftçi arazisine bu amaçla yaptığı yatırım ile araziye imar ederek mülk hakkını elde etmiştir.³⁰ Meraların geniş olması, et tüketiminin fazla olması, deri işleme sanatının yaygın olması ve geleneksel yaşam tarzının devamlılığı ve geçimlik üretim yapan çiftçilerin varlığı koyunculüğün artışındaki temel etkenler olmuştur.

1.4.1.2. Toprak Düzeninin Bozulması

Toprak rejiminin Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesinde rolü önemlidir. Mir-i arazi sistemi ile yetiştirilen büyük bir askeri güçle uzun yıllar üç kıtada hüküm sürmesini sağlamıştır. Ancak, duraklama dönemi ile de toprak düzeni yani mir-i arazi

---

³⁰ Demirci, R., Özçelik, A., Tarım Tarihi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1186, Ankara. 1990, ss. 44-45.

düzeni bozulmaya başlamıştır. Rejimin bozulması birbiriyle ilişkili nedenlere bağlı olmuştur.

Tarım ürünlerinin fazlası devletçe alındığı için bu işleyişi bozacak ve toplumsal gelişimi hızlandıracak hiçbir çabaya izin verilmemiştir. Kominal olan bu yapı değişime ve yeniliğe dirençli bir yapıya dönüşmüştür.³¹

Öte yandan geniş topraklara sahip Osmanlı da devam eden seferler nedeni ile ordu yorulmuştur. Modern olmayan tekniklerinin kullanılması da savaşta önemli yenilgilere ve fetihlerden gelen ganimetlerin azalmasına neden olmuştur. Dağınık ve birbirinden habersiz olan Osmanlı ordusu için bu tekniklerin kullanılması kısa sürede mümkün olmamıştır. Bu nedenle, ordunun yeniden düzenlenmesi yoluna gidilmiştir ve kapı kulu askerleri artırılmıştır. Ancak, bu artış askerlerin harcamasını da artırdığı için yeni gelir kaynakları arayışına yönelmiştir. Ordunun ateşli silahlar ile tanışması tımar sahiplere olan ihtiyacı da azalmıştır. Bu nedenlerle daha az önemli olan tımarlar sipahilerden alınmış ve ihale yöntemi ile mültezim adı ile anılan kişilere devr edilmiştir. Mültezimler, daha çok kar elde etmek amacı ile padişaha ihalede ödedikleri götürü usulü vergiden daha fazlasını reayadan almak için her türlü baskıyı uygulamış ve köylünün yoksullaşmasına neden olmuştur. İlk olarak 3 yıllık dönemler için ihale edilen dirlikler daha sonraları nüfuzlu kişilere 10 yıl hatta ömür boyu peşin, kira, açık artırma ile devredilmiştir. Bu uygulama eski küçük işletmeleri feodal bir yapıya dönüşmenin başlangıcı olmuştur. 16 yüzyılın ortalarına kadar 150-200 bin

---

³¹ Dilemma of Development: The Agricultural Bank and Agricultural Reform in Ottoman Turkey, 1888-1908, Donald Quataert, International Journal of Middle East Studies, Published by: Cambridge University Press Vol. 6, No. 2 (Apr., 1975), pp. 210-227

arasında olan cebeliler yüzyılın sonuna doğru 8 bine düşmüştür³². Askeri sistem toprak sisteminden beslenmesi bu hızlı düşüşü yaratmıştır.

Genişleyen İmparatorlukla birlikte artan nüfus, fetihlerin durması ile istihdam sorunu yaşatmaya başlamıştır. Bu sorunla karşı karşıya olan nüfus belirli büyüklükteki çiftliklere dağıtılmış ve sürekli vergi artışı ile yoksullaşan köylüyü giderek yoksullaştırmıştır. Mültezimlik tarımda modernleşmesini engellemiş, haberleşme ve ulaşım olanaklarının yetersizliği de eklenince çiftçi içe dönük üretime yönelmiştir. İdari ve siyasi bozulmalarla ekonomik sıkıntılar aynı dönemde yoğun olarak yaşanmaya başlamıştır. Bu idari bozukluk kapı kulu askerlerinin dahi dirlik sahibi olması ve devlet kademesinde rüşvetin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Geçim sıkıntısı içinde olan ve yüksek vergi ile daha zor duruma düşen köylü, tefecilere yönelmiştir. Borçların ödenememesi de toprağın tefeciye devredilmesi sonucunu doğurmuştur.³³ Ayrıca, rüşvet ve bürokratik baskılar büyük ve verimli arazilerin belirli kişiler elinde toplanmasına neden olmuş ve hepsine ortak olarak “ayan” denilen yeni toprak sahipliği (mültezim, mütesellim, toprak ağası vb) ortaya çıkmıştır.

Öncelikle Avrupa’da toprak düzeninin ferdi mülkiyete geçmesi ile modern tekniklerin kullanılması gelir artışını sağlamıştır. Ekonomik üstünlük birçok avantajı da sağlamıştır. Tarım dışı faaliyetlerin gelişmesi, tüm alanlarda teknoloji nin kullanılması mümkün olmuştur.

Gelişen ticaret yolları akdenizin dolayısı ile Osmanlı mülkünün gelirini geriletmiş, Avrupa’da yaşanan enflasyon Osmanlı İmparatorluğunu ucuz gıda

---

³²Mehmet Öz, Bir Cihan İmparatorluğunun Doğuşu ve Gelişimi, Kebikeç, IV /7-8, Ankara, ss. 24-26.

³³ Demirci, R., Özçelik, A., Tarım Tarihi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1186, Ankara. 1990, ss. 57-59.

maddesi ve hammadde ithal edilen bir pazar durumuna dönüştürmüştür. Bu da batıya hammadde üreten bağımlı bir yapı ortaya çıkarmıştır.

III. Selim, II. Mahmut ve Abdülmecit'in ıslahat denemeleri de sonuçsuz kalmıştır.

1.2.Tanzimat Fermanı ve Cumhuriyete Kadar Yeni Toprak Düzeni
Giderek belirli kişilerin ellerinde toplanan tımar sahipleri güçlerini de artırmışlardır. Bu da padişahlık makamı için bir tehlike olmaya başlamıştır. Merkezi idarenin de zayıfladığı bu dönemde ayanlar köylüye iyi davranmadıkları gibi ödemekle yükümlü oldukları vergileri de ödememişlerdir. 1808 yılında ayanlar II. Mahmut'a "sened-i ittifak" imzalatmış ve daha da güçlenmişlerdir. Bu ittifakla ayanlar, vergi imtiyazlarını ve irsi hükümlerlerini kabul ettirmişlerdir. 1812 yılından sonra II. Mahmut geniş bölgelerde hüküm süren bu ayan sınıfını ortadan kaldırmayı başarmış ancak köy ağaları daha dağınık yarı feodal unsurlar olarak varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Bitlis ve Diyarbakır'da 51 dekar ve daha büyük toprağı işleyenler egemen olurken, Batı Anadolu'da ise işletme büyüklükleri küçülmüştür³⁴.

Gerileme dönemi ile birlikte toprak düzeni de yenilenemeyince tımar sistemi de Tanzimat Fermanı (1839) ile kaldırılmıştır. Bu yıldan sonra mültezim uygulaması sona erdirilmiş ve vergilerin devlet görevlileri tarafından alınması kabul edilmiştir. Ancak bu da beklenen başarıyı gösteremediği için 1841 yılında yeniden mültezim uygulamasına geçilmiştir. Tanzimat yıllarında özel mülkiyet haklarının uygulanması büyük çiftliklerin oluşmasına da neden olmuştur. 1847 yılında çıkarılan bir tebliğ de toprak parçalanmasının ilk adımı olarak tarihe geçmiştir. Bu tebliğ de toprağın miras yolu ile yalnızca babadan uygun olan oğula geçmesi kaldırılmış ve kız evlatların da

---

³⁴ Demirci, R., Özçelik, A., Tarım Tarihi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1186, Ankara. 1990, s. 61.

mirastan pay alması kabul edilmiştir. Böylece topraklar parçalanarak daha da küçülmüş, optimum sınırların altında kalmıştır. Bu küçülmeye verim artırıcı tarım tekniklerinin kullanılmaması da eklenince tarımsal gelir giderek düşmüştür.

Bu tehlikeler karşısında 1858 yılında Ahmet Cevdet Paşa, Mehmet Rüştü Paşa, Arif Bey ve Tahsin Bey'den oluşan bir kurul tarafından arazi kanunnamesi çıkarılmıştır. Kanunname eski kanunnameler, fetvalar, gelenek ve göreneklerden hareket ederek hazırlanmış olsa da ilk ciddi ve ayrıntılı toprak kanun çalışması olmuştur. Kanun 138 maddeden oluşmuştur ve ülke toprakları 5 gruba ayrılmıştır.

1. Mülk Topraklar (Araziyi Memluke): Tasarrufu ve geliri tamamen mülk sahibine ait olan topraklardır;³⁵

Köy ve kasaba içinde ve civarında olan yarım dönümü geçmeyen topraklar

Mir-i araziden satın alınan topraklar

Öşürlü arazi: Savaşı kazanan müslümanlara bırakılan ve öşür adında vergilendirilen mülk niteliğindeki topraklardır.

Haraçlı arazi: Savaşı kaybeden hıristiyan halka öz mülk niteliğinde bırakılan topraklardır. Ayni ve nakti vergi yükümlülükleri vardır. Mevat araziden ihya edilen topraklardır.

2. Mir-i Topraklar: Çıplak mülkiyeti devlete ait olan ve reyanın işlediği, devlet adına mültezimlerin vergi topladığı topraklardır.

3. Vakıf Toprakları: Mülk topraklar özelliğini taşıyan ancak, tüm gelirleri dini amaçlı olan ve mülkiyet ile ilgili her türlü değişiklikler hapsedilmiş topraklardır.

---

³⁵ Mehmet Öz, Bir Cihan İmparatorluğunun Doğuşu ve Gelişimi, Kebikeç, IV /7-8, Ankara, ss. 41-44.

4. Kamu Toprakları: Kamunun ya da belirli bir köy/kasaba halkının ortak kullanımına verilmiş, pazar, panayır, mera, yaylak, kışlak gibi mülkiyet ya da tasarruf hakkına sahip olunmayan topraklardır.

5. Ölü Topraklar: Tasarrufu kimsede bulunmayan çorak, dağlık ve ormanlık topraklardır.

1858 arazi kanunnamesine göre mir-i toprakların mülkiyeti devlette tasarruf hakkı da köylüye verilmiştir. Kanunname köylüye topraktan yararlanma hakkını devretmeyi de mümkün kılmıştır. Böylece mir-i toprakların özel mülkiyete geçişi de başlamıştır. Ayrıca, daha önce tasarruf hakkı dirlik sahibi tarafından dağıtılırken kanun ile bu görev mal memurlarına devredilmiştir.³⁶

1874 yılında tapu örgütü kurulmuş ve 1911 tarihinde de çıkarılan kanun ile köylünün tasarrufunda bulunan mir-i araziye ipotek edilebilir, borç karşılığı satılabilir hale getirilmiştir. Bu kanunlar ile Cumhuriyet öncesi özel mülkiyeti getirmiş ancak adil olmayan bir toprak düzeni oluşmuştur. 1913 yılında derlenen bilgilere göre çiftçi ailelerinin %5 toprakların %65'ine sahip iken, çiftçi ailelerinin %8'ini oluşturan 80.000 ailenin de topraksız olduğu belirlenmiştir.

1.4.1.3. Tanzimat Dönemi Tarımsal Yapı

19. yüzyılın 2. yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda dış ilişkiler artmış ve yeni üretim faaliyetleri için ilk girişimler başlamıştır. İlk olarak şeker pancarı üretimi için çabalar başlamış ancak 1913 yılına kadar başarılı olunamamıştır. 1913'de ıslah edilmiş şeker pancarı tohumları ithal edilerek Bursa, Çanakkale, Elazığ, Sivas, Ankara ve Şam'da denemeler başarılı sonuçlandığı için üretime başlanmıştır. Ancak,

---

³⁶ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.140.

önceki yıllarda başarısız olan şeker fabrikasının kurulması Cumhuriyet dönemine kadar mümkün olamamıştır.

1861 ve 1862 yılları pamuk tarımı teşvik edilmiştir. Ancak dokuma sanayinin gelişmemiş olması diğer ülkelerle rekabet şansını azaltmış ve yalnızca ham pamuk ihracatı yapılarak gelir sağlanabilmiştir. Pamuk veriminin geliştirilmesinde önce İngilizler sonra da Almanlar³⁷ etkili olmuşlar ve ticaret yetkilerini ellerinde tutmaya çalışmışlardır

1862 yılında yine ipek üretiminin artırılması için dutluk alanlara yönelik muafiyetler benimsenmiş ve ipek ihracatı yapılmaya başlanmıştır.

İhracat şansı olan ürünler için çeşitli teşvikler yapılmıştır. Önemli ihracat ürünleri arasında olan tütün ekim alanları bu dönemde 4 kat artış göstermiş ve 8 bin hektara yükselmiştir. Yine, incir ve üzüm üretiminde de 2 kata varan artış sağlanmıştır.³⁸

Tanzimat fermanı ile teşvik edilemeye başlanan diğer bir ürün de merinos yetiştiriciliği olmuştur. Ancak, kapütüasyonlarla iç pazar gümrüksüz ithal mallar açık olduğu için üreticiler rekabet edememiş ve bu üretim dalından beklenen sonuç yeterince alınamamıştır.

Kapütüasyon altında olan ülke, 1878-1913 yılları arasında her yıl ortalama 75 bin ton un, 65 bin ton Pirinç ve 10 bin ton buğday ithal etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle her yıl yaklaşık 12 milyon Altın lira ödenmiştir.

---

³⁷ Demirci, R., Özçelik, A., Tarım Tarihi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1186, Ankara. 1990, s. 74.

³⁸ Şevket Pamuk, The Ottoman Empire in the "Great Depression" of 1873-1896, The Journal of Economic History, Published by: Cambridge University Press on behalf of the Economic History Association Vol. 44, No. 1 (Mar., 1984), pp. 107 118

Bu dönemde alt yapı yatırımları için de adımlar atılmış, bir kısım sulama çalışmaları tamamlanmış fakat, savaş nedeni ile önemli olan bazı nehir ıslahı çalışmalarına başlanamamıştır.

Üreticiye tohumluk dağıtılması, üreticinin kredilendirilmesi çalışmaları, tarım okullarının açılması gibi atılımlar da bu yıllarda başlamıştır.

1.4.2. Cumhuriyet Dönemi

1.4.2.1. 1923-1950 Dönemi Türk Tarımı

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal alanda gerçekleştirilen gelişmeleri ve yaşanan zorlukların nasıl aşıldığını daha rahat anlayabilmek için öncelikle Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ülkedeki tarım sektörünün durumuna göz atmak gerekmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin mevcut durumunun ortaya konması ve ülkenin ekonomik özgürlüğünü eline alması amacıyla ne tür zorluklarla ve ne gibi zorunlu reform hamleleri karşı karşıya kalındığının ortaya konması Atatürk önderliğinde kurulan Cumhuriyetin önemini ortaya koymak açısından gereklidir.³⁹

Aşağıdaki tabloda, 1921 yılında ülkedeki mevcut sanayi kuruluşları ve bu kuruluşlara bağlı çalışan kişi sayısı yer almaktadır. Tablodan da görüleceği üzere, sanayi kuruluşlarının %61'i dokuma, %16'sı deri, %6'sı tahta, %4'ü ise gıda sektörü olmak üzere, 1921 Türkiye'sinin yaklaşık %87'si tarıma dayalı bir sanayi yapısına sahipti. Kuruluşların dağılımının benzer şekilde çalışan sayısı dağılımına da yansıtıldığını ve çalışanların da yine tarıma dayalı sanayi firmaları nezdinden çalıştıkları görülmektedir.

³⁹ Çağlayan, T., Osmanlıdan Günümüze Tarım, Tarım Bakanlığı, Ankara, Mayıs 2004, ss.73-76. http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim,Osmanlida_Tarim.html, Erişim: 05/01/2010.

Tablo 5: 1921 Yılında Türkiye'nin Sanayi Kuruluşları ve Çalışan Sayısı

Sanayi Dalı	Kuruluş Sayısı	Yüzde (%)	Çalışan Sayısı	Yüzde (%) ²
Dokuma	20057	60,7%	35316	46,3%
Deri	5347	16,2%	17964	23,6%
Maden	3273	9,9%	8021	10,5%
Tahta	2067	6,3%	6007	7,9%
Gıda	1273	3,9%	4493	5,9%
Toprak	704	2,1%	3612	4,7%
Kimya	337	1,0%	803	1,1%
Toplam	33058	100,0%	76216	100,0%

Kaynak: Ergül HAN., Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi Eskişehir, 1978

Türkiye'de Cumhuriyetten önce imalathane düzeyinde bir sanayi yapısı bulunmaktaydı ve tarıma dayalı bir üretim yapısına sahipti.⁴⁰

Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarından itibaren yukarıda ortaya koyulan tablo neticesinde ekonomik bakımdan güçlü ve bağımsız bir devlet olmak amacıyla öncelikle sanayileşme sürecini gerçekleştirmiş bir devlet olunması gerektiği düşüncesine inanılmıştır. Bu sebeple 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresinden itibaren ulusal ekonomi politikalarının ne olması gerektiği konusunda tartışmaları yapılmıştır.⁴¹

1927 yılında ülkenin tarımsal yapısını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen tarım sayımı ise çalışan nüfusun %78'inin tarımla uğraştığı ortaya konmuştur. Yine yapılan tarım sayımına göre ülke genelinde 43,637,727 dönüm ekili alan bulunmaktaydı ve bu oran ülke yüzölçümünün %4,86'nı oluşturuyordu. Tarıma uygun ve ekilebilir araziler ise ülke yüzölçümünün yaklaşık %32'si civarındaydı. Diğer bir ifadeyle Cumhuriyetin ilk yıllarında ekilebilir arazinin sadece 1/7 civarında

⁴⁰ Ergül Han, Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, E.İ.T.İ.A Yayını No:205/34, Eskişehir, 1978. ss. 43-44.

⁴¹ T.Çağlayan, Osmanlıdan Günümüze Tarım, Tarım Bakanlığı, Ankara, Mayıs 2004, ss.81-82. http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim.Osmanlida_Tarim.html, Erişim: 05/01/2010.

tarım yapılabilmekteydi. Ekonomik anlamda diğer araziler atıl durumda bekletilmekteydi.⁴²

Yukarıda saydığımız sebepler neticesinde Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarım sektörünün güçlendirilmesine yönelik reform ve destek faaliyetlerinde bulunmuş bu çerçevede ziraat bankasından kredi alma imkanı verilmesi, vergi ve subvansiyonlarla çiftçinin desteklenmesi ve tarım sektörünün makineleşmesi konusunda çalışmalar yürütülmüştür.⁴³

Günümüzde, Atatürk'ün, tarıma ve tarım sektörüne yönelik önem veren düşünceleri ve reform uygulamaları ekonomistlerce bazı eleştirilere de neden olmaktadır. Bu eleştiriler özellikle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomi politikalarının sanayiden çok tarıma önem vermesi ve bu sebeple ülkenin kalkınma hızını zayıf bıraktığı yönündedir. Aynı zamanda tarımın ön planda tutularak Türk köylüsünün köylülükten çiftçiliğe terfi ettirilmesine destek olunmamış olması ve aile işletmelerinin yıllar içerisinde ekonomik tarımsal işletmeler dönüşmesine destek olunmadığı yönündedir.

1929-1930 döneminde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik bunalım fazlasıyla hissedilmiş; bunalımın tarımsal ürün fiyatlarında nasıl bir düşüşe yol açtığı ülke nezdinde yaşanmıştır. Ülke ekonomileri açısından bu bunalım

---

⁴² F.Abasov, Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, ss.91-93.

⁴³ H.S.Gülse, Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Sektöründe Yapısal Değişmeler Ve İzlenen Politikalar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 1996, ss. 52-56.

dönemlerinde daha çok korumacı ve ulusal politikalar önem kazanmış alınan tedbir paketleri hep bu yönde olmuştur.⁴⁴

Bu dönemde Dünya ekonomik buhranının yaşanması özel sektörün yeni kurulun Türkiye Cumhuriyetinde gerekli ölçüde gelişmemesine ve devlet girişimciliğin öne çıkmasını gerektirmiştir.

Bu dönemde devlet girişimciliği öncülüğünde sırasıyla, Devlet Sanayi Ofisi, Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kurulmuş ilerleyen yıllarda bu kurumlar Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.⁴⁵ Ardından 1930'lu yıllarda kurulan deri dokuma, yünlü ve pamuklu dokuma fabrikaları da Sümerbank'a devredilmiştir. 1934 yılında 1. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış tarıma dayalı sanayi yapısının devletin öncülüğünde gerçekleştirilecek yatırımlarla farklı alanlara kaydırılması planlanmıştır.

1941 yılında Tütün üretiminin ve tütün üreticisinin desteklenmesi amacıyla Tütün ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TEKEL) kurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında diğer bir ifadeyle Atatürk döneminde, tarım sektöründe büyük atılımlar gerçekleştirilmiş, ilerleyen yıllarda tarımsal politikaların rahat bir şekilde uygulanabilmesi amacıyla ülke çapında reform ve dönüşüm hamleleri gerçekleştirilmiştir. Ülkenin kuruluş yıllarındaki mevcut durumuda ortaya konduğu zaman nasıl bir yol alındığı daha rahat ortaya çıkmaktadır.

1923-1950 döneminde ortaya konan ve planlanan uzun soluklu planlı tarım politikaları ulusal tarım politikasının ortaya konması açısından önemli bir adımdı

---

⁴⁴ Tayfun Özkaya, Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünü Bugünü ve Geleceği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını, Ankara, 2001, ss.23-25.

⁴⁵ Ergül Han, Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, E.İ.T.İ.A Yayını No:205/34, Eskişehir, 1978, s. 87-88.

fakat çok partili hayata geçilmesiyle birlikte bu yörede atılan adımlar ve planlardan uzaklaştığı görülmüştür.⁴⁶

1.4.2.2. Çok Partili Dönemde Türk Tarımı (1950-1960)

1950'li yıllar, Türkiye'nin siyasi tarihinde, tek partili siyasi düzenin terk edilerek çok partili siyasi hayata geçiş sürecinin yaşandığı yıllar olmuştur. 1950 yılında yapılan genel seçim neticesinde Demokrat Parti iktidara gelmiş ve cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulamaya konulan devletçi ve ulusal sanayileşme politikaları yerini liberal politikalara bırakmak zorunda kalmıştır.

Uygulanan politikalar çerçevesinde serbest girişimcilik desteklenmiş yabancı sermayeden faydalanmaya yönelik politikalar tahsis edilmiş ve sermayenin üretime yönelmesini sağlayıcı politikalar uygulamaya konulmuştur.

Bu konuda 1. Menderes Hükümeti Programında, nüfusun %80'nin tarımla uğraştığı ülkede tarım sektörünün ekonominin temelini oluşturduğu ifade edilerek ulusal kalkınmanın öncelikle tarıma dayandırılacağı aktarılmıştır.⁴⁷

Bu dönemde, hükümet programında da belirtildiği gibi tarım sektörü ön planda tutularak tarım sektörü hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. 1953 yılında yapılan tarım sayımı neticesinde ekili alanların yeni topraklarında tarıma açılmasıyla birlikte bir önceki sayım sonuçlarına göre %60 oranında artış gösterdiği tarımda makineleşme adına modern araç ve makinelerin kullanımına geçildiği, tarımsal üretimin %70 oranında artış gösterdiği ve çiftçilerin desteklenmesi amacıyla verilen

---

⁴⁶F. Abasov, Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.137.

⁴⁷ Ergül Han, Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, E.İ.T.İ.A Yayını No:205/34, Eskişehir, 1978, s.95.

tarımsal kredilerin büyük ölçüde artış gösterdiği ortaya konmuştur.⁴⁸ Bu hususta o dönem “Marshall Yardımları” olarak adlandırılan yardımların tarımda makineleşmeye büyük katkısı olduğunu aktarmak gerekmektedir.

Tarımsal alanda yaşanan bu gelişmelere rağmen yürütülen tarım politikaları açısından Atatürk dönemine göre bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Atatürk döneminde tarımsal politikalara önem verilirken denk bütçe ve kooperatifçilik ve planlı büyüme gibi hususlara önem verildiği ve uzun vadeli politikalar neticesinde davranıldığı görülmüştür. Demokrat parti döneminde ise uzun vadeli politikalar yerine daha kısa vadeli fakat daha hızlı büyümeyi hedefleyen bir politika uygulanmıştır.⁴⁹

Demokrat Parti döneminde borçlanmaya uzak durulmamış ve denk bütçe prensibinden ayrılanılarak dış yardımlar ve borçlar alınmaya başlanmış bu yolla ithalatın artmasına ve dış kaynaklı ekonomik ilişkilerin artmasına yıl açmıştır.⁵⁰

Sanayileşme sürecinde sermaye birikiminin tarım sektöründen sağlanacağı hususunda ortak görüşler olmasına rağmen her iki dönem gelir dağılımına verdiği önem bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır.

Atatürk döneminde sermaye birikiminin sağlanması ve gelir dağılımını sağlamayı hedefleyen uzun dönemli tarım politikaları bu dönemde terk edilerek

---

⁴⁸ F.Abasov, Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.143-145.

⁴⁹ H.S.Gülse, Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Sektöründe Yapısal Değişmeler Ve İzlenen Politikalar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 1996, ss. 59-62.

⁵⁰ F.Abasov, Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.148.

kooperatifçilik, katılım ve farkındalık gibi ortak bazı kavramlardan da uzaklaştığı görülmüştür.

1.4.3. 1960-1980 Planlı Dönemde Türk Tarımı

1960'lı yıllar itibariyle planlı kalkınma dönemine geçilmiş ve bu yönde politikalar ve uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu sebeple 1961 yılında yürürlüğe giren anayasaya planlı kalkınma ilkesi dahil edilmiş ve bu hususta yıllık programlar hazırlanmasına karar verilmiştir.⁵¹

Alınan karar neticesinde 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş Kalkınma planlarının hazırlanmasında kurumun öncü bir politika izlemesi hedeflenmiştir. Bu hususta ilk kalkınma planı 1963 yılında yürürlüğe konmuş ve 5 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktaydı. 1. Beş yıllık kalkınma planlaması çerçevesinde tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli kalkınması öngörülmuş tarım sektörünün sanayi sektörünün gelişmesini sağlayabilmesini sağlayacak en önemli sektör olduğu vurgulanmıştır.⁵²

Birinci kalkınma planı çerçevesinde selülöz ve kağıt işletmesi (SE-KA) kurulmuştur. Bu dönemde toplumsal kalkınmanın tarım politikaları neticesinde sağlanması öngörülmuş tarım politikasının hedeflerine ulaşmasını sağlayacak planlamalar gerçekleştirilmiştir.⁵³

---

⁵¹ G. Eraktan, Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası, Uzel Yayınları, İstanbul, 2001, ss.61-65.

⁵² H.S.Gülse, Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Sektöründe Yapısal Değişmeler Ve İzlenen Politikalar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 1996, ss. 67-69.

⁵³ F.Abasov, Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.114.

İkinci ve üçüncü planlı kalkınma dönemlerinde tarım sektörünün verimliliğın artırılması hedeflenmiş ve tarım ürünlerinin değeriendirilmesine yönelik politikalar uygulanmıştır.

Bu dönemde çay üreticilerinin desteklenmesi amacıyla 1971 yılında Çaykur kurulmuştur. Orman ürünlerinin değeriendirilmesi amacıyla ise ORÜS kurulmuştur. İthalat bu dönemde azaltılmış tütün, dokuma, giyim gibi alanlarda ihracatın artırılmasına yönelik uygulamalar devreye sokulmuştur.⁵⁴ Fakat bu dönemde hammaddenin sanayinin aradığı uygun şekliyle üretilmesi konusunda çok fazla ilerleme kaydedilememiştir.

Cumhuriyet kurulduğu Atatürk döneminden 1980'lere kadar olan dönem içerisinde tarım sektöründe uygulanan politikalar ve tarım sektörü gelişmekte olan ve sermaye birikimine ihtiyaç duyan bir ülkenin ekonomik yapısına uygun şekilde yürütüldüğünü söyleyebiliriz. Dönemler itibariyle genelde uzun vadeli politikalar hedeflendiğini fakat bazı dönemlerde bu hedeflerden sapılarak kısa vadeli popülist politikalar tercih edildiği fakat buna rağmen devlet destekli kurulan işletmeler ve kurumlar sayesinde kurumsal yapılanmanın sağlanmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.⁵⁵

1980 sonrası dönemde ise yaşanan küresel ve ekonomik gelişmeler neticesinde izlenen tarımsal politikalarda değışmeler yaşanmış tarım sektörünün kalkınmasına ve beraberinde sermaye birikiminin sağlanmasına yönelik uzun vadeli politikalardan sapıldığı görülmüştür.

---

⁵⁴ G.,Eraktan, Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası, Uzel Yayınları, İstanbul, 2001, ss.61-65.

⁵⁵ İlhan Tekelli, Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları) Türkiye'de Tarımsal Yapılar, 1923-2000, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s.72.

1.4.4 1980-2000 Arası Planlı Dönemde Türk Tarımı

Türkiye 1980’li yılların başında ekonomik anlamda zorlu bir dönemde geçmekteydi. 1970’li yıllarda yaşana petrol krizi neticesinde ülke önemli bir döviz darboğazına girmiş bu anlamda ithalatı zorlaştırıcı tedbirler alınmıştır. Neticede 1980 yılı başında %100’lere ulaşan enflasyonun önüne geçilebilmesi amacıyla 24 Ocak 1980 kararları alınmış ve tüketimi azaltıcı ve döviz kazanımını arttırmak amacıyla ihracatı destekleyici politikalar ortaya konmuştur.⁵⁶

1980 sonrasında başlayan süreçte gerçekleştirilen uygulamalar Türk tarımında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu dönemde yaşanan finansal liberalleşme süreci faiz hadleri üzerindeki devlet denetimini kaldırmış enflasyon hızının düşmesine katkıda bulunması hedeflenmiştir. Fakat faiz hadlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte özellikle tarımsal yatırımları olumsuz etkileyecek gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu dönemde tarım sektöründe faaliyet gösteren KİT’lerin üzerindeki faiz baskısı artmış ve açık vermelerine de yol açmıştır. Yüksek faiz oranları beraberinde düşük kar marjı nedeniyle özel kesim tarafından tarım sektörüne yönelik yatırımları olumsuz etkileyerek üretimin azalmasına da yol açmıştır.⁵⁷

1980 sonrası dönemde finansal ve ticari serbestleşme sürecinin neticesinde tarım sektörünün desteklenmesi husunda faaliyetlerine devam eden KİT’ler yoğun eleştiri almaya başlamış hükümetlerin istikrar politikalarının hedefi haline gelmiştir.⁵⁸ Bu dönemde IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarla da yapılan görüş alışverişleri neticesinde tarım sektöründe faaliyet gösteren KİT’lerin

---

⁵⁶ İlhan Tekelli, Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları) Türkiye’de Tarımsal Yapılar, 1923-2000, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s.82.

⁵⁷ F.Abasov, Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, ss.123-124.

⁵⁸ G. Eraktan, Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası, Uzel Yayınları, İstanbul, 2001, s.73.

özelleştirilemsine karar verilmiş Özelleştirme İdaresi takibinde bu kurumlar satışa çıkarılmıştır.

Bu dönemde özelleştirilmesine karar verilen KİT'leri aşağıdaki listede bulabilirsiniz.⁵⁹

1) Hayvancılık:

- Et Balık Kurumu
- Et ve Balık Ürünleri A.S. (EBAS)
- Gönen Gıda Sanayi A.S.
- Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)
- Yem Sanayi (YEMSAN)

2) Girdi üretimi ve dağıtımı:

- Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK)
- Türkiye Gübre Sanayi A.S. (TÜGSAS)
- İstanbul Gübre Sanayi A.S. (İGSAS)
- T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)

3) Tarım ticareti:

- Türkiye Şeker Fabrikaları A.S. (TSFAS)

---

⁵⁹ F.Abasov, Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.129.

- Tütün, Tütün Mamülleri Tuz ve Alkol İşleri Genel Müdürlüğü (TEKEL)
- ÇAYKUR
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO)
- Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB)

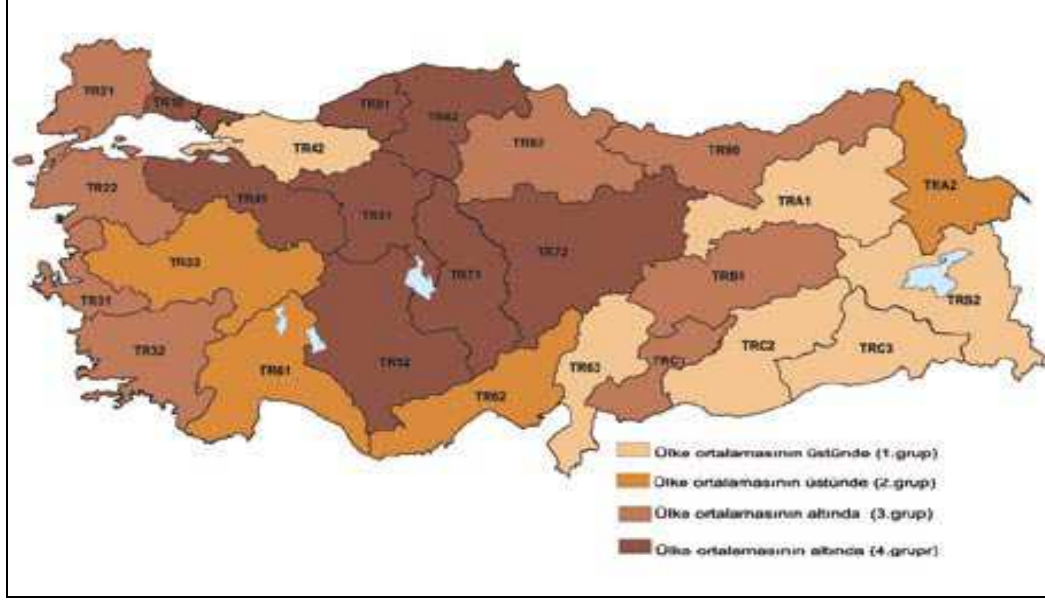
1.5. 2001 – 2008 Arası Dönemde Tarım Sektörü

Türk tarımı özellikle 1990 yılından itibaren uygulanan liberal politikalar neticesinde bir takım yapısal değişimlere sahne olmaktadır.

Tarım sektörü, yürütülen bölgesel politikalar ve coğrafi konumları sebebiyle GSYİH'ya yaptıkları katkılar bazında bölgesel farklılıklara sahip olabilmektedir. 2004 yılında TÜİK tarafından yapılan istatistiki bölgesel sınıflamalara⁶⁰ göre ise, bölgeleri ülke ortalamalarına göre dört ayrı grupta değerlendirebiliriz. Aşağıdaki şekilde de bu doğrultuda bölgeler ve il bazında tarım sektörlerinin GSYİH'ya yaptıkları katkılar ülke ortalaması baz alınarak sınıflandırılmıştır.

---

⁶⁰ 1988 yılından itibaren, Uluslararası Çalışma Örgütü'nce belirlenen norm ve standartlara uygun olarak, düzenli uygulanmakta olan hanehalkı işgücü araştırmasında, 2004 yılından itibaren Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) standartları da takip edilmektedir. Bu kapsamda, 2004 yılından itibaren Hanehalkı İşgücü Araştırması'nın örnek hacmi İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzey'e (26 Bölge) göre tahmin vermek üzere artırılmış ve araştırma sonuçları Türkiye, kent ve kırsal ayrımında verilen dönemsel sonuçların yanısıra, yıllık olarak 26 Bölge ayrımında da yayımlanmaya başlanmıştır.

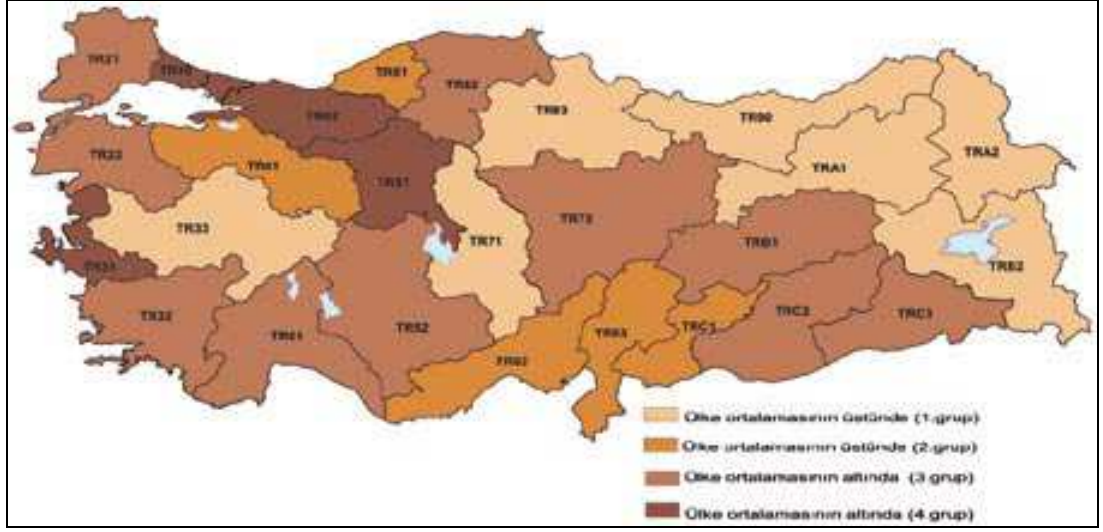

Şekil 1: Bölgesel Bazda Tarım Sektörünün GSYIH İçerisindeki Büyüme Hızı (%) (1987-2001)
Kaynak: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD, 2005.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, 1987-2001 döneminde, Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya ve Yalova, Erzurum-Hakkari ve Erzurum, Şanlıurfa ve Hatay-Kahramanmaraş-Osmaniye hattında GSYIH’nın tarım sektöründeki yıllık ortalama büyüme hızı, ülke ortalamasının üzerinde olup yüksek değerlerdedir. Büyüme hızı ülke ortalamasının üzerindeki diğer bölgeler ise; Manisa, Antalya ve Mersin’e kadar olan Akdeniz kıyıları ve doğuda Ağrı, Kars, Iğdır ile güneydoğuda Batman-Mardin-Siirt ve Şırnak illerini içeren bölgelerdir.

Tarım sektöründe gayri safi yurt içi hasıla büyüme hızı en yüksek olan bölge GAP’ın etkisindeki Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini kapsayan bölge, en düşük olan bölge ise Ankara’dır.

İstihdam açısından ise, ana sektörler incelendiğinde; bölgesel dengesizlikler açısından çarpıcı bir durum ortaya çıkmaktadır. Tarım istihdamında Türkiye ortalamasının altında olan bölge sayısı 26 bölgeden sadece 9’dur.

Şekil 2: Tarım Sektöründe İstihdamın Payı (%)

Kaynak: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD, 2005.

Yukarıdaki tabloya göre; Niğde-Samsun hattı, Samsun’dan Hakkari’ye kadar Karadeniz kıyıları ve Doğu Anadolu Bölgesi ile Afyon- Kütahya-Manisa-Uşak Bölgesinde tarım sektöründeki istihdamın payı ülke ortalamasının oldukça üzerindedir.

Ortalamanın üzerinde paya sahip olan diğer bölgeler ise, Bartın-Karabük-Zonguldak illeri, Bilecik-Bursa-Eskişehir illeri ile Mersin-Adıyaman hattındaki illeri içeren bölgelerdir. İzmir ile İstanbul-Ankara hattındaki bölgeler de ortalamanın alt sıralarında yer almaktadır. Tarım sektöründeki istihdamın payı ülke ortalamasının altındaki diğer bölgeler ise; Kırklareli-Balıkesir hattı, Aydın-Konya hattındaki Ege ve Akdeniz kıyılarını içine alan bölgeler, Kayseri-Yozgat-Tunceli-Şırnak-Mardin hattı ile kuzeyde Çankırı-Sinop hattındaki bölgelerdir.

Tarım politikalarının temel hedeflerinden birisi, kuşkusuz, ülkenin kendi nüfusunu nitelik ve nicelik olarak besleyebilecek bir tarımsal üretim gerçekleştirebilmesidir.

Bu hedef, tarımsal üretim artışının, nüfus artış hızına eşit veya ondan yüksek olması ile sağlanabilir.⁶¹

Aşağıdaki tablo, 1985 – 2001 yılları aralığında, Türkiye'nin tarımsal üretim artış hızı ile nüfus artış hızını karşılaştırmaktadır.

Tablo 6: Türkiye Tarımının Büyüme Hızı ve Nüfus Artış Hızı Karşılaştırması (%)

Yıllar	Tarımsal Üretim	Nüfus Artışı
1985-1989	0,8	2,5
1990-1994	1,6	2,2
1995-1999	1,6	1,9
2000-2001	0,5	1,8
2002-2008	2,1	1,3

Kaynak: Kazgan, Gülten, Tarım ve Gelişme, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, Aralık 2003, İstanbul ve TÜİK

Tablo verilerinden de izleneceği üzere, nüfus artış hızının düşme eğilimi göstermesi nedeniyle, 1990 – 1999 yılları aralığında 1.6'lık bir tarımsal üretim artış hızında istikrar sağlayan Türkiye makası kapatmaya başlamış; ancak 2000 yılı sonrasında üretim artış hızında görülen gerileme ile makas yeniden açılmıştır. 2002-2008 arası dönemde ise nüfus artış hızı azalmaya devam ederken tarımsal üretim artış hızı 2001 sonrası dönemde toparlanma eğilimine girerken nüfus artış hızı oranını geçmiş ve makası lehine çevirmiştir.

1.5.1. Tarım Sektöründe Bölgelerin Coğrafi Yoğunlaşmaları

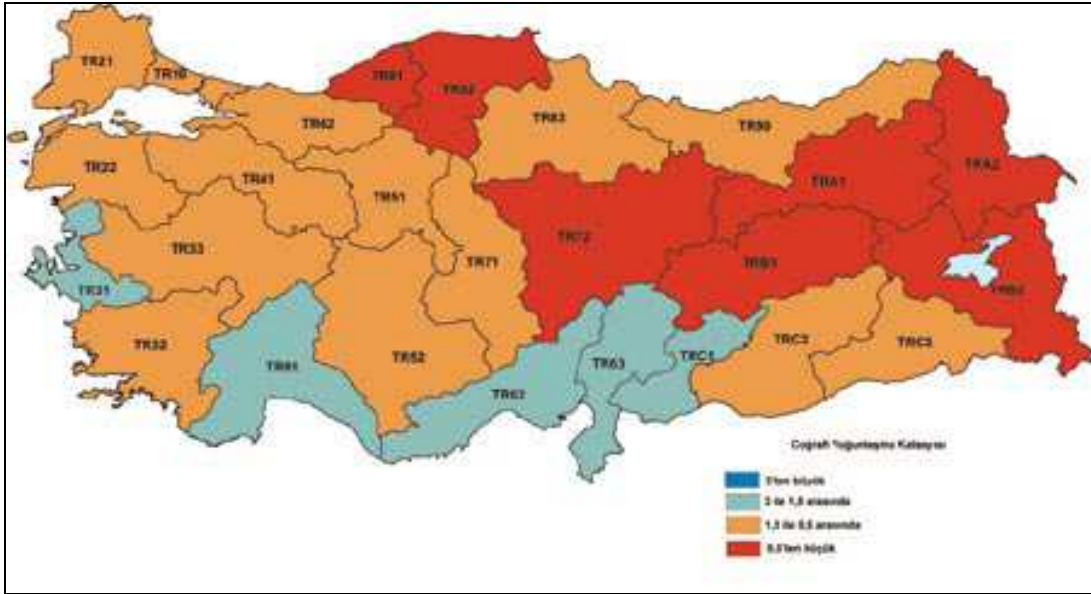
Bölgeler arasında belirgin bir farklılaşma olmamakla birlikte bitkisel üretimin göreceli olarak bazı bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Yaklaşık olarak toplam bitkisel üretim değerinin yüzde 20'lik bölümü yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10'luk bölümünde gerçekleşmektedir.⁶² Aşağıdaki şekilden de

⁶¹ II. Tarım Şurası, Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler, T.C. Tarım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.27.

⁶² Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD Yayınları, İstanbul, 2005, s.68.

görülebileceği üzere, İzmir bölgesi, Akdeniz Bölgesinde yer alan kıyı bölgeler ile Gaziantep ve çevresinin oluşturduğu bölge bitkisel üretimde yoğunlaşmaktadır.⁶³

Diğer bölgelerde ise bitkisel üretim düzeyi Türkiye ortalaması etrafında gerçekleşerek dengeli bir dağılım görülmektedir. Aşağıdaki tabloda bitkisel üretim değerlerinin bölgesel dağılımlarını bulabilirsiniz.

Şekil 3: Bitkisel Üretimde Coğrafi Yoğunlaşmalar

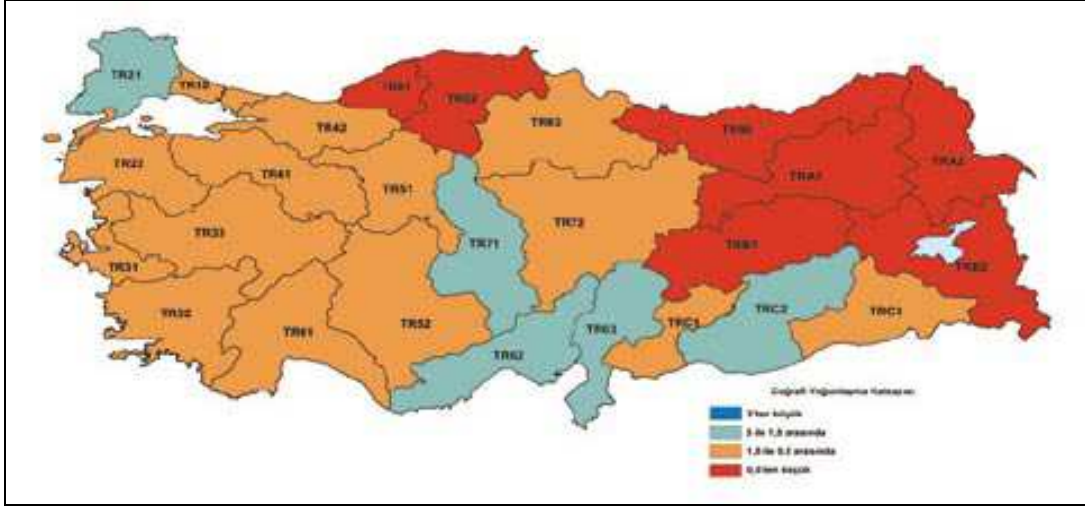
Kaynak: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD, 2006.

Tarla ürünleri üretimi bitkisel üretime benzer şekilde bazı bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Toplam tarla ürünleri üretim değerinin yaklaşık olarak yüzde 23’ü yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10’luk bölümünde gerçekleşmektedir.⁶⁴ Aşağıdaki şekilden de görülebileceği üzere tarla ürünleri genel

⁶³ Türkiye coğrafi yoğunlaşma katsayısı 1’dir. Buna göre coğrafi yoğunlaşma katsayısı 0,5’in altında olan bölgelerde üretim düzeyinin düşük olduğu; 0,5 ile 1,5 arası nda olduğu bölgelerde üretim düzeyinin Türkiye ortalamasına yakın olduğu; 1,5-3 ve 3+ olan bölgelerde ise üretimin kademeli olarak yoğunlaştığı görülmektedir.

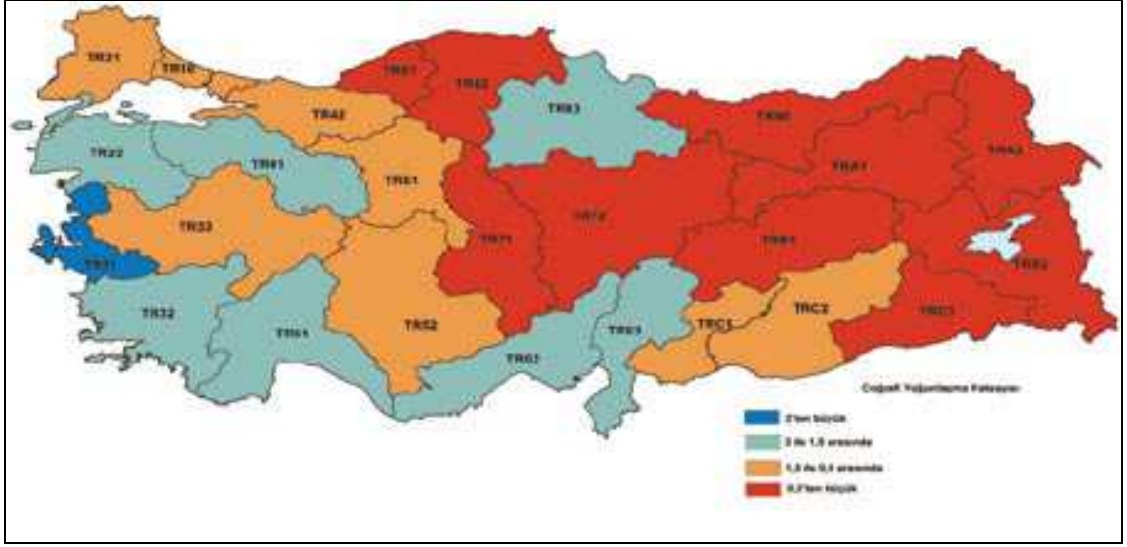
⁶⁴ Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD Yayınları, İstanbul, 2005, s.72.

bitkisel üretim yapısından farklı olarak; bazı bölgelerinde Türkiye ortalamasının üzerinde ve etrafında bir üretim dağılımı sergilemiştir.

Şekil 4: Tarım Ürünleri Üretiminde Coğrafi Yoğunlaşmalar
Kaynak: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD, 2006.

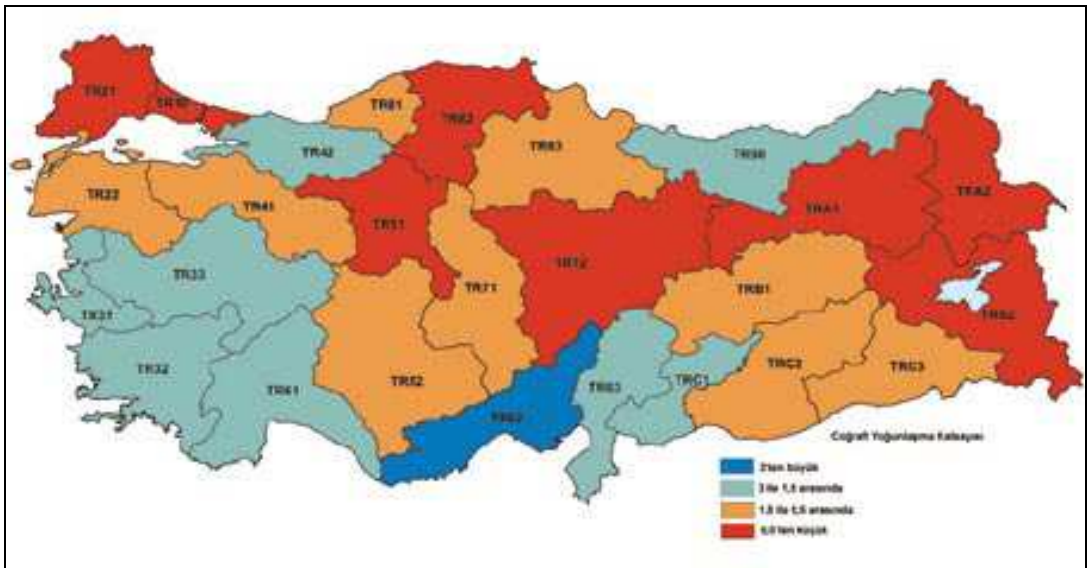
Sebze üretimi bölgeler arasında eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır. Toplam sebze ürünleri üretim değerinin yaklaşık olarak yüzde 29’u yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10’luk bölümünde gerçekleşmektedir. Aşağıdaki şekilden de görülebileceği üzere, sebze üretimi batı ve güney kıyı bölgelerimiz ile Karadeniz Bölgesinde yer alan bölgelerde yoğunlaşırken; İç Anadolu Bölgesinde, Yeşilirmak Havzası dışındaki Karadeniz bölgesinde ve Doğu Anadolu Bölgesinde sebze üretimi düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir.

Şekil 5: Sebze Üretiminde Coğrafi Yoğunlaşmaları

Kaynak: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD Yayınları, 2006.

Meyve üretimi bölgeler arasında eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır. Toplam meyve ürünleri üretim değerinin yaklaşık olarak yüzde 26’sı yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10’luk bölümünde gerçekleşmektedir. Aşağıdaki şekilde de görülebileceği üzere, Güney Doğu Anadolu Bölgesi, Akdeniz Bölgesinde yer alan kıyı bölgeler, Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi ile Doğu Karadeniz Bölgesi meyve üretiminde yoğunlaşmıştır.

Şekil 6: Meyve Üretiminde Coğrafi Yoğunlaşmalar

Kaynak: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD, 2006.

Bölgeler arasında belirgin bir farklılaşma olmamakla birlikte hayvansal ürünler üretimi göreceli olarak bazı bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Toplam üretim değerinin yaklaşık olarak yüzde 28’i yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10’luk bölümünde gerçekleşmektedir.

Aşağıdaki şekilde de görülebileceği üzere, İzmir; İstanbul; Balıkesir ve Çanakkale, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illerinden oluşan bölgelerde hayvansal ürünler üretimi yoğunlaşmaktadır; hayvancılığın ağırlıklı olduğu Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinden oluşan bölgede ise üretim çok düşük bir düzeyde gerçekleşmektedir. Diğer Bölgeler ise Türkiye ortalamasına yakın üretim düzeylerine sahiptir.

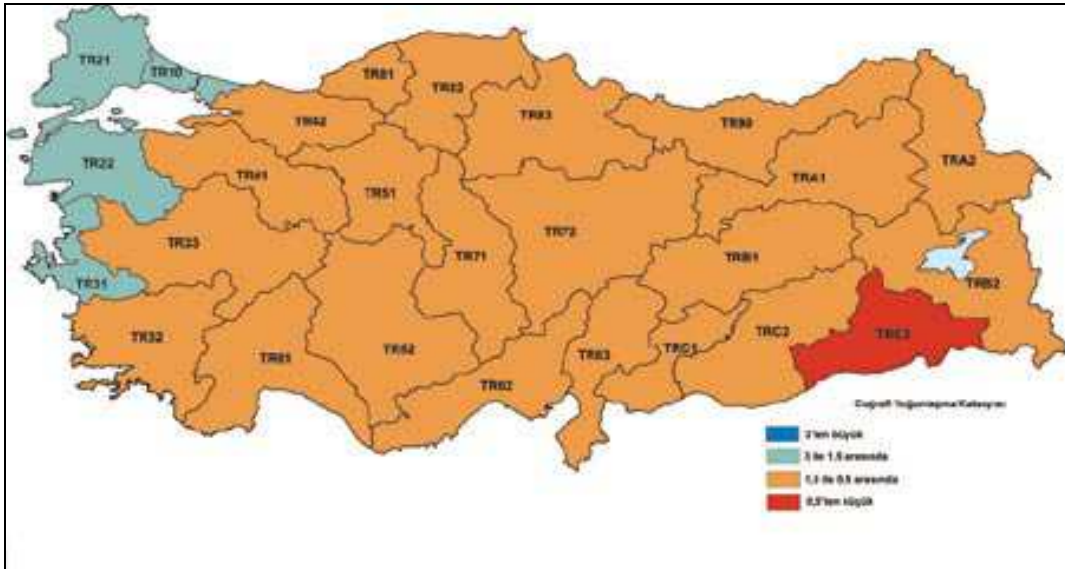

Şekil 7: Hayvansal Ürünler Üretimin Coğrafi Yoğunlaşmalar

Kaynak: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD, 2006.

Süt üretimi bölgeler arasında dengeli bir dağılım sergilemektedir. Toplam süt üretim değerinin yaklaşık olarak yüzde 16'sı yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10'luk bölümünde gerçekleşmektedir.

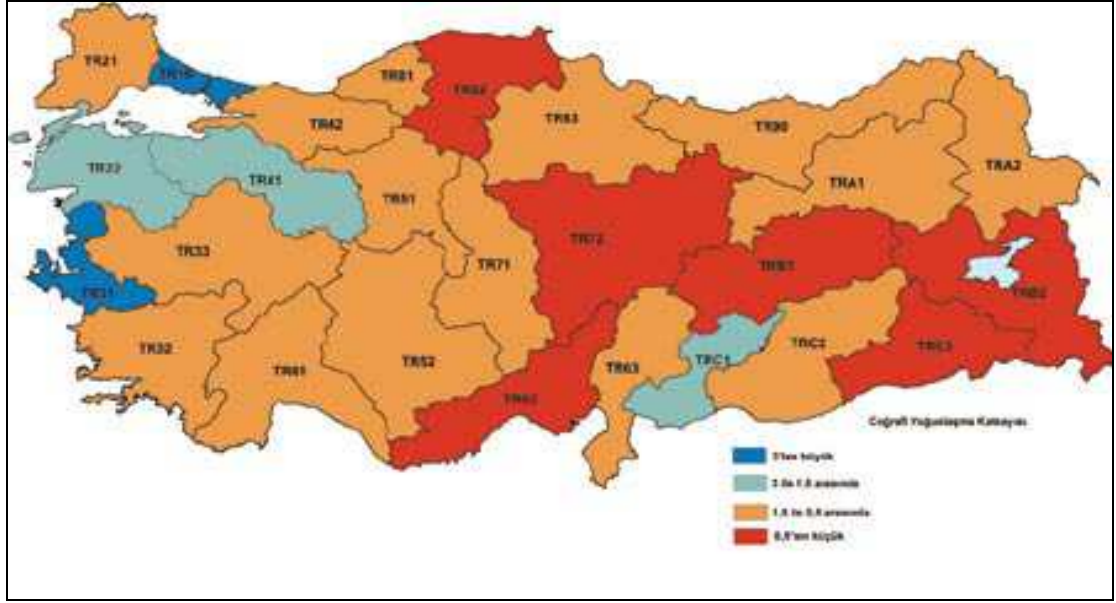
Aşağıdaki şekilde de görülebileceği üzere, üretim Trakya, İstanbul, Balıkesir ve Çanakkale illerinden oluşan bölge ile İzmir Bölgelerinde göreceli olarak yoğunlaşmaktadır. Hayvancılığın ağırlıklı olduğu Mardin, Batman, firnak ve Siirt illerinden oluşan bölgelerde ise üretim çok düflük bir düzeyde gerçekleşmektedir. Diğer Bölgeler ise Türkiye ortalamasına yakın üretim düzeylerine sahiptir.

Şekil 8: Süt Üretiminde Coğrafi Yoğunlaşmalar

Kaynak: Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD, 2006.

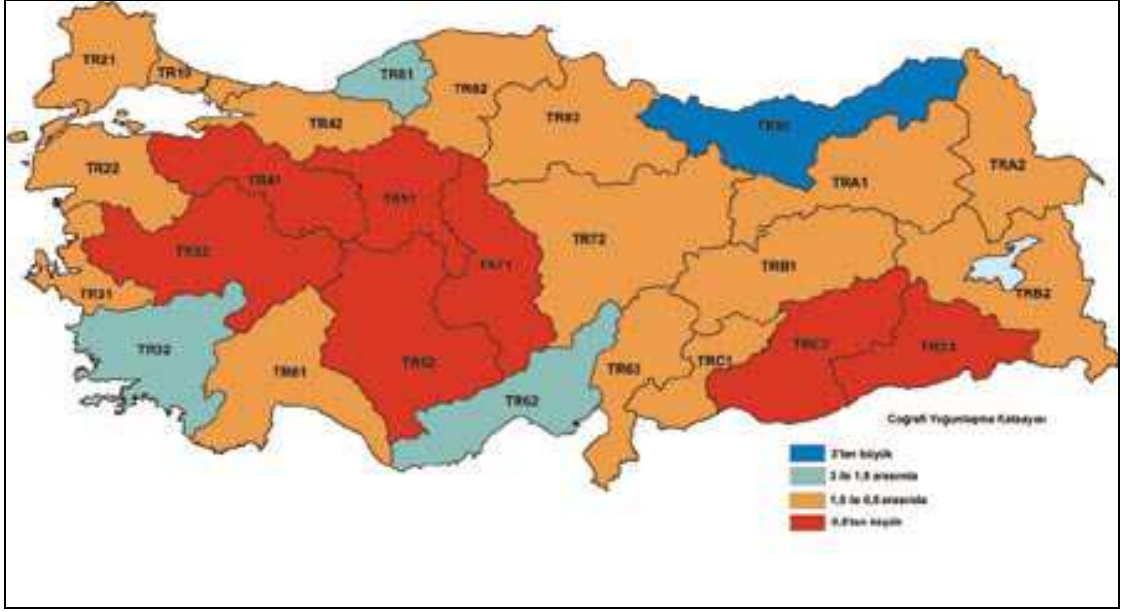
Bölgeler arasında belirgin bir farklılaşma olmamakla birlikte kırmızı et üretimi göreceli olarak bazı bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Toplam üretim değerinin yaklaşık olarak yüzde 27'si yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10'luk bölümünde gerçekleşmektedir.

Şekil 9: Kırmızı Et Üretiminde Coğrafi Yoğunlaşmalar
Kaynak: Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları, TUSİAD, 2006.

Bal üretimi küçük bir bölgede yoğunlaşmaktadır. Toplam üretim değerinin yaklaşık olarak yüzde 40’ı yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10’luk bölümünde gerçekleşmektedir.

Aşağıdaki şekilde de görülebileceği üzere, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz bölgeleri, Ege Bölgesinde ile Akdeniz Bölgesinde yer alan bölgeler, bal üretiminde yoğunlaşmışlardır.

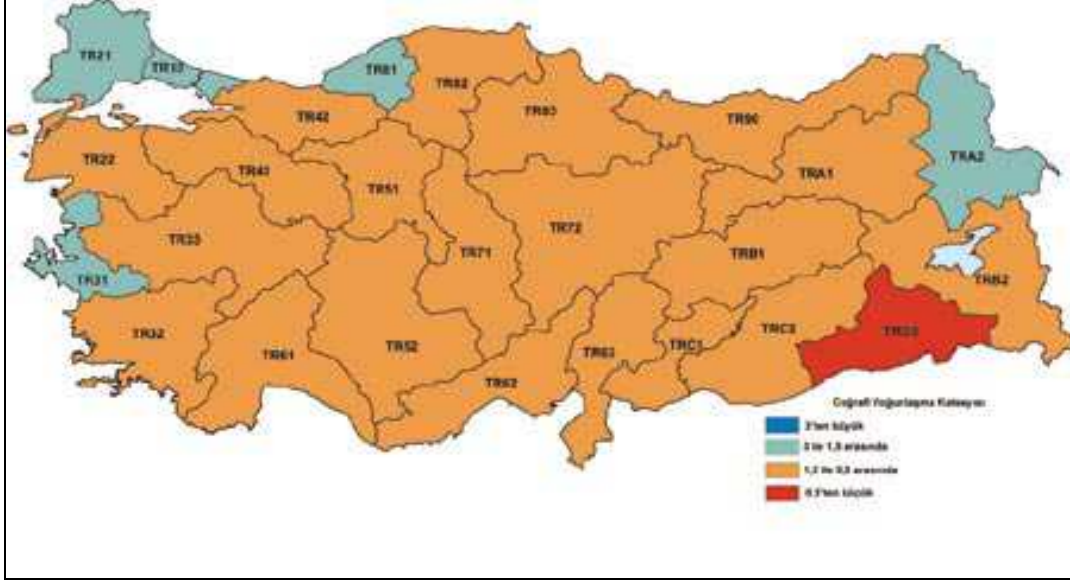

Şekil 10: Bal Üretiminde Coğrafi Yoğunlaşmalar

Büyükbaşlı canlı hayvan değeri bölgeler arasında dengeli bir dağılım sergilemektedir. Toplam değerin yaklaşık olarak yüzde 18'i yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10'luk bölümünde gerçekleştirilmektedir.

Aşağıdaki şekilde de görülebileceği üzere, canlı hayvan değeri Trakya; İstanbul; İzmir, Zonguldak, Bartın ve Karabük'ten oluşan Ağrı, Kars, Ardahan ve Iğdır illerinden oluşan Bölgeleri göreceli olarak yoğunlaşmaktadır.

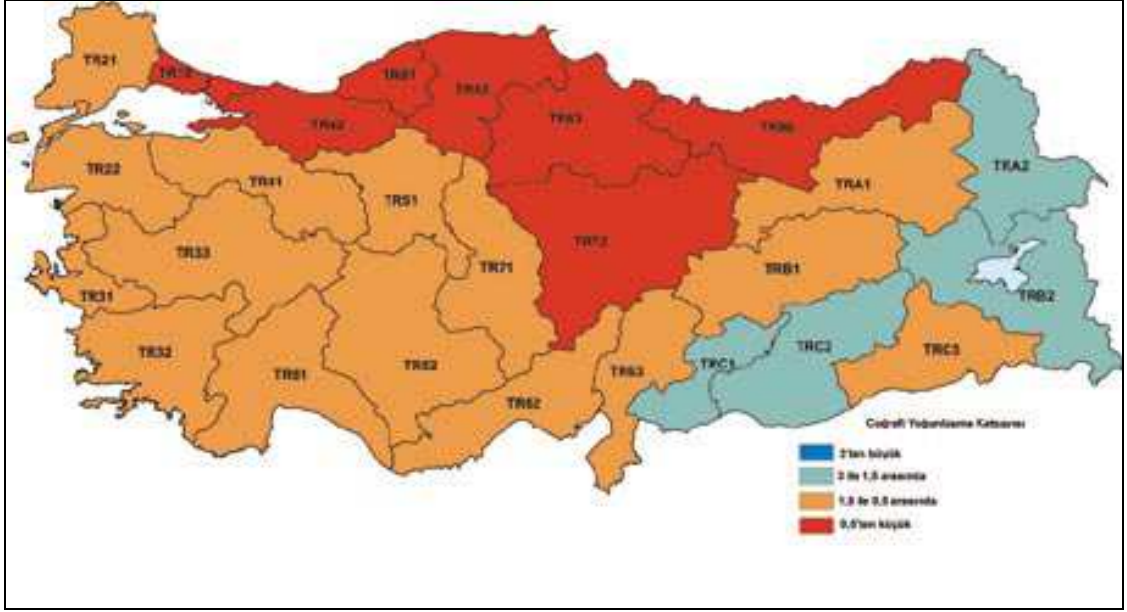

Şekil 11: Büyük Baş Hayvanlar ile Coğrafi Yoğunlaşmalar

Bölgeler arasında belirgin bir farklılaşma olmamakla birlikte küçükbaş canlı hayvan değeri göreceli olarak bazı bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Toplam değer yaklaşık olarak yüzde 25'i yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10'luk bölümünde gerçekleşmektedir.

Aşağıdaki şekilde de görülebileceği üzere, uzanan koridorda küçükbaş canlı hayvan sayısı yoğunlaşmaktadır. Ayrıca özellikle ülkenin kuzey bölgelerinin küçükbaş hayvan sayısında düşük bir orana sahip olmaları dikkat çekicidir.

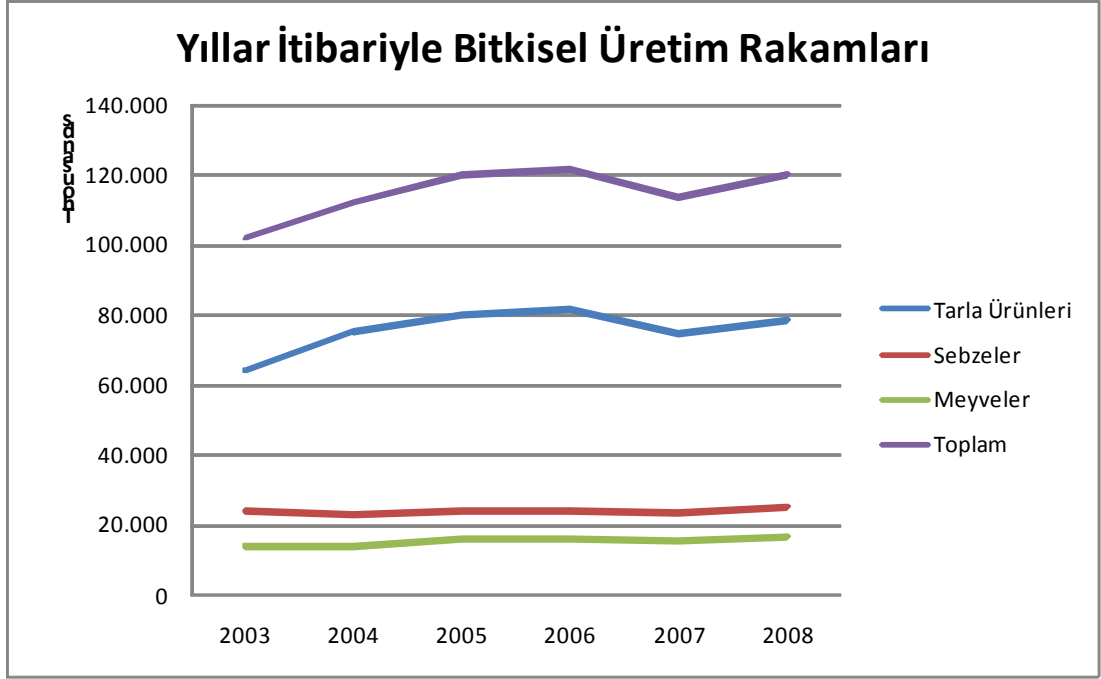
Şekil 12: Küçük Baş Hayvanlar ile Coğrafi Yoğunlaşmalar

Kümes canlı hayvan değeri ise daha çok küçük bir bölgede yığılmaktadır. Toplam üretim değerinin yaklaşık olarak yüzde 58'i yoğunlaşmanın en çok olduğu Türkiye yüzölçümünün yüzde 10'luk bölümünde gerçekleşmektedir. Aşağıdaki şekilde de görülebileceği üzere, üretim Kocaeli iline ait bölgede, Balıkesir ve Çanakkale'den oluşan bölgede, İzmir, Adana ve Mersin illerinden oluşan bölge ile Bartın, Karabük ve Zonguldak illerinden oluşan bölgelerde yoğunlaşmaktadır.

Aşağıda ise, sırasıyla bitkisel ve hayvansal üretim yapılarındaki değişimler incelenmektedir;

1.5.2. Bitkisel Üretim ve Değişmeler

Türkiye'de tarımsal üretimi oluşturan bitkisel ve hayvansal üretim bileşiminde bitkisel üretim daha hakim durumdadır. Aşağıdaki grafik, 2003 – 2008 yılları arasında, yıllar itibariyle temel bitkisel üretim rakamlarındaki gelişimi ortaya koymaktadır;

Şekil 13: Yıllar İtibariyle Bitkisel Üretim Değerlerinin Gelişimi (Ton/Yıl)

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri, 2009

Yukarıda ki tablodan da görüldüğü üzere, yıllar içerisinde sebze ve meyve üretimi bir önceki yıla göre yakın seyreden bir gelişim izlerken tahıl, arpa gibi ürünleri içerisinde barındıran tarla ürünleri grubu 2007 yılı dışında sürekli artan bir grafik izlemektedir. 2007 yılı itibariyle ciddi bir gerileme yaşamasına rağmen tarla ürünleri üretimi, 2008 yılı itibariyle tekrar eski üretim seviyesine dönmüş gözükmemektedir.

Tablo 7: Yıllar İtibariyle Bitkisel Ürün Gruplarının Üretim Değerleri (Ton/Yıl)

Ürün Grupları	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tarla Ürünleri	64.146.066	75.117.378	79.928.627	81.634.248	74.584.790	78.378.287
Sebzeler	24.021.817	23.215.622	24.320.229	24.017.657	23.742.082	25.130.271
Meyveler	14.010.370	14.070.450	15.907.479	16.111.876	15.465.865	16.694.268
Toplam	102.178.253	112.403.450	120.156.335	121.763.781	113.792.737	120.202.826

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri, 2009

Yukarıdaki tabloda ürün gruplarının toplam ürün miktarlarını daha detaylı bir şekilde görebilirsiniz. Dikkat edilirse yıllar içerisinde toplam bitkisel üretim değerlerinin yaklaşık %65-70 civarında oranı tarla ürünlerinden, yaklaşık %20-25

civarı sebze üretiminden ve yaklaşık %10-15 civarı ise meyve üretiminden geldiği görülmektedir. Fakat toplam üretim içerisinde meyve ve sebze üretimi yakın bir seyir izlemesi nedeniyle toplam üretim içerisinde ana belirleyici ürün grubu tarla ürünleri grubu olarak ortaya çıkmaktadır.

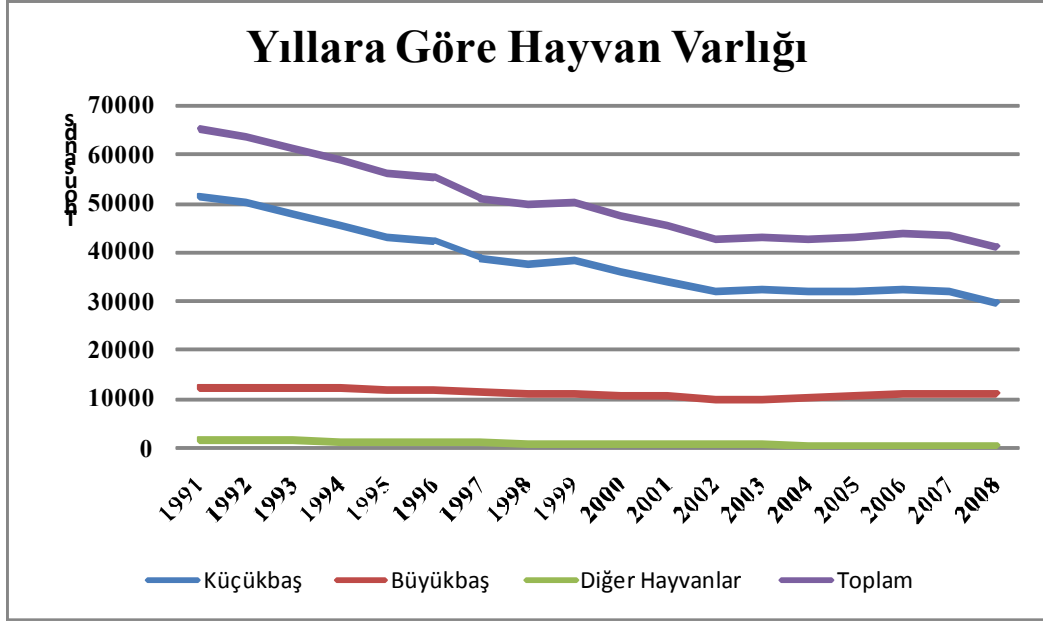
2003 – 2008 yılları arasında meyve ürün grubu 14 milyon ton yıllık üretim miktarından 16,6 milyon ton üretim miktarına ulaşmıştır. Sebze ürün grubu ise yıllık 24 milyon ton üretim miktarını 2008 yılı itibariyle 25,1 milyon tona çıkarmıştır. Tarla ürünleri ürün grubu ise 2002 yılında yıllık 64,1 milyon ton ürün üretimi gerçekleştirirken, 2008 yılı itibariyle bu rakam 78,4 milyon tona ulaşmıştır.

1.5.3. Hayvansal Üretim ve Değişmeler

Türkiye, önemli hayvancılık potansiyeli barındıran bir ülke olmasına karşın, özellikle 1990 yılından sonraki dönemde, hayvan varlığında açısından önemli azalmalar görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda, 1991-2008 yılları arasında hayvan sayılarındaki değişim gösterilmektedir;

Tablodan da görüleceği üzere, toplam hayvan varlığı 1991 yılından sonra hızla azalmaya başlamış ve özellikle küçükbaş hayvan varlığında yaşanan hızlı düşüşe paralel olarak hızlı bir azalma sürecine girmiştir. 1991 yılında 65 milyon adet olan toplam hayvan varlığı, 2008 yılına gelindiğinde 41 milyona kadar gerilemiş olduğu görülmektedir.

Şekil 14: 1991-2008 Yılları Arasında Hayvan Varlığı (Bin Adet)
Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri, 2009

Yıllar içerisinde meydana gelen bu hızlı değişimin arkasında özellikle küçükbaş hayvan varlığında gerçekleşen hızlı düşüş ana etkidir. Özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin geçmiş yıllara göre ekonomik getirisinin çok fazla olması, tarım destekleme politikalarında daha çok büyükbaş hayvancılığa önem verilmesi ve şehirleşmenin paralelinde mer'a alanlarının hızla azalması neticesinde küçükbaş hayvan yetiştiricisinde ciddi bir azalma gerçekleşmiştir.

Hayvan varlığındaki bu gerilemeyi daha net ortaya koyabilmek amacıyla, Türkiye'nin et ve süt üretim verilerinin mutlaka analize dahil edilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, hayvan sayısındaki azalmaya karşın, genetik potansiyelde yaşanabilecek iyileştirmelerin üretim yapısına olumlu yansıma olasılığının gözden kaçırılmaması açısından yararlı olacaktır.

Aşağıdaki tabloda, 2001–2008 yılları aralığında Türkiye'nin et ve süt üretimi gösterilmektedir.

Tablo 8: 2001 – 2008 Yılları arasında Türkiye'nin Et ve Süt Üretimi (Ton/Yıl)

SÜTUN	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Süt Üretimi	9495550	8408568	10611011	10679406	11107897	11952100	12329789	12243040
Et Üretimi	783505,8	763677,7	668903,5	822453,7	743494,5	793368	575622	482458

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği üzere, 2001 yılından itibaren son 8 yıllık süreçte, Türkiye'nin et üretiminde önemli azalmalar gerçekleşmiştir. 2001 yılında 783 bin ton olan yıllık et üretimi 2008 yılına gelindiğinde 482 bin tona kadar gerilemiştir. Bu durumda özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliğindeki azalmanın önemli ölçüde etkisi bulunmaktadır.

Ayrıca hayvan varlığında meydana gelen azalmanın nedenlerinden biri olarak sürü kompozisyonunda meydana gelen genetik iyileştirme gösterilebilir. Nitekim birim hayvan başına süt üretimi hayvan sayısındaki azalmaya rağmen yıllar içerisinde artış göstermeye devam etmiş gözükmektedir. Ancak hayvan varlığında meydana gelen azalışı, bilinçli olarak uygulanan teknik ve ekonomik politikalarla açıklamak mümkün değildir. Sözü edilen azalışın en önemli nedeni yetiştiricilerin, başta yem, kredi ve finansman kaynakları olmak üzere yüksek girdi maliyeti, örgütsüz üretim ve pazarlama yapısı nedeniyle piyasada maliyetin altında oluşan veya karlı çalışmaya imkan vermeyen ürün fiyatları yüzünden üretimden uzaklaşmaları ve nitelikli damızlıklar dahil hayvanlarını mezbahaya sevk etmeleri gerçeği kesinlikle gözden kaçırılmamalıdır.

Özellikle koyun ve beraberinde de küçükbaş hayvan varlığında meydana gelen azalışın en büyük nedeni yıllardır devam eden mer'a tahribatıdır. 1950'li yıllarla birlikte tarımda makinalaşma çabalarının da etkisiyle hızlanarak günümüze kadar süren ve bir türlü önü alınamayan yeni tarım arazisi kazanma çabası sonucunda milyonlarca hektar çayır ve mer'a alanı yok edilmiştir. 1935 yılında 44,3 milyon

hektar olan çayır ve mer'a alanları 2008 yılı verilerine göre yaklaşık 14 milyon hektar'a kadar gerilemiştir. Kalan bu mer'a alanının da kalitesi, aşırı, düzensiz ve bilinçsiz otlatma nedeniyle büyük ölçüde azalmıştır. Bununla birlikte, meraların ıslahına dönük bugünem kadar yeterli bir çalışma da yapılmamıştır.

Mer'aların yok edilmesi, tüm hayvansal üretim için çok önemli bir kaynağın da yitirilmesi yanında, geleneksel olmakla birlikte yığın halinde üretimde bulunan ve düşük maliyetli yem girdisi sağlayabilmeleri nedeniyle rantabl olan ekstansif koyunculuk işletmeleri için de bir yıkım olmuştur. Buradan hareketle, koyun varlığının azalmasının gerçek nedenini bu bulgularda aramak gerekmektedir.

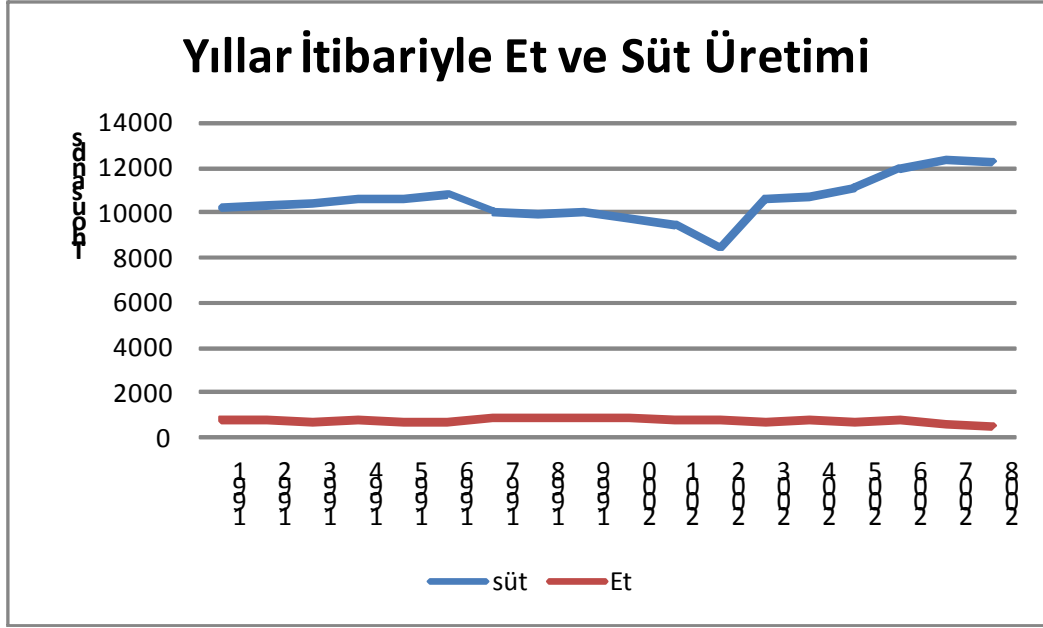
Hayvan varlığının ıslahı konusunda ulaşılan seviye, 80 yıl gibi uzun bir zamanı aldığına dikkat edilirse yeterli olmaktan uzaktır. Sığırcılıkta ıslah çalışmalarında ise; koyunculüğün ihmal edilmesi pahasına ve tüm ıslah olanakları bu alt sektöre sağlanarak belli bir dereceye kadar iyileşme sağlanabilmiştir.

Koyunculukta da 1928 yılında başlayan merinoslaştırma çalışmaları sonucunda başta Türk Merinosu olmak üzere Anadolu'nun iklim ve çevre koşullarına uyumlu, verim yönünden yerli ırklardan yüksek, çeşitli koyun tipleri meydana getirilmiştir. Ancak bunların yaşama alanları haralar, devlet üretme çiftlikleri yada zootekni araştırma enstitüleri ile sınırlı kalmış, halk elindeki kullanımının yaygınlaşması sağlanamamıştır.⁶⁵

Aşağıdaki grafikte yıllar itibariyle et ve süt üretim değerlerinin seyri daha ayrıntılı bir biçimde görülmektedir.

---

⁶⁵ II. Tarım Şurası, Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler Raporu, T.C. Tarım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.31.

Şekil 15: 1991-2008 yılları arasında Et ve Süt Üretimi (Bin Adet)

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri, 2009

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere, et üretiminde görülen önemli azalmanın dışında süt üretiminde de belirli periyodlar itibariyle hızlı azalma ve artışlar görülebilmektedir. 1991 yılı itibariyle yaklaşık 10 milyon ton yıllık süt üretimi gerçekleştirilirken 2008 yılı itibariyle bu rakam 120 milyon tonun üzerine çıkmış durumdadır. Belirli dönemler itibariyle artış ve azalışlar gösteren süt üretiminin 2002 yılında 8 milyon tona kadar gerileme gösterdiği görülmektedir.

2. TARIMSAL İŞLETMELERDE FİNANSMAN SORUNU VE TARIMSAL KREDİ KAYNAKLARI

2.1. Genel Olarak Türkiye’de Tarımsal İşletme Kavramı ve Tarımsal İşletmelerde Finansman

Tarım sektörü, Türkiye’de hem sosyal hem de ekonomik açıdan önemli bir yere sahip bir sektördür. Türkiye’nin 79 milyon hektarlık arazisinin %50’si tamamen tarıma ayrılmış durumdadır. Bu oran, AB (25) üyesi ülkelerin toplam tarım arazisinin tek başına yaklaşık %23’üne tekabül etmektedir.⁶⁶

Tarımsal işletme kavramı, tarım sektöründe, Türk ekonomisinin yıllar içerisinde gerçideği dönüşüm neticesinde tarımla uğraşan kişilerin köylü yapıdan çifçi üretim yapına geçmeleri neticesinde ortaya çıkan bir kavramdır.⁶⁷

Tarımsal işletme yasal durumu ne olursa olsun, sahip olduğu, ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan besleyen yahut hem bitkisel üretim hem hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir. Tek yönetim: Bir birey ya da hane halkları; bir kooperatif, şirket ya da devlet kurumu gibi tüzel kişi olabilir.⁶⁸

Ekonomik etkinliklerin tümü doğa, emek, sermaye ve girişimci olmak üzere dört üretim bileşenini içermektedir. Doğanın temel unsurlarından birisi olan toprak

---

⁶⁶ Şükran Zeytinoğlu, Tarım Kesiminin Finansmanı ve Avrupa birliği İle Türkiye’nin Karşılaştırılması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2002, s. 81.

⁶⁷ S.Soydemir, “Türk Tarımı ve Şirketleşme”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Şubat 2004.

⁶⁸ Şükran Zeytinoğlu, Tarım Kesiminin Finansmanı ve Avrupa birliği İle Türkiye’nin Karşılaştırılması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2002, ss. 84-85.

ise, tarımsal çalışmanın diğere bir deyişle bitkisel ve hayvansal üretim ile tarım sanatının temelini oluşturur.⁶⁹

Tarımda üretimin çok büyük bir bölümü tarımsal işletmeler yolu ile yapılmaktadır. Tarımsal işletmelerin en önemli ögesi de topraktır. Bugün hâlâ toprak olmadan tarımsal üretimde bulunmanın olanaksızlığı ve “kıt” oluşu dolayısıyla miktarının artırılamaması nedeni ile toprak, toplumsal yaşayışın başladığı günden, bugüne dek gittikçe değer kazanan unsurların başında gelmektedir. Tarımsal işletmelerin temel unsuru olan toprağın önemli olması beraberinde tarımsal işletmelerinde önemini ortaya koymaktadır.

Fakat ülke ekonomisi açısından kalkınmada önemli bir yer tutan tarımsal işletmelerin hem çok küçük hem de parçalı oluşu nedeniyle uygun işletme büyüklüğünün sağlanamaması, belirli bir üretim için fazla harcama yapılması işletme sahibinin pazar için değil geçici üretime yönelmesi gibi nedenlerden ötürü “tarımda arzulanmış gelişme” yıllar itibariyle hala sağlanamamaktadır.

Türkiye’de 2001 yılında gerçekleştirilen tarım sayımına göre, ülkemizdeki yaklaşık 3 milyon tarım işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerin,%99,01’i 500 dekar’dan küçüktür ve toplam tarım topraklarının %83.2’sini işletmektedirler. Türkiye’de faaliyet gösteren tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu aile işletmesi şeklinde idare edilmektedir ve KOBİ diye tanımladığımız işletme boyutuna girmektedir. Türkiye’de ki tarım işletmesi sayısı 1980 Genel Tarım Sayımına göre 3650 bin adet tarım işletmesi faaliyet göstermekte iken bu oran 2001 yılında 3075 bin adete kadar gerilemiştir.⁷⁰

---

⁶⁹ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi, Betaş Yayınları, İstanbul, 2002, ss.211-212.

⁷⁰ TÜİK 2001 Yılı Genel Tarım Sayımı, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 15/12/2009.

2.1.1. Türkiye’de Tarımsal İşletme Kavramı ve Diğer İşletmelerden Farkları

Günümüzde tarım işletmesinin tanımı yapılmak istenirse genel olarak, küçük aile işletmeleri başta olmak üzere, tarımsal girdi ve donanım üreten veya dağıtımını yapan veya üretilen bu tarımsal ürünleri pazarlayan veya işleyen kooperatifler, kredi kuruluşları, pazarlama kuruluşları, tarımsal ürünleri taşıma veya dağıtma işlevi gören kuruluşlar akla gelmektedir.⁷¹ Tarım sektöründe bu firmaların faaliyet gösterdiği kompleks bir sektör olarak tanımlanmaktadır.

Tarım işletmesi kavramı, genel anlamda tarımsal üretim faktörlerinin birleşmesi ile oluşan organizasyonları yürüten ekonomik birimleri ifade etmektedir.⁷² Tarım ekonomisi literatürüne göre tarım işletmesi, gerekli sermayeyle donatılmış ve asgari miktarda tarımsal üretimde bulunan ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin tipolojik olarak sınıflandırılması ve bu sınıflandırmanın toplam tarımsal işletmeler içerisindeki yüzdeleri dağılımı görülmektedir.

Tablo 9: Türkiye’deki Tarımsal İşletmelerin Tipolojik Olarak Sınıflandırılması (%)

Tarımsal İşletmelerin Tipoloji Sınıfı	Yüzde (%)
Uzmanlaşmış Tarla Ürünleri Yetiştiriciliği	25,7
Uzmanlaşmış Bahçecilik	1,0
Uzmanlaşmış Uzun Ömürlü Bitki Yetiştiriciliği	19,8
Uzmanlaşmış Otlayan Hayvan Yetiştiriciliği	16,7
Uzmanlaşmış Tek Mideli Hayvan Yetiştiriciliği	0,1
Karışık Bitkisel Ürün Yetiştiriciliği	9,1
Karışık Hayvan Yetiştiriciliği	6,1
Karışık Bitkisel Ürün ve Hayvan Yetiştiriciliği	21,7
Toplam	100

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri, 2009

⁷¹ Mehmet Bülbül, “Tarımsal işletmelerin Finansmanı”, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara: 2006, s.1

⁷² Ahmet Erkus, Mehmet Bülbül, Taner Kıral, A.Fethi Açıl, Rasid Demirci, “Tarım Ekonomisi”, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Arastırma ve Gelistirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara: 2005, s.134

Yukarıda ki tablodan da görüleceği üzere, genel olarak tarımsal işletmeler dört ana faaliyet alanı üzerinde dağılım göstermektedir. Bunlar sırasıyla, uzmanlaşmış tarla ürünleri yetiştiriciliği, Karışık Bitkisel Ürün ve Hayvan Yetiştiriciliği, Uzmanlaşmış Uzun Ömürlü Bitki Yetiştiriciliği ve Uzmanlaşmış Otlayan Hayvan Yetiştiriciliği'dir.

Tarımsal işletmelerin hayvan yetiştiriciliği konusunda daha küçük yapıda işletmelerden oluşması sebebiyle en fazla 50 hayvana sahip işletmeler çevresinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği üzere, hayvan yetiştiriciliği yapan tarımsal işletmelerin %90'a yakın bir oranı, 50'den az sayıda hayvana sahip olan işletmeler olarak görülmektedir.

Tablo 10: Tarımsal İşletmelerin Hayvan Sahip Oldukları Hayvan Sayısına Göre Dağılımı (%)

Hayvan Sayısı	Büyükbaş Hayvana Sahip İşletme Oranı (%)	Küçükbaş hayvana Sahip İşletme Oranı (%)
1-4	21,6	1,0
5-9	21,3	1,6
10-19	25,4	4,9
20-49	22,9	16,8
50-149	7,0	36,1
150-299	1,2	24,1
300 +	0,6	15,6
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri, 2009

Tarımsal işletmeler, Türkiye'de tarımda kullanılmaya başlanan makineleşme ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde farklı bir süreci girmiştir. Örnek vermek gerekirse, 1948 yılında sadece 1000 adet olan traktör sayısı, 2008 yıl sonu itibariyle 1070746 milyon adete ulaşmıştır.⁷³ Ancak mekanizasyon araçlarının tarımsal üretim girdileri içerisinde pahalı olması, kredi maliyetlerinin diğer tarımsal kredi faiz oranlarından yüksek seviyede olması ve üreticinin yıllar içerisinde satın alma

⁷³ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=305 (18.12.2009)

gücünün giderek azalması gibi sebepler neticesinde tarım alet ve makina sayılarının yıllar içerisinde nispeten düşük bir seviyede kaldığı söylenebilir.

Tarım işletmeleri sermaye büyüklüğü açısından da ekonominin diğer sektörlerine göre daha az sermaye ile çalışmaktadırlar. Sermayelerinin %95'inden fazlası aynı özelliktedir ve toprak sermayesinin oranı işletmelerin büyük bir kısmında %70-80 dolayındadır.⁷⁴ Ayrıca işletme sermayesinin toplam aktif sermaye içindeki oranı %15-20 arasındadır. Halbuki gelişmiş ülkelerdeki tarım işletmelerinde bu oran %45-50 dolaylarında seyretmektedir. Tarım işletmelerinde yabancı sermaye kullanım oranı ise oldukça düşüktür. İşletmelerin büyük bir çoğunluğu da finansman yapılarında ki düzensizlik neticesinde kredi kullanabilecek finansal yapıdan yoksun bir görünüme sahiptir.

Türkiye genelinde tarımsal işletmelerin %67'si hayvansal ve bitkisel üretimi bir arada yürütmektedir. Sadece hayvansal üretim yapan işletmelerin oranı %2'dir. Bu oran hayvansal üretim yağan işletmelerin beraberinde bitkisel üretimini de yürütebildiklerini ortaya koymaktadır.

Günümüzde tarımsal faaliyetlerin ekonomik olarak devam edebilmesi için diğer tüm sektörlerin faaliyetlerini sürdürmesinde de olduğu gibi tarımsal işletmelerin ekonomik varlığını sürdürebilmesi gerekmektedir. Bu anlamda ekonomi bilimi içerisinde bireyden başlayıp aile ve işletme ekonomisine uzanan beraberinde ulusal ekonomiye ve sonuçta dünya ekonomisine kadar uzanan bir yapı söz konusudur.⁷⁵

Bu çerçeve içerisinde tarımsal işletmeler tarım sektörüne ait nihai ürünlerin birey ve tüketicilere ulaşması amacıyla önemli bir köprü görevindedir

---

⁷⁴TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 19/12/2009.

⁷⁵G.,Eraktan, Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası, Uzel Yayınları, İstanbul, 2001, s.74.

Türkiye İstatistik Kurumu, 2006 yılında yayınladığı, “Tarımsal İşletme Yapı Araştırması”na göre, tarımsal işletmelerin fiziksel büyüklüklerinin belirlenmesi, tarımsal işletmelerin tip ve ekonomik büyüklüğü temel alınarak sınıflandırılmasına bağlı olarak değişmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, tarımsal işletmeler yüzde 32,7 ile en fazla 20-49 dekar işletme büyüklük grubunda, tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi ise yüzde 23,6 ile en fazla 200-499 dekar işletme büyüklük grubunda yer almaktadır.⁷⁶

Ayrıca, tarımsal işletmelerin yüzde 78,9’u 100 dekardan küçük işletme büyüklük gruplarında yer almaktadır. Bu işletmelerin tasarrufunda bulundurduğu arazi ise toplam arazinin yüzde 34,3’ünü oluşturmaktadır. Tarımsal işletmelerin yüzde 21,1’i 100 dekar ve daha fazla işletme büyüklük gruplarında yer alırken, bu işletmeler toplam arazinin yüzde 65,7’sini tasarrufunda bulundurmaktadır.

Yine Türkiye İstatistik Kurumu’nun, 2006 yılında yayınladığı, “Tarımsal İşletme Yapı Araştırması”na göre, tarımsal işletmelerin yüzde 62,3’ünde hem bitkisel üretim hem de hayvan yetiştiriciliği, yüzde 37,2’sinde yalnız bitkisel üretim, yüzde 0,5’inde ise yalnız hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu durum 2003 yılında yayınlanan Avrupa Birliği Tarım Sektörü raporuna göre daha olumsuz bir tablo çizmektedir.⁷⁷

Aynı araştırma sonuçlarına göre, tarımsal işletmenin tasarrufunda bulunan toplam arazinin; yüzde 66,41’ini hem bitkisel üretim hem de hayvan yetiştiriciliği yapan işletmeler, yüzde 33,56’sını yalnız bitkisel üretim yapan işletmeler, yüzde 0,03’ünü yalnız hayvan yetiştiriciliği yapan işletmeler tarafından işlenmektedir. Tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazinin; yüzde 69,7’si ekilen tarla, yüzde

---

⁷⁶ TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 19/12/2009.

⁷⁷ TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 19/12/2009.

13,3'ü nadas, yüzde 9,4'ü meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler ile içecek ve baharat bitkileri (fidanlık ve örtüaltı dahil), yüzde 1,7'si sebze ve çiçek bahçeleri (fidelik ve örtüaltı dahil), yüzde 2,5'i daimi çayır, yüzde 0,4'ü otlak (mera), yüzde 1,3'ü tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazi, yüzde 1,7'si ise diğer arazilerden oluşmaktadır.⁷⁸ Buna göre, tarımsal işletmeler tasarrufunda bulundukları arazinin, yüzde 97'sini tarımsal amaçlı kullanmışlardır.

Araştırma sonuçlarına göre, esas işi veya ikinci işi tarımsal faaliyet olan hanehalkı fertleri kendi tarım işletmelerinde yılda ortalama 170 gün çalışmıştır. Esas işi tarımsal faaliyet olup ikinci işi olmayan hanehalkı fertleri ise kendi tarım işletmelerinde yılda ortalama 181 gün, esas işi tarımsal faaliyet olup ikinci işi olan hanehalkı fertleri ise kendi tarım işletmesinde yılda ortalama 168 gün çalışmıştır. Esas işi tarım dışı faaliyet olup ikinci işi tarımsal faaliyet olan hanehalkı fertlerinin kendi tarım işletmesinde yılda ortalama 91 gün çalıştığını gözlemlemekteyiz.⁷⁹

Türkiye'de son on yılda tarım sektöründeki istihdamda ve tarımsal işletmelerin sayısında önemli bir azalma yaşanmış olsa da, halen Türk nüfusunun üçte birinin geçimini bu sektörden sağlanmaktadır. Büyük bölümü küçük ölçekli olan Türkiye'deki tarımsal işletmelerin işgücü genellikle aile fertleri tarafından oluşmaktadır. Türk tarım sektörünü omurgasını oluşturan küçük ölçekli ve sadece kendi kendine yetebilen işletmeler, düşük üretim, yüksek gizli işsizlik ve düşük rekabet gücüne neden olmaktadır. Bu noktada kamusal destek kaynakları ve tarımsal politikaların doğru yönlendirilmesi daha fazla önem kazanmaktadır.⁸⁰

Türkiye'de tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık bir yapıda olması, söz konusu işletmelerin girdi, finansman, teknoloji, bilgi ve pazarlara erişimlerinin

⁷⁸ TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 19/12/2009.

⁷⁹ TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim: 19/12/2009.

⁸⁰ Türk Tarım Sektörü Raporu, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2003, s. 83-84.

yeterli olmamasını, pazarlama kanallarında aracı kademelerin çok sayıda olması, üreticilerin iç ve dış piyasalara yönelik ürün taleplerini ve fiyatları yeterince takip edememeleri gibi nedenlerle arzın bazı ürünlerde yüksek, bazı ürünlerde ise düşük seviyelerde gerçekleşmesini, bunun sonucunda arz ve talep dengesinin kurulamamasını, fiyatlarda ve üretici gelirlerinde istikrarın sağlanamaması gibi nedenleri de kaos ortamına yaratmaktadır.

İşletmeler açısından ihtiyaçlar ve yapısal eksiklikler konjonktürel değişimler ve bağlı buldukları iş kollarının yapısal durumları itibariyle birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda, tarımsal işletmeleri diğer işletmelerden farklı yönleri ve mevcut özellikleri açısından dört ana maddeye ayırabiliriz⁸¹:

- 1- Kuruluş ve organizasyonları açısından özellikleri: Tarım işletmeleri daha çok aile içi işletmeler olması ve temelde aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamaları gibi sebepler nedeniyle tarım işletmelerinde karlılık amacı ikinci planda hedeflenen bir amaç olarak tanımlanmaktadır.
- 2- Üretim ve tedarik zinciri açısından özellikleri: Tarımsal işletmeler ihtiyaçları olan üretim girdilerin diğer işletme içi faaliyetlerinden karşılayabilmektedir. Elde edilen ürünlerin verimi, üretim aşamasının doğa koşullarına bağlı olması sebebiyle süreç sonunda (hasat zamanı) farklılık gösterebilmektedir.
- 3- Pazarlama açısından özellikleri: Tarımsal işletmelerde elde edilen ürünlerin kısa dönem arz elastikiyetlerinin, ürünlerin paketlenmesi, depolanması veya saklanması gibi sebeplerin zorluğu sebebiyle oldukça düşüktür. Tarım ürünlerin bir çoğunun temel ihtiyaç maddelerinden olması da benzer şekilde talep elastikiyetlerinin düşük olmasına yol açmaktadır. Piyasalar, bu açıdan

---

⁸¹ Erkan Rehber, Bahattin Çetin, "Tarım Ekonomisi", Vipaş Yayınları, Bursa, 1998, ss.148–154.

arz değişimlerinden kaynaklana fiyat dalgalanmalarına sahne olabilmektedir. Pazarlama süreci bu gibi sebepler neticesinde piyasa koşullarına bağlı olarak ürünlerin türlerine göre değişiklik gösterebilmektedir.

- 4- Sermaye yapısı özellikleri: Tarım işletmelerinde sabit sermayenin toplamı (diğer bir ifadeyle başlangıç sermayesi) sermaye içerisindeki payı, işletmenin değişken sermayesine oranla daha yüksektir. Üretim koşullarının zorluğu ve aradan geçen üretim süreçlerinin uzunluğu gelir ve sermayenin dönüşüm oranlarının düşük olmasına yol açmaktadır. Bu durum tarımsal işletmelerde verimlilik ve rantabilitenin düşmesine yol açmaktadır. Ayrıca tarım sektöründen kaynaklanan sebeplerden ötürü tarımsal işletmeler bazı dönemlerde sübvansiyon ve dış kaynak finansmanına ihtiyaç duyabilmektedir.

2.1.2. Tarımsal İşletmelerde Finansman

Yirminci yüzyılın başından itibaren tüm ekonomik ve sosyal anlamda önemli açılımlar yaşanmış bu anlamda finansman alanında da önemli değişimler gerçekleşmiştir.

Tarımsal anlamda kalkınma ve beraberinde gelen sanayileşme hareketlerine bağlı olarak işletmelerin artan finansman talebinin karşılanması amacıyla arayışlara gidilmiştir. Sermaye birikiminin en önemli adımlarından olan tarım sektörünün finansmanı da bu süreçte en fazla ilgi gören konulardan biri olmuştur.

Finansman kavramından hareketle genel anlamda özsermayenin temini veya nakit para tanımları akla gelmektedir. Fakat finansman kavramının gerçek tanımına işletmenin sahip olduğu değerli varlıklar, hammadde, makinler ve likit olarak kullanılabilir mallarda dahil edilmedilir.

Altuğ'a (1988) göre finansman servet oluşturmak ve serveti korumak için gerekli öz ve yabancı sermayeyi, nakdi ve aynı olarak temin etmek olarak yorumlanabilmektedir.⁸² Bu çerçevede finansman işletmelerin harcamaları için uygun koşullarda gerekli kaynağın tedarik edilmesi, kaynakların optimum bir şekilde dağılımı ve geçmiş finansal faaliyetlerin analizi ve yorumlanması olarak tanımlanabilir.⁸³

Öz sermayesi yetersiz tarımsal işletmeler, işletmelerini büyütme ve yeni yatırımlara girişmek için, hatta zaman zaman üretim faaliyetlerini sürdürebilmeleri için dış kaynağa gereksinim duymaktadırlar. Ayrıca tarımda sermayenin devir hızının yavaş olması nedeniyle, dünyanın hemen her ülkesinde, tarım sektörü, piyasa faiz oranlarının altında faiz oranları ile kredilendirilmektedir.

Bu sebeple, 1888 yılında kurulmuş bulunan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, tarımsal kredileme işlevinde en önemli kurum konumunda bulunmaktadır. Bu çerçevede, 1985 yılında, kamu ve özel sermayeli toplam dokuz banka tarım sektörüne kredi verirken, 2000 yılı itibariyle, bu sayı, Ziraat Bankası ve Şeker Bank olmak üzere ikiye inmiştir. 2008 yılında ise, piyasada faaliyet gösteren neredeyse bütün bankalar tarımsal kredi olanaklarını müşterilerine sunmakta ve sektörde giderek artan kıyasıya bir rekabet söz konusu olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Ekim 2009 itibariyle tarım sektörüne yönelik verilen banka kredilerinin toplam krediler içerisindeki payını görebilirsiniz;

---

⁸² Osman Altug, "Finansal Yönetim I", Marmara Üniversitesi Yayınları Yayım No:488, İstanbul: 1988, ss.23-24.

⁸³ Erkan Rehber, Bahattin Çetin, "Tarım Ekonomisi", Vipaş Yayınları, Bursa, 1998, s.149.

Tablo 11: Tarım Sektörüne Verilen Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payı (Milyon TL)

Kredi Türleri	Kısa Vadeli Nakdi Krediler	Orta ve Uzun Vadeli Nakdi Krediler	Nakdi Krediler	Takipteki Krediler	Toplam Nakdi Krediler	Gayri Nakdi Krediler
Toplam Kredi Miktarı	162,3	220,4	382,6	21,2	404,1	205,2
Tarım Kredileri	9,2	4,3	13,1	798,4	14,5	1,1
Yüzde (%)	5,6	2,2	3,6	3,7	3,6	0,5

Kaynak: BDDK, Bankacılık Kredi İstatistikleri, 2009, www.bddk.org.tr

Tablodan da görülebileceği üzere, tarım sektörüne yönelik verilen krediler toplam kredilerin içerisinde çok fazla bir büyüklüğe sahip bir kredi türü olarak gözükmemektedir. Fakat bankacılık sektörünün bu alanda kredi vermeye daha yeni başlamış olması ve tarım sektörünün sürekli büyüyen bir kredi hacmine sahip bir sektör olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.

Günümüzün küreselleşen ekonomik düzeninde üretim yapan işletmelerin sadece girdi satın aldığı ve ürünlerini pazarladığı piyasaların dışında finansal piyasalar ile olan ilişkileride önem kazanmaktadır. Bu anlamda tarımsal işletmeler için üretim girdilerinin tedarik edilmesi süreci beraberinde satınalma gücünün de sağlanması gerekliliğini doğurmaktadır.⁸⁴ İşletmeler ancak bu şekilde ekonomik faaliyetlerini sürdürmeye devam edebilecektir. Günümüzde işletmelerin ürün üretim ve pazarlama süreçlerinin arasında köprü görevi görmek üzere sermaye piyasası faaliyetleride eklenmiş olmaktadır. Modern anlamda finansman ve finansal yönetim işletmeler açısından mevcut üretim ve pazarlama sürecine sermaye piyasası faaliyetlerinin de eklenmesi olarak yorumlanabilir.

⁸⁴ Mehmet Bülbül, “Tarımsal İşletmelerin Finansmanı”, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara: 2006, s.42.

Bu kapsamda, Janberg finansmanı, servet oluşturmak ve serveti korumak için gerekli öz ve yabancı sermayeyi, nakdi ve aynı olarak temin etmek olarak tanımlamıştır.⁸⁵

Bu çerçevede finansman kavramını dar ve geniş anlamları ile ifade etmek doğru olacaktır. Dar anlamda finansman, işletme faaliyetleri için öz ve yabancı sermaye temin edilmesi işlemini ifade ederken geniş anlamda finansman, işletmenin en uygun koşullarla donatımı yapılacak harcamalar için gerekli kaynağın belirlenmesi, elde edilen kaynakların ihtiyaca göre dağılımı, mevcut ve önceki yıllarda yürütülen finansal faaliyetlerin istatistiksel yöntemler kullanarak analizi faaliyetlerini içermekte ve işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmek için gereksinim duyduğu fonları en etkin şekilde ele geçirme ve yönetme faaliyetleri olarak tanımlanabilir.⁸⁶

Tarım ekonomisi literatürüne göre tarım işletmesi, gerekli sermayeyle donatılmış ve asgari miktarda tarımsal üretimde bulunan ekonomik birimler tarım işletmesidir. Avrupa Birliği (AB) 1979–1980 tarımsal işletmelerin yapısal analizi için yayımlanan konsey yönergesinin 2.maddesinde tarım işletmesi, tek bir yönetim altında, tarımsal ürünler üreten teknik ve ekonomik bir ünite olarak, tanımlanmıştır.⁸⁷

Modern tarım girdilerinin kullanımı ile tarımsal yatırımların gerçekleştirilmesi, yeterli miktarda özsermayeye sahip olamayan işletmeler için kaynak ihtiyacının karşılanması, tarımsal işletmelerin ekonomik faaliyetlerinin tamamının sürdürülebilmesi işletmelerin finansmanına bağlıdır.

---

⁸⁵ Osman Altug, “Finansal Yönetim I”, Marmara Üniversitesi Yayınları Yayım No:488, İstanbul: 1988, ss.23–24.

⁸⁶ Ahmet Erkus, Mehmet Bülbül, Taner Kıral, A.Fethi Açıl, Rasih Demirci, “Tarım Ekonomisi”, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Arastırma ve Gelistirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara: 2005, s.134

⁸⁷ Erkan Rehber, Bahattin Çetin, “Tarım Ekonomisi”, Vipaş Yayınları, Bursa, 1998, s.150.

Bütün işletmelerde olduğu gibi tarımsal faaliyetlerinde ana amacı tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi ve değerlendirilmesi çerçevesinde ekonomik bir girdi ve kar elde etmektir. Günümüz ekonomi yapısında, işletmelerin üretim girdilerini temin ettiği ve ürünlerin pazarlandığı piyasalar ile olan ilişkilerinde finansman piyasası ile olan ilişkileride önem kazanmıştır.

Tarım işletmelerinin içinde bulunduğu müdahale ekonomisi düzeninde, üretim girdilerini temin etmeden önce satınalma gücünün mutlaka sağlanmış olması gerekmektedir. Aksi halde hangi sektör içinde yer alırsa alsın işletmelerin faaliyetlerini sürdürmesi mümkün değildir. Diğer taraftan üretilen ürünlerin sürüm ve satış işlemleri sonrasında tekrar sermaye piyasasına dönülmektedir. İşletmelerin sermaye piyasalarına yönelmesi ile birlikte iktisadi faaliyet birimlerindeki ekonomik olayların akışı tamamlanmaktadır.⁸⁸

2.2. Tarım Sektöründe Kredi İhtiyacının Nedenleri

İktisat literatürüne göre bir ekonomide yer alan ekonomik birimler normal koşullar altında mevcut gelirlerinin tamamına tüketime ayırmazlar, gelirlerinin bir bölümünü yatırım veya birikim amacıyla ayırırlar. Zira ekonomik birimlerin amaçları sadece günlük tüketim düzeylerini arttırmak değil belli bir doygunluk seviyesine ulaşılması ile birlikte yatırım ve sermaye birikimini de sağlamak olabilmektedir.

Bir ekonomini makro düzeyde gelişmesi ve belli hedeflerini gerçekleştirmesi tüketim faaliyetinin dışında yatırım ve sermaye birikim faaliyetlerinde gerçekleşmesine bağlıdır. Bu anlamda mevcut durumlar karşısında oluşabilecek sermaye yetersizliği beraberinde kredi ihtiyacını da doğurmaktadır. Diğer bir ifadeyle, öz sermayesi yetersiz tarımsal işletmeler, işletmelerini büyütme ve yeni

---

⁸⁸ İnan Hakkı, Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Yayınları, Tekirdağ, 2006, ss. 33-34.

yatırımlara girişmek için, hatta zaman zaman üretim faaliyetlerini sürdürebilmeleri için dış kaynağa gereksinim duymaktadırlar.

Genel olarak tarım sektöründe kredi ihtiyacı, tarımsal işletmelerin sermaye yapısı, üretim teknikleri, planlanan üretim yapısı ve şekli, işletmecinin bu konudaki uzmanlığı ve eğitimi ile tarımsal girdilerden yararlanma imkanları gibi faktörlerle alakalıdır. Bir anlamda bu faktörler, tarımsal işletmelerde kredi kullanımının başlıca nedenlerini belirlemektedir.⁸⁹

Tarım sektöründe kredi ihtiyacını doğuran birçok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler kontrol edilebilen sebepleri ve kontrol edilemeyen sebepler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kontrol edilemeyen sebepler;

- Üretimin hava koşullarında bağlı olarak yapılan yatırım ile doğru orantılı olarak gerçekleşmemesi, kuraklık, sel, aşırı sıcak ve soğuklar gibi doğa kaynaklı sebeplerden dolayı tarımsal işletmeler için dış finansman uygulamalarına ihtiyaç doğurmaktadır. Ayrıca bu tip risk ve belirsizlik durumlarının giderilebilmesi beraberinde tarımsal sigorta ürünlerin gelişmesinde desteklemektedir.
- Tarımsal üretimde ürün arzı piyasa koşullarının beklentisini her zaman karşılayabilmekte ve bu durumda tarımsal ürünlerin inelastik bir arz yapısına sahip olmalarını doğurmaktadır. Beraberinde ürün tüketiminin kısıtlı olması dolayısıyla talep elastikiyetini de azaltmaktadır. Bu sebeple tarım ürünleri fiyatlarında dönemler itibariyle ani düşüş ve yükselişler olabilmektedir. Bu gibi risk

---

⁸⁹ Mehmet Bülbül, “Tarımsal İşletmelerin Finansmanı”, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 2006, ss.21–22.

durumlarının yönetilebilmesi ticaret borsa ve piyasalarının gelişimine bağlıdır.

- Sosyal ve konjontürel gelişmelere bağlı olarak savaş ve göç gibi insanların kontrol edemeyeceği zorunluluklar ortaya çıkabilmekte ve işletmelerde dış kaynak ihtiyacı doğurmaktadır.
- Sanayi ve finans sektöründe sürekli gelişen ve yeniliklere açık bir piyasa bulunmaktadır. Tarım sektöründe makinalaşmanın yanı sıra küreselleşen dünya koşulları çerçevesinde pazara ulaşım ve yeniliklerin takibi oldukça önem arz etmektedir. Teknolojik gelişmeler gibi sebeplerden dolayı işletmeler artan maliyetlerini karşılayabilmekte zorlanabilmekte ve dış kaynak finansmanına ihtiyaç duyabilmektedir.

Yukarıda sırasıyla açıklanmaya çalışılan ve kontrol edilemeyen sebepler olarak adlandırabileceğimiz sebepler neticesinde tarımsal işletmelerde dış kaynak gereksinimi ve beraberinde kredi ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Bu risk ve belirsizlik durumunun oluşabilecek olaylar karşısında işletme sermayesini tehlikeye sokacağı kesindir. Günümüzde bu risk ve belirsizlik durumunun yönetilmesi tarımsal sigortaların kullanımına bağlı olarak bir nebze engellenebilmektedir.

Ayrıca ürünlerin arz ve talebinde yaşanabilecek dengesizlikler neticesinde yine işletmelerde finansman ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Bu belirsizliğin iyi yönetilebilmesi tarım ürünlerinin ticaretinin yapıldığı organize piyasaların gelişmesine bağlı olarak giderilebilmektedir.

Fakat tarımda finansman ihtiyacı sadece kontrol edilemeyen sebeplerden kaynaklanmamaktadır.⁹⁰ Tarım iktisadi bir faaliyet alanı olmasının dışında bir yaşam biçimi özelliği de taşımaktadır. Tarımsal faaliyetler sonucunda üretilmesi amaçlanan ürünün elde edilmesine kadar geçen süre uzunluğu bazı durumlarda beraberinde tarımsal işletmeler için finansman ihtiyacını da doğurmaktadır. Bu amaçla birden fazla ürüne sahip olan işletmeler ürünlerin üretim dönemlerinin farklı olması sebebiyle ürünlerin birbirlerini finanse etmesini sağlamakta veya dış kaynaklı finansman yoluna başvurumaktadırlar. Tarımsal işletmelerde kontrol edilebilen sebeplerden kaynaklanan finansman ihtiyacı ise 4 ana başlık altında toplayabiliriz.⁹¹

- Tarımsal işletmelerin küçük ve organizasyon yapılarının gelişmemiş olması işletmelerin gelişmesi ve büyümesine engel teşkil etmektedir.
- Pazarlama ve teknoloji maliyetlerinin sürekli değişken bir yapıda olması tarımsal işletmelerin bu yöntemleri takip ve tedarik etmesini zorlaştırmaktadır.
- Tarımsal işletmelerin zayıf sermaye yapısına sahip olması, başlangıç sermayesinin yüksek olması ve ürün hasadının belirli dönemlerde gerçekleşmesi sebebiyle yatırım devir hızının yavaş bir yapıda olması sebebiyle finansman ihtiyacı doğmaktadır.
- Miras paylaşımı ve bölünmeler nedeniyle, tarımsal işletmelerin büyümeleri ve sürekliliğe sahip olmalarının önünde büyük bir engel konumundadır. Tarımsal işletmelerin büyümemeleri beraberinde kredi ihtiyacını ve finansman sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

---

⁹⁰ Şükran Zeytinoglu, Tarım Kesiminin Finansmanı ve Avrupa Birliği İle Türkiye'nin Karşılaştırılması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2002, s.116.

⁹¹ A.R.Karacan, Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 498, İzmir, 1991, ss.97-98.

Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal işletmelerde, yukarıda sıralanan sebepler neticesinde ortaya çıkan eksik sermaye unsurlarını ve bunların dağılımındaki dengesizliği gidermede kullanılan en önemli araçlardan birisi tarımsal krediler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat tarım sektöründe genel olarak gelir düzeyinin arttırılamaması veya diğer düzenli sermaye oluşumunu engelleyen unsurlar, tarımsal kredilerden verimli ve etkin bir şekilde yararlanmayı zorlaştırmaktadır.⁹²

2.3. Tarımsal Kredi Kaynakları

Kredi kavramının, birbirinden farklı süreçleri tanımlayan akademik tanımı bulunmaktadır. Bir tanıma göre kredi, bankanın gerçek ya da tüzel kişiye ödünç para vermesi veya bu kişilerin lehine bir işin yapılması ya da bir borcun ödenmesi konusunda taahhütte bulunulması veya garanti verilmesi işlemi kredi olarak tanımlanmaktadır.⁹³

Başka bir tanıma göre ise kredi, herhangi bir kimse adına borç para vermek veya ileri tarihli bir alacak karşılığında mal verme işlemi olarak tanımlanmaktadır.⁹⁴

Kredi verilebilmesi için iki taraf arasında uygun şartların oluşmuş olması gerekmektedir. Her verilen kredi beraberinde bir ödenmeme riski taşımaktadır. Riskin minimize edilmesi doğru vade ve teminat alınması karşılığında mümkündür. Tarımsal krediler, tarımsal işletmelerin çok fazla likit değerlere sahip olmaması sebebiyle sanayi işletmesi veya ticari işletmeye göre kredi olanakları daha zayıf düzeydedir.

---

⁹² Mehmet Bülbül, “Tarımsal İşletmelerin Finansmanı”, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 2006, ss.29-30.

⁹³ T.İş Bankası, “Kredi Teknik Konular Rehberi, T.İş Bankası Eğitim Müdürlüğü Yayın No:57, İstanbul 2002, s.7.

⁹⁴ İlker Parasız, “Modern Bankacılık Teori ve Uygulama”, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa: 2007, s.331

Fakat finansal yeterliliklerin sağlanması durumunda kredi imkanları sektörden sektöre veya kurumdan kuruma pek fazla farklılık göstermemektedir. Bu durum tarım sektörü içinde geçerlidir.

Tarımda sermayenin devir hızının yavaş olması nedeniyle, dünyanın hemen her ülkesinde, tarım sektörü, piyasa faiz oranlarının altında faiz oranları ile kredilendirilmektedir.

Tarım sektöründe kullanılan krediler beraberinde diğer sektörlerde kullanılan kredilere göre benzer özellikler taşımaktadır. Tarımsal krediler, diğer sektörlerde sağlanan kredilerle benzer şekilde, vadelerine, amaçlarına, teminat ve karşılıklarına, kredi kaynaklarına kadar birçok farklı şekilde sınıflandırılabilir. Tarımsal Krediler, süreleri bakımından kısa, orta ve uzun vadeli krediler olarak üç kısma ayrılmaktadır. Genelde vadesi bir yılı aşmayan kredilere kısa, bir ile beş yıl arasında değişen kredilere orta ve beş yıldan fazla vadeye sahip kredi türleri ise uzun vadeli krediler olarak adlandırılmaktadır.

Amaçları bakımından ise krediler, kullanım amaçlarına göre şu şekilde gruplandırılmaktadır;⁹⁵

A. Üretim Kredileri

1. İşletme Kredileri

2. Yatırım Kredileri

a. Canlı veya Cansız Donanım Kredileri

b. Yapı ve Tesis Kredileri

c. Arazi Edindirme Kredileri

B. Pazarlama Kredileri

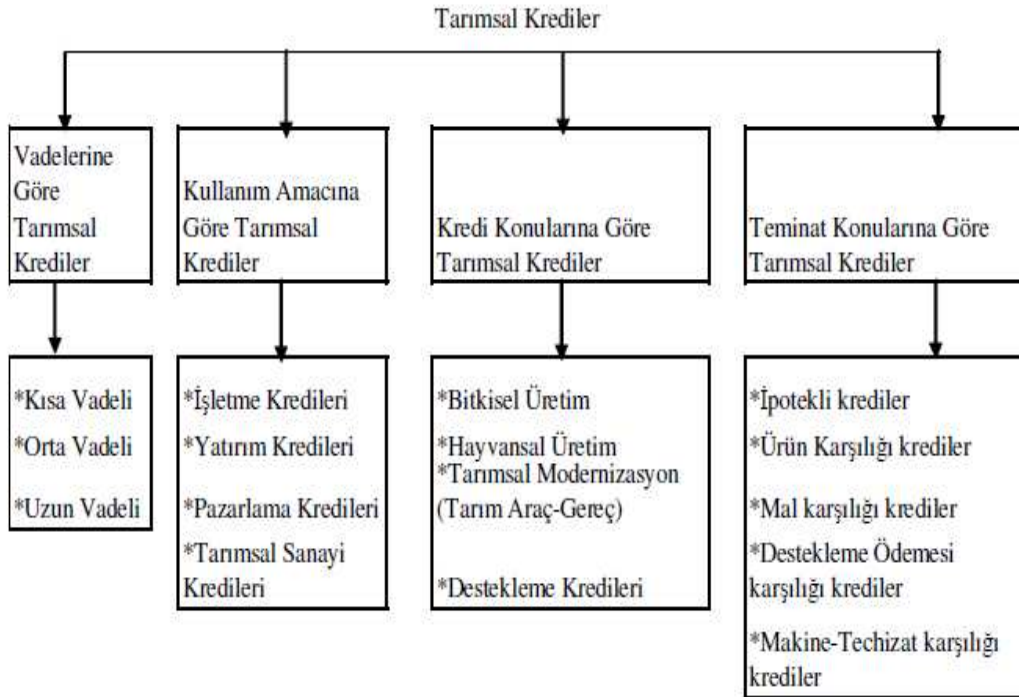
---

⁹⁵ 1979 yılı ve 16674 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan T.C. Ziraat Bankası Tarımsal Kredi Yönetmeliği, 1979.

C.Tarımsal Sanayi Kredileri

Yukarıda tanımlanan sınıflama, daha sonraki yıllarda 1986 yıl ve 19233 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan yönetmelikle değiştirilmiştir. Yeni yönetmelikle birlikte T.C.Ziraat Bankasının tarımsal kredi dağıtımında, kısa ve orta-uzun vadeli kredi sınıflandırması esas alınmıştır. Bu tanıma göre kısa ve orta-uzun vadeli krediler grubu içersinde; bitkisel ve hayvansal üretim kredileri, kimyevi gübre, su ürünleri, “Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri” kredileri ile tarımsal sanayi krediler yer almaktadır.⁹⁶

Aşağıdaki tabloda tarımsal kredilerin vade, amaç, konu ve teminat gibi farklı özelliklerine göre sınıflandırılması yönelik özet bir tablo bulunmaktadır.

Şekil 16: Tarımsal Kredilerin Sınıflandırılması

Kaynak: Karacan, R., Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi. İzmir, 2001.

⁹⁶ Bülbül M., “Tarımsal İşletmelerin Finansmanı”, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 2006, s.36.

Bu tabloya ait sınıflandırma çerçevesinde tarımsal krediler dört ana başlık halinde incelenmek gerekmektedir.⁹⁷

1. Vadelerine göre tarımsal krediler;

- Kısa vadeli krediler: Vadeleri 1 ay ile 12 ay arasında kullanılan kredilerdir. İşletme sermayesi ihtiyaçlarını finansmanında kullanılmaktadır.
- Orta vadeli krediler: Vadeleri 1 yıl ile 3 yıl arasında sınıflandırılan krediler.
- Uzun vadeli krediler: Vadeleri 3 yıldan başlayarak 5 yıla kadar uzanan kredilerdir. Bazı ülkelerde bu kredilerin vadeleri 20 yıla kadar çıkabilmektedir. Genellikle bu tür krediler uzun vadeli tarımsal yatırımların finansmanı amacıyla kullanılmaktadır.⁹⁸

2. Kullanım amacına göre tarımsal krediler;⁹⁹

- İşletme kredileri: Tarımsal ürün üreten işletmelerin işletme sermayesi ihtiyaçlarının finansmanı amacıyla kullanılan kredilerdir.
- Yatırım kredileri: Tarımsal işletme kurulması, edinilmesi veya mevcut işletmelerin yeni yatırım, tevsii ve modernizasyonunun yapılması amacıyla kullanılan kredilerdir.
- Pazarlama kredileri: Tarımsal üretim yoluyla elde edilen ürünlerin pazarlanmasını sağlamak amacıyla kullanılan kredilerdir.

---

⁹⁷ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., “Tarımsal Krediler Yönetmeliği”, Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2003.

⁹⁸ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., “Tarımsal Krediler Yönetmeliği”, Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2003.

⁹⁹ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., “Tarımsal Krediler Yönetmeliği”, Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2003.

- Tarımsal sanayi kredileri: Tarımsal ürünlerin hammadde olarak alınarak işlenmesi ve yeni bir mamul üretimi yapılması anlamına gelen tarımsal sanayi işletmeleri tarafından işletme ve yatırım amacıyla kullanılan kredilerdir.

3. Kredi konularına göre tarımsal krediler;¹⁰⁰

- Bitkisel üretim kredileri; Bitkisel mamul ve yarı mamul üretimi amacıyla sınıflandırılan ve belirli bir fizibilite çalışması doğrultusunda kullanılan işletme ve yatırım kredileridir.
- Hayvansal Üretim kredileri; Hayvan yetiştiriciliği konusunda mamul üreten işletmelerin kullandığı işletme ve yatırım kredileridir.
- Tarımsal modernizasyon kredileri; Tarımsal ürün üreten işletmelerin modernizasyonu ve makina teçhizat alımı konusunda kullanılan kredilerdir.
- Destekleme Kredileri; Devlet tarafından çeşitli şekillerde sübvansiyon verilen ürünlere yönelik kullanılan kredi türüdür.

4. Teminat konularına göre tarımsal krediler;¹⁰¹

- İpotekli tarımsal krediler: Kullanılan kredinin teminatı olarak gayrimenkul ipotegi alınan kredilerdir. Genellikle tarımsal işletmenin bulunduğu alan ipotek alınabilmektedir.

---

¹⁰⁰ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., “Tarımsal Krediler Yönetmeliği”, Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2003.

¹⁰¹ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., “Tarımsal Krediler Yönetmeliği”, Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2003.

- Ürün karşılığı krediler: Yetistirilen ürünün pazarlanmasından önce lisanslı depolarda kredi veren kuruluşa rehnedilmesi karşılığında kullanılan kredilerdir.
- Mal karşılığı tarımsal krediler: Genellikle hayvansal yatırım kredilerinde satın alınan girdinin rehni karşılığı kullanılan kredilerdir. Bu teminatların korunmasında sigorta gereksinimi de ortaya çıkmaktadır.
- Destekleme ödemesi karşılığı krediler: Devlet tarafından işletmeye sağlanan destekleme fonu ödenmelerinden önce kullanılan ve ödemenin kredi kuruluşuna temlik edilmesi karşılığında kullanılan kredilerdir. Bu kredilerde vade destekleme ödemesinin alınacağı tarih olmaktadır.
- Makine-Techizat karşılığı krediler; İşletmenin ihtiyacı olan makine veya techizatın kredi kuruluşuna rehnedilmesi kullanılan kredilerdir.

2.4. Tarımsal İşletmelere Yönelik Alternatif Finansman Yöntemleri

Tarımsal kredi sistemleri işletmelere özel çözüm olanakları getirmede kısıtlı imkanlara sahiptir. Tarımsal kredi ihtiyacının üretime yönelik oluşan belirsizliğin giderilmesine yönelik seçenekler sunmaması sebebiyle farklı çözüm olanalarında ortaya çıkması olağan karşılanmalıdır. Bu anlamda çalışmanın bu bölümünde sırasıyla, Finansal Kiralama (Leasing), Faktoring, Tarımsal Sigortalar ve Vadeli İşlemlere yönelik gerçekleştirilebilecek olanaklar incelenecektir.

2.4.1. Finansal Kiralama (Leasing)

Finansal kiralama sistemi üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmadan işletilmesi fikrinden hareketle ortaya çıkmıştır. Finansal kiralama (Leasing) tanım

olarak, bir kiralamacının (Leaser) kiracı konumundaki işletmenin (Leasee) ihtiyaçlarına uygun bir menkul ya da gayrimenkul değeri satın alınıp belirli bir vade süresince bunu işletmenin kullanımına sunması işlemi olarak tanımlanmaktadır.¹⁰²

Avrupa Leasing Birliği (LEASEUROPE), ise Lesing'i, belirli bir süre için, kiralayanla kiracı arasında imzalanan ve üreticiden kiralayan tarafından satın alınan bir malın mülkiyetinin kiralayanda, kullanım hakkını kiracıda olduğu sözleşme türüne verilen isim olarak tanımlanmıştır.¹⁰³

Orta vadeli bir finansman sistemi olan finansal kiralama sistemi, ticari araç ve makine gibi güncel değişikliklerin sürekli takip edilmesi gereken alanlara yönelik çözüm önerileri getirmeye çalışan bir sistemdir.

Tarım sektöründe ise maliyetin oldukça yüksek olduğu traktör ve biçerdöver gibi üretim faktörlerinin tedariginde tercih edilmeye başlanmıştır. Tarımda Finansal Kiralama sisteminin uygulama alanlarını, tarımsal makine ve teçhizatlar, tarım arazileri ve tarımsal sanayi alanında olmak üzere üç ayrı gruba ayırmak mümkündür.

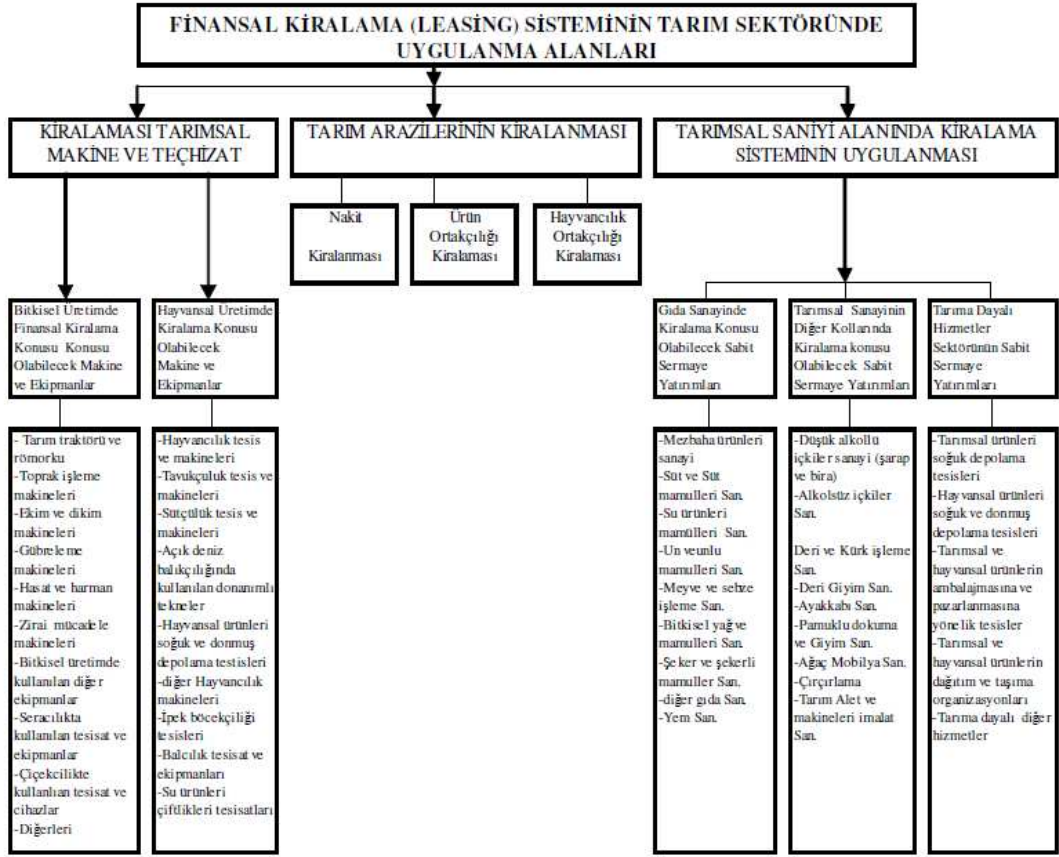
Finansal kiralama uygulamaların bazılarında sonra, kira dönemi sonunda kiracıya belirlenen piyasa değeri üzerinden çok cüzzî bir ücret karşılığında malın satın alınması hakkı verilmektedir.

Tarımsal işletmelerde leasing sisteminin uygulama ve kullanım alanlarını sıralamak istersek eğer aşağıdaki şekilden yararlanabiliriz;

---

¹⁰² İlker Parasız, "Modern Bankacılık Teori ve Uygulama", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa: 2007, s.331.

¹⁰³ Ali K. Ceylan, "İşletmelerde Finansal Yönetim", Ekin Kitabevi, Bursa: 2003, ss.174–175.

Şekil 17: Leasing'in Tarım Sektöründe Uygulama Alanları

Kaynak: Mehmet Bülbül, Tarımsal İşletmelerin Finansmanı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2006.

2.4.2. Faktoring

Factoring, yaklaşık 3 aydan (180 günden) daha kısa süreli işlemlerde kullanılan ve alacaklı kişi/kurumun alacak hakkı devretmesi işlemidir. Faktoring bu anlamıyla, ileri tarihli satış yapan işletmelerin alacak haklarını factoring kuruluşları temlik edilerek satın alınmasına dayanan finansman sistemidir.

Tarım işletmeleri, kredi ihtiyaçları durumunda sisteminin kısa vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamakta yeteri derecede hızlı olmaması nedeniyle factoring sistemini tercih edebilmektedirler.

Tarımsal işletmelerde kaynak gereksinimi belirli dönemlerde oldukça yüksek seyretilmektedir. Bu anlamda factoring sisteminin işletmelerin kredi gereksinimlerinin

karşılanmasına yönelik oldukça önemli bir alternatif olabileceğini belirtmemiz gerekmektedir.

2.4.3. Tarım Sigortaları

Tarım sigortası mevcut risklerden oluşacak zararı karşılayan bir güvence sistemidir. Tarımsal faaliyetin doğaya açık bir alanda yapılması, işletmecinin kontrol edemeyeceği iklim koşulları ve diğer zararlı durumlar üretim miktarını ve kalitesini olumsuz etkilemekte ve işletme gelirlerinde sapmalara yol açmaktadırlar.

Tarımda oluşabilecek risklerden meydana gelebilecek zararı karşılayan güvence sistemine “Tarım Sigortası” denilmektedir. Tarım sigortaları, çiftçilerin her türlü afet, hastalık ve kaza sonucu ürün ve hayvanlar ile bunların dışında kalan varlıklarında meydana gelebilecek risk ve kayıpları minimize eden bir sistem olmasının dışında mevcut yerleşim alanlarında sosyo ekonomik iyileştirme ve dayanışmayı sağlayan önemli bir etkidir.¹⁰⁴

Tarım sigortası “mal” ve “can” güvenliği sigortaları olarak sınıflandırılabilir. Aşağıdaki tabloda bu tanıma göre tarım sigortalarını sınıflandırmaya yönelik alt sigorta türleri incelenmiştir.

Tablo 12: Tarım Sigortalarının Sınıflandırılması

A. Mal Sigortaları	B. Can Sigortaları
Bitkisel Ürün Sigortası	Çiftçi ve Ailesinin Sigortası
Çiftlik Hayvanları Sigortası	Diğer Çalışanların Sigortası
Alet ve Makinelerin Sigortası	
Tesislerin ve Barınakların Sigortası	

¹⁰⁴ Bahattin Çetin, “Tarım Sigortaları”, Nobel Yayınları, Ankara: 2007, s.41.

Tarımda oluşabilecek risklerin ekonomik açıdan değerlendirilerek yönetilmesi ve oluşabilecek kayıpların ekonomiye geri kazandırılması amacıyla tarım sigortalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Üreticilerin risklerini yöneterek sağlıklı bir işletme sermaye yapısına kavuşturulması, tarımsal gelişmenin sağlanması ülke kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilebilmesi açısından üreticiler bir takım nedenlerle tarım sigortalarına ihtiyaç duymaktadır.

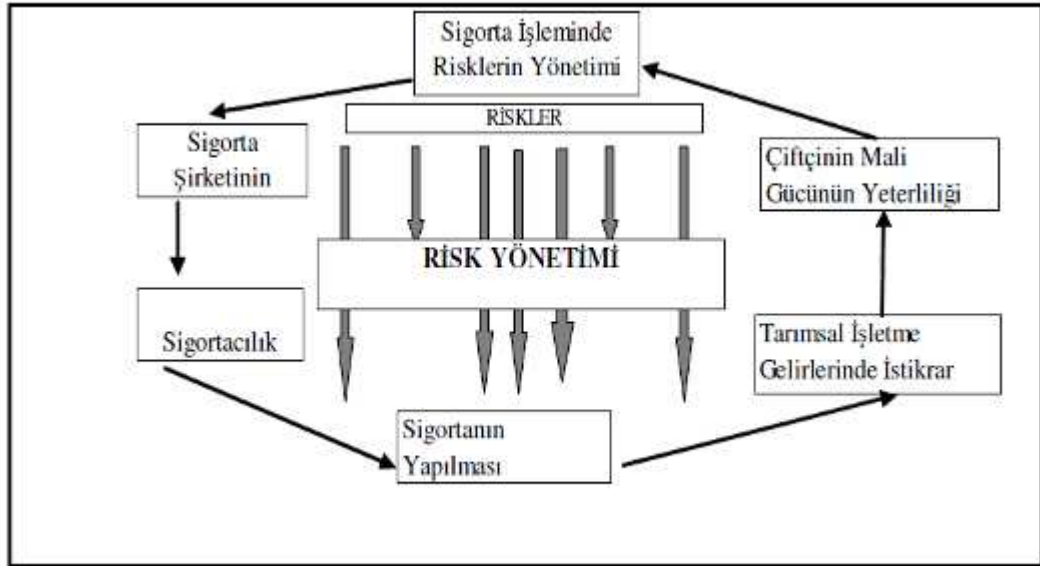
Bankaların üreticilere sağlayacağı krediler açısından da büyük önem taşıyan tarım sigortalarına ihtiyaç duyulmasının başlıca nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz;¹⁰⁵

- 1- Tarım sigortası çiftçilere kontrol edemeyecekleri büyük felaketlere karşı korunma olanakları sağlamaktadır.
- 2- Doğal afetlerin geldiği yıllarda bile çiftçi emek ve sermayesinin karşılığını sigortadan alacağı için çiftçinin gelir dengesi bozulmayacaktır.
- 3- Tarım sigortası yoluyla bankalar tarım sektörüne daha fazla kredi verebilirler.
- 4- Ayrıca bankalar sigorta vasıtasıyla daha küçük ölçekli ve daha az sermayeli çiftçilere ulaşabilme olanağı bulabilirler. Böylece bankalar sigortayla birlikte borç alan düşük gelirli çiftçilere kötü yıllarda da kredi verebilirler.
- 5- Tarım Sigortası yaptıran çiftçiye ürünü hasara uğraması halinde ödenen tazminatlarla çiftçi borçlarını ödemedeki fazla zorluk çekmeyecektir. Tarım sigortası sayesinde bankalara çiftçilerin yaptığı geri ödemeler sağlıklı bir sisteme oturmaktadır.

---

¹⁰⁵ Zeynel Dinler, "Tarım Ekonomisi", Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa: 2000, ss.47-53.

- 6- Tarım sigortası ile tanıştıktan sonra çiftçi, önlenemeyecek kayıpların sigorta şirketince karşılanacağını bilmesi yanı sıra, kendi teknik bilgi ve becerisi ile önlenebilen kayıpların giderilebileceğini de öğrenmektedir.
- 7- Malını sigorta ettiren çiftçi, riskler karşısında zararının ödeneceğini bildiği için her durumda büyük mali sıkıntılara düşmeyeceğinden, güvenle işine konsantre olacaktır. Bu güven duygusu çiftçinin, üretimi arttırmak için teknik bilgi ve araçlardan daha fazla yararlanmasını özendirerek verimliliğini arttırmaktadır.

Şekil 18: Tarımsal Sigorta Sisteminin İşleyiş Şeması

Kaynak: Bahattin Çetin, Tarım Sigortaları, Ankara 2007.

Sigortalama işlemi sonucunda, birçok riskin tarımsal üretici kişi veya kurum üzerinde oluşturacağı riskler “Risk Transfer Sistemi” olarak adlandırabileceğimiz bir sistem vasıtasıyla yapılandırılmış olan tarım sigortaları organizasyonuna aktarılmaktadır. Yukarıda bu şekilde işleyen örnek bir sigorta sisteminin işleyiş şeması verilmektedir.

Şekilden de görülebileceği üzere, sigorta işleminde risklerin yönetimi belirli aşamalardan geçirilerek çiftçinin mali gücünün yeterliliğini sağlamaya dönük bir işleyişi barındırmaktadır.

2.4.4. Vadeli İşlemler

Vadeli İşlemler piyasaları “futures” ve “opsiyon” piyasaları olarak 2 gruba ayrılmaktadır.

1. Future sözleşmeler, bir malın ileri bir tarihte teslim edilmek üzere satış sözleşmesi iken opsiyon sözleşmesi, alıcısına bir varlığı, önceden belirlenen bir fiyattan, belirli bir zaman aralığında satma hakkını veren yasal bir sözleşme türüdür.¹⁰⁶

Futures sözleşmeleri ilk olarak, 19.yy’ın 2. Yarısında Amerika’da buğday çiftçilerinin buğdayın piyasaya yığılıp fiyatların aşırı dalgalanmasını önlemek amacıyla vadeli anlaşmalara girilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 1848 yılında Chicago Board of Trade (CBOT) piyasasında tarım ürünlerine yönelik Futures sözleşmeler işlem görmeye başlamıştır.

2. Opsiyon sözleşmeleri, alıcısına opsiyonu yazan (satan) tarafından önceden belirlenmiş bir varlığı, yine önceden kararlaştırılan bir fiyattan, belirli bir tarihte alma veya satma hakkını veren yasal bir sözleşmeler olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁷

Opsiyon sözleşmelerinde sözleşmenin dayanak varlığı bir tarım ürünü veya başka bir mal türü olabileceği gibi aynı zamanda finansal varlıklar dayanak varlık olarak kullanılabilir. ¹⁰⁸ İlk opsiyon işlemleri 1973

---

¹⁰⁶ İhsan Ersan, “Finansal Türevler”, Literatür Yayınları, İstanbul: 1998, s.93

¹⁰⁷ İhsan Ersan, “Finansal Türevler”, Literatür Yayınları, İstanbul: 1998, s.102

¹⁰⁸ TCMB Sözlük, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/gen_sek/sozluk.htm, Erişim: 14/01/2010.

yılında bu alanda dünyanın en eski ticaret borsası olan CBOT'de bu alanda hizmet vermesi amacıyla opsiyon borsası kurulması ile birlikte yapılmaya başlamıştır.

3. BANKALARIN TARIM SEKTÖRÜNDEKİ YERİ VE TARIM BANKACILIĞI

3.1. Bankacılık Kavramı ve Türk Bankacılığının Tarihsel Geçmişi

3.1.1. Bankacılığın Tarihsel Geçmişi ve Türk Bankacılık Sistemine Genel Bakış

Günümüzde bankalar tarafından yerine getirilmekte olan finansal hizmetlerin tarihi kökenleri ilk çağlara kadar uzanmaktadır. İlk çağlarda insanlar ellerindeki malları ve paraları güvenli bir şekilde koruyabilmek için tapınaklara emanet etmekte, burada görevli bulunan rahiplerde, ihtiyaç duyan kimselere, belli güvenceler karşılığında ödünç vererek, vadesinde de bir hediye ile birlikte geri almaktaydı.¹⁰⁹

Ünlü Hamurabi Kanunlarında tapınakların ödünç işlerini nasıl yöneteceğini, borcun vadesinde nasıl tahsil olunacağı yazılmıştır. Eski Mısır, eski Yunan ve Roma’da banka işlemleriyle uğraşan kurumların var olduğu bilinmektedir. Hatta eski Mısır tefeciliği ve bileşik faizi yasaklayan yasalar vardır. Eski Yunan’da da ticaretin gelişmesi ve halkın zenginleşmesi ile, Atina’daki zengin maketlerin yanı sıra “trapezitai” adlı özel bankerler ortaya çıkmıştır. Eski Yunan’da faize sınırlama getirilmemiştir. Faiz oranlarının yüksekliği karşısında bağımsız site ve devletler belli başlı kentlerde devlet bankaları kurmaya başlamışlardır.

1453’te İstanbul’un fethi ve bunun neden olduğu rönesans hareketi ve bir süre sonra yeni kıtaların keşfi, ticaretin okyanuslara kayması ve genişlemesi bugünün batı ülkelerinde o zamana kadar geçerli olan Kilise Hukuku değişti. Sonuç itibariyle faize

---

¹⁰⁹ Feridun Ergin, Kredi Sistemi, İstanbul, İstanbul Fakülteler Matbaası, 1975, s.14.

bakış değişti. O zamana kadar yasak olan faiz kabul edilmeye başlandı. Bütün bu gelişmeler bankacılığın gelişmesine büyük katkı yapmıştır.

Avrupa’da 19’uncu yüzyılda sanayileşme hareketinin beraberinde teknolojik gelişmeleri de getirmesi, bankacılıkta da önemli gelişmelere yol açmıştır. Bu süreçte yüzyılın ikinci yarısından itibaren bankalar sanayiye ilgi duymaya başlamış, sanayi-finans işbirliği artmış, ve neticede ekonomik büyümeyi hızlandırmıştı. Para ekonomisinin sınırları genişlemiş, uluslararası ticaret artmış mali sermaye güçlenmişti.

Bir yanda yerel aile bankalarından çok şubeli anonim şirket bankalarına doğru bir gelişme olurken, sanayi ve bankacılık iç içe geçmişti. Özellikle, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde karma bankacılık diye adlandırılan banka yatırımlarının sanayiye yatırılması büyük işletmelerin ortaya çıkışını hızlandırmıştı.

Avrupa’da meydana gelen ve tüm dünyayı etkisi altına alan ticarileşme süreci beraberinde Osmanlı Devleti’ni de etkilemiş, 1838 Ticaret Antlaşması, 1839 Tanzimat Fermanı Osmanlı ekonomisi ve idari yapısında önemli değişikliklere neden olmuştu. 1839 Tanzimat Fermanı ile hızlanan idari yapıdaki reform süreci gelir ihtiyacını artırmış, bütçe açıklarının finansmanı bankacılık faaliyetlerinin artmasında etkili olmuştu.

Ticaret antlaşmasıyla para ekonomisinin içine giren Osmanlı Devleti’nin, Tanzimat Fermanıyla maliye, eğitim, idari ve askeri alanda düzenlemelere gitmesi

harcamaların hızla artmasına yol açmış, geleneksel kaynaklardan elde edilen gelirler artan giderleri finanse etmede yetersiz kalmıştı. Devletin gelir ihtiyacı, borçlanma ihtiyacını artırmıştı. Tanzimat'a kadar sadece Padişah ve Saray ile işbirliği yapan bankerler idari yapıdaki reformla birlikte vekil ve vükela ve valilerle de işbirliğine gitmeye başlamışlardır.¹¹⁰

Osmanlı devletinde çeşitli banka kurma denemeleri olsa da, bu dönemin ilk bankası 1845 yılında J.Alleon ve T.Baltazzi isimli iki bankerin 2 milyonluk devlet desteği ile Sterlin kurunu 110 kuruşa tutma görevini üstlenmeleriyle başladı. 1847 yılında kaimelerin değerini istikrarlı tutmak üzere Galata bankerleri ile işbirliği içinde Dersaadet Bankası, Banque de Constantinople bankaları kurulmuştur. Banka kurma faaliyetleri 1856 yılında ticari alanda Osmanlı bankası kurulmasıyla devam etmiştir.

1872 yılına kadar, Daha çok devletin borçlanmalarını finanse etmek üzere, Şirketi Umumiye-i Osmaniye Bankası, Şirketi Maliye-i Osmaniye Bankası, İtibar-ı Umumi Osmani Şirketi, Avusturya Osmanlı Bankası, Avusturya Türk Bankası, İkinci İstanbul Bankası, Kambiyo ve Esham Şirketi Umumiyesi (1872) gibi bankalar kuruldu.¹¹¹

Osmanlı devletinde ulusal bankacılığın 1864-1866 yılları arasında kurulan Memleket Sandıkları ile başladığı kabul edilir.¹¹² Bunlara Mithat Paşa öncülük etmiştir. Bu kurum daha çok çiftçiye kredi veren kurumlar olarak ortaya çıkmıştır. 1888'de Ticaret ve Nafia'nın Nezareti denetiminde Ziraat Bankası kurulmuştu. Ziraat

---

¹¹⁰ Haydar Kazgan, Galata Bankerleri I, Orion Yayınları, İstanbul, 2005, s.19

¹¹¹ Haydar Kazgan, Galata Bankerleri I, Orion Yayınları, İstanbul, 2005, s.22

¹¹² Arslan Yüzgün, Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi, Der Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 74.

Bankasında ana misyon olarak çiftçiye kredi verme görevini almıştır. Tasarrufu teşvik amacıyla 1868'de Emniyet Sandığı kurulmuştur. Sandık 1884 yılında Ziraat bankasıyla birleştirilmiştir. İlk devlet bankası sıfatıyla kurulmuş olan Ziraat Bankası'nın sermayesi, menafi sandıklarının alacaklarının devir alınmasıyla oluşturulmuştur. 1908 yılında ilan edilen II.Mesrutiyet ile gelişen milli ticari kurumlara ve bankalara sahip olma düşüncesi milli sermayeli bankaların birbiri ardına kurulması sonucunu doğurmuştur. Bunlar çoğunlukla Anadolu'da kurulan yöresel bankalardır.¹¹³ Bu nedenle yöresel bankacılığımızın tarihi milli bankacılık tarihimizle birlikte başladığını söyleyebiliriz.

Yöresel bankacılık hareketinin ortaya çıkmasındaki temel neden, ülke içinde birikmekte olan sermayeyi ulusal ticareti geliştirmek amacıyla kullanmaktır. Kurulan ulusal bankaların kredi uğraşları daha çok esnaf kredisi, ticari kredi ve tarımsal kredi biçiminde olmuştur. Bu bankaların pek çoğunun kurucuları, Avrupa'ya hammadde ihraç eden veya bu ülkelerden sanayi ürünü ithal eden tüccar ve çiftçilerdir.

Osmanlı dönemiyle ilgili olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; Osmanlı İmparatorluğu döneminde banka hukukundan söz etmeye imkan yoktur. Bankalar, özellikle yabancı sermayeli olanlar, tam bir serbesti içinde ve tamamen ticari kredi esasına göre çalışmışlardır. Sanayileşmeye yönelik bir kredi politikasının uygulanması için elverişli bir ortam hazırlanmamıştır. Çünkü, kredi sistemi sadece faiz oranlarının tespitinden ibaret sayılmış ve 1852 yılında çıkartılan Murabaha Nizamnamesinin sorunu çözebileceği düşünülmüştür. Osmanlı Bankasının merkez

---

¹¹³ Öztin Akgüç, Türkiye'de Bankacılık, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, ss.40-42.

bankası olarak çalışması da önemli olumsuz sebeplerden bir diğeri teşkil etmiştir. Dönemin bir diğeri özelliği de kredi işlemleri (özellikle devlete borç verme) öne çıkarıldığından mevduat ve mevduat sahibine önem verilmemesidir.

Cumhuriyetin ilanından sonra ise 22 tanesi ulusal, 13 tanesi yabancı olmak üzere toplam 35 banka Türkiye’de faaliyet göstermekte ve bu bankaların 139 şubesi bulunmaktaydı. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi, bankacılık ile ilgili önemli gelişmelere yol açmıştır. Kongrede ekonomik gelişme için ulusal bankacılığın kurulması ve geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Alınan kararlar doğrultusunda, Atatürk’ün direktifleriyle, 26 Ağustos 1924 tarihinde, Cumhuriyet döneminin ilk özel sektör bankası olarak Türkiye İş Bankası kurulmuştur.

Cumhuriyet döneminde bankacılık ve dolayısıyla banka hukuku ile ilgili ilk önemli yasal metin 30 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunudur. Kuruluş döneminde ekonomiye milli bir yapı ve nitelik kazandırmak, para ve kredi piyasasını milli esaslara uygun olarak düzenlemek, merkez bankasının milliliği ilkesini gerçekleştirmek amacıyla 1930 yılında 15 milyon sermayeli bir anonim ortaklık olarak T.C. Merkez Bankası kurulmuştur. Ardından, iktisadi devletçilik stratejisi gereği, Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937) ve Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938) sanayi planlarında yer alan işletmelerin kurulması, işletilmesi ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla, kamu tarafından, özel amaçlı banka statüsüyle kurulmuştur.

İkinci Dünya savaşının ardından, özel kesimin mali yapısı güçlenmiş ve sanayileşme politikasında meydana gelen değişikliklerinde etkisiyle bankacılık sektöründe yapısal değişiklikler görülmüştür.¹¹⁴

Bankacılık alanında yapılan yatırımların getirisi yükselmiş ve özel bankacılık hızla önem kazanmaya başlamıştır. Faiz oranları ve bankacılık işlemlerinden alınacak komisyon oranlarının hükümetçe belirlenmesi ve dövize dayalı işlem yapma yetkisinin sadece Merkez Bankası'nda bulunmasının da etkisiyle, şube bankacılığına ve mevduat toplamaya dayalı rekabet önem kazanmıştır. Şube bankacılığının yaygınlaşması, bölgesel nitelikli yerel bankaların tasfiye sürecini hızlandırmıştır.

Yine bu dönemde, 1936 yılından beri yürürlükte olan 2999 sayılı Bankalar Kanununun yerini, 23 Haziran 1958 tarihinde 7129 sayılı Bankalar Kanunu almıştır. Yeni yasayla Türkiye'de "bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasında dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi" amacıyla Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur. 1980 öncesi planlı dönemde, 1950'li yıllarda kurulmuş pek çok küçük banka tasfiye edilmiş; beşi kalkınma ve ikisi ticaret olmak üzere toplam yedi banka kurulmuştur¹¹⁵.

---

¹¹⁴ Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) bu dönemde kurulmuştur.

¹¹⁵ Bu dönemde kurulan kalkınma bankaları: T.C. Turizm Bankası (1962), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976). Kurulan ticaret bankaları: Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Arap-Türk Bankası (1977). Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası, Amerikan ve İtalyan sermayesinin iştiraki ile dış ticaretin finansmanı amacıyla kurulmuştur. Bu Banka, Cumhuriyet döneminde yabancı sermaye iştiraki ile kurulan ilk bankadır. Bankanın unvanı 1970 yılında Türk Dış Ticaret Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir. 2006 yılında bankanın hisseleri Belçika – Hollanda sermayeli Fortis grubuna satıldıktan sonra bankanın unvanı Fortis Bank A.S. olarak değiştirilmiştir.

Dönemin bankacılık açısından en önemli özelliği, özel ticaret bankalarının büyük bölümünün holding bankası haline gelmesidir. Bir sermaye grubunun, belirli bir bankanın sermayesinin önemli bölümüne sahip olması anlamına gelen ve dünyada da yaygın olan holding bankacılığı, yatırımları hızlandıracağı düşüncesiyle devlet tarafından tesvik edilmiştir.¹¹⁶

Bu dönemde, Türk finans sistemi, tasarrufları özendirerek kalkınmada öncelik taşıyan alanlara yöneltecek bir yapı içinde bulunmadığından, kaynak sağlama ve bu kaynakları kalkınmanın gerektirdiği alanlara yöneltme görevi, kamu kesimi tarafından üstlenilmiştir. Tarım kesimine yönelik bankacılık faaliyetleri geri plana itilmiş daha öncelikli olarak ticaret ve mevduat bankacılığı gibi alanlara önem gösterilmiştir.¹¹⁷

1970'li yılların sonunda ödemeler dengesi problemleri nedeniyle yaşanan ekonomik durgunluk, yeni bir sanayilesme stratejisinin benimsenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. 1980 yılında, iç pazara yönelik üretimin yapıldığı ithal ikameci sanayilesme stratejisi terk edilerek, piyasa ekonomisine dayalı, dışa açılmayı ve dışarıya yönelik üretimi esas alan bir kalkınma politikası benimsenmiştir.

Yeni stratejiyi desteklemek, ekonominin serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre yeniden yapılanmasını ve tasarrufların gerekli seviyeye yükseltilmesini sağlamak amacıyla, esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmış, mali piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesine yönelik düzenlemeler yapılarak,

---

¹¹⁶ Arslan Yüzgün, Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi, Der Yayınevi, İstanbul, 1983, ss.93-94.

¹¹⁷ Öztin Akgüç, Türkiye'de Bankacılık, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, ss.51-53.

buna uygun yeni kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. Bu amaçla hazırlanan 3182 sayılı Bankalar Kanunu, 2 Mayıs 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu döneme ilişkin bazı önemli gelişmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1987 yılında Merkez Bankası, açık piyasa işlemlerine başlamıştır.
- 1988 yılında döviz piyasası kurulmuştur.
- 1989 yılında döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır.
- 1990 yılında TL'nin konvertibilitesi (diğer döviz cinslerine çevrilebilirliği) ilan edilmiştir.
- Yurtdışında yerleşik kişilere Türkiye'de menkul kıymet yatırımı yapma, TL ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir.
- 1990 yılında, Merkez Bankası öngörülebilirliğin artması ve mali piyasalardaki belirsizliklerin azaltılmasına yönelik olarak para programını tanıtmış ve uygulamasını başlatmıştır.
- 1992 yılında, elektronik fon transferi (EFT) sistemine işlerlik kazandırılmıştır.

Bu dönemde banka fonlarının büyük bir bölümü sermaye piyasası işlemleri, Devlet iç borçlanma senetleri ve hazine bonoları alımı ve döviz işlemlerinde kullanılmıştır.

Nisan 2001'de ekonominin dış şoklara direncinin artırılmasını, enflasyonun düşürülmesini, kamu borçlarının azaltılmasını, mali disiplinin sağlanmasını, yapısal reformların tamamlanmasını ve bankacılık sisteminin güçlendirilmesini hedefleyen “güçlü ekonomiye geçiş programı”, uygulamaya başlanmış olup, 2002 yılının

başında program revize edilmistir. Programın temel prensiplerinin kararlılıkla uygulanması, siyasi istikrar ve dünya ekonomisindeki konjonktürün de yardımıyla, ekonomide ve bankacılık sisteminde olumlu yönde gelişmeler olmuştur.

Kamu bankaları yeniden yapılandırılmış, ortak bir yönetim altına alınmıştır. Kamu bankalarındaki görev zararları Devlet iç borçlanma senetleri karşılığı tasfiye edilerek, bankaların mali bünyeleri güçlendirilmiştir. Aşağıdaki tabloda bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasının maliyeti banka türleri bakımından sınıflandırılmıştır.

Tablo 13: 2001 Krizinde Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasının Maliyeti (Milyar \$)

Aktarılan Kaynaklar	Tutar
Kamu Bankalarına Aktarılan Kaynaklar	21,9 Milyar \$
Görev Zararı	19,2 Milyar \$
Nakit Sermaye Desteği	2,5 Milyar \$
Nakit Dışı Sermaye Desteği	0,2 Milyar \$
TMSF Bankalarına Aktarılan Kaynaklar	22,5 Milyar \$
Kamu Sektöründen Aktarılan	17,3 Milyar \$
Özel Bankalar	5,2 Milyar \$
Özel Sektörden Aktarılan Kaynaklar	7,9 Milyar \$
Özel Sektör Bankalarınınca Aktarılan	2,7 Milyar \$
TMSF'den Aktarılan	5,2 Milyar \$
Toplam Aktarılan Tutar	47,2 Milyar \$

Kaynak: 50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi, İstanbul, s. 41

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere, 2001 krizinin Türk bankacılık sistemine toplam maliyeti yaklaşık 47 milyar ABD doları seviyesindedir. Bu rakam özellikle sektörün yatırımlarını yönlendirdiği ticaret ve mevduat bankacılığının gelişimi açısından oldukça yüksek bir maliyettir.

2000 yılında faaliyete başlayan BDDK tarafından yapılan düzenlemeler ile bankacılık mevzuatı uluslararası düzenlemelere, tavsiyelere ve özellikle AB direktiflerine önemli ölçüde yaklaştırılmıştır. Günümüzde banka bilançolarında seffaflığın artırılması, uluslararası muhasebe standartlarına uyum, banka mali bünyelerinin güçlendirilmesinin yanı sıra risk tanımı ve yönetim yapısında da uluslararası uygulamaları dikkate alarak düzenlemeler yapılmaktadır. Fakat Türk bankacılık sistemi hala 2001 krizinin sıkıntılarını üzerinden tam anlamıyla atamamıştır.

3.1.2. Bankaların Kuruluş Amaçları, Fonksiyonları ve Türleri

Bankalar, çeşitli yollarla elde ettikleri mevduatı, bazı kişi ve kuruluşlara kredi şeklinde tahsis eden; sermaye, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemi yapan mali araçlardır. Ticari kuruluşlar oldukları için temel hedefleri, karlarını azami hale getirmektir. Ancak bu arada yaptıkları faaliyetin mahiyeti icabı kamu yararı açısından önemli sonuçlar doğururlar. Bu sebeple kamu yararını da azamileştirmek için devlet tarafından özel kanunlarla kontrol altında tutulurlar. Kamu yararına sonuç veren fonksiyonlarından en önemlisi topladığı fonları en verimli alanlarda kullandırmakla milli gelirin daha hızlı artmasına katkıda bulunmaktadır. Bu fonksiyonları serbest faiz sisteminin mevcudiyeti halinde gerçekleştirir. Faizin serbest

olmadığı sistemlerde devlet teşvik ve selektif kredi yöntemleriyle bu sonucu elde etmeye çalışır.

Diğer önemli fonksiyonlarından biri de yaptığı çeşitli bankacılık hizmetleri vasıtasıyla ekonomik faaliyetlerin daha verimli bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunur.

Bankalar güvene dayalı müesseselerdir, herkes birbirini tanımaz ve güvenemez, ancak herkes bankayı tanır ve banka da herkesi tanır. Bu şekilde birbirini tanımayan birçok kişi bankanın aracılığıyla güven içinde iş ilişkilerine girebilirler.

Bu özellikleri dolayısıyla günümüzde bankalar diğer ticari kuruluşlardan farklıdır ve devlet tarafından da farklı muamele görürler. Fonksiyonlarının başarıyla devamı için bankalara olan güvenin sarsılmaması önemlidir.

Bankacılık türleri konusunda çok fazla ayırım yapılmasına karşın genel kabul gören görüşe göre mevcut sistem içerisinde faaliyet gösteren banka türlerini dört ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar sırasıyla; Mevduat Bankaları, Katılım Bankaları, Kalkınma Bankaları ve Yatırım Bankalarıdır. Aşağıda bu banka türlerinin açıklamalarını bulabilirsiniz.

Mevduat Bankaları: Daha çok Mevduat toplama ve bu kaynakla ticaret ve üretimin finansmanını sağlayan mevduat bankaları, genelde 1 yıla kadar olan kısa vadeli

işlemlere yoğunlaşır. Mevduat bankaları fon aktarımı yanısıra birçok bankacılık ürünü ile hizmet sunan kurumlardır.

Katılım Bankaları: Mevduat bankalarına benzer nitelikte olan fakat mevduat bankalarındaki sabit getirili Mevduat yerine kar ve zarara Katılım Fonu toplayan banka türüdür. Mevduat bankalarından bir diğer farkı ise mevduat bankaları finansal kiralama işlemi yapamaz iken, katılım bankaları finansal kiralama işlemi yapabilmektedir.

Kalkınma Bankaları: Mevduat toplama yetkisi olmayan, az gelişmiş bölgelerde üretken yatırımların gelişmesine, teknik yatırım ve orta-uzun vadeli fon teminine yönelik kurulmuş bankalardır.

Türkiye Kalkınma Bankasının, 4456 sayılı yasanın üçüncü maddesi amaçlarını, " ...Türkiye'nin kalkınması için; anonim şirket statüsündeki teşebbüslere kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde kredi vermek, iştirak etmek suretiyle finansman ve işletme desteği sağlamak, yurtiçi ve yurtdışı tasarrufları kalkınmaya dönük yatırımlara yönlendirmek, sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunmak, yurtiçi, yurtdışı ve uluslararası ortak yatırımları finanse etmek ve her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yapmak..." olarak belirlenmiştir.

Yatırım Bankaları: Mevduat toplama yetkisi olmayan, geniş bir şubenin olmaması sebebiyle bankacılık hizmet ürünlerinin tamamını sunamayan ve ticaret bankalarına kıyasla ticari faaliyetleri kısıtlı olarak yerine getirebilen bankalardır.

3.2. Bankacılık Tarım İlişkilerinin Tarihsel Süreci

3.2.1. Osmanlı Döneminde Bankacılık Tarım İlişkileri

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda, ticaret ve finansmanda batılı modellerin benimsenmesiyle birlikte, yabancı bankalar ülke toprakları içinde faaliyet göstermeye başlamıştı.¹¹⁸ O dönemde ülkede henüz, ulusal niteliğe sahip bir bankacılık sisteminin kurulması için yeterli sermaye birikimi oluşmamıştı ve bir kaynak yaratma ve finansman aracı olarak milli bankaların varlığından söz edilemiyordu. Bundan en çok zarar gören kesim ise o dönem istihdamın büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçilerdi. Çünkü, geçim sıkıntısı içinde bulunan çiftçi kesimi başvurabilecekleri kurumsal bir finansal yapı olmadığı için ne yazık ki özel şahıs kredilerine muhtaç durumdaydılar.¹¹⁹

Kredileri veren kesim ise, bu işi meslek edinmiş faizci kimselerin yanı sıra tarım gereçlerini satan tüccar, toptancı, ihracatçı, komisyoncu, kabzımal ve köy bakkalı gibi çeşitli ticaret kesimi ve esnaflardı. Bu tür yüksek faizli özel şahıs kredilerine halk arasında Tefeci tanımı yakıştırılmıştı. O zamanlar yıllık %900' lere varan bir faiz söz konusuydu. Dolayısıyla borçlarını ödemekte son derece zorlanan çiftçiler, ürünlerini bu kişilere satmak zorunda kalıyordu.

Maddi açıdan zorlanan çiftçilere yardım edebilmek için devletin zirai kredi işine el atması gerekmektedir. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Yugoslavya'nın Niş Kenti Valisi olan Mithat Paşa, çiftçilerin içinde buldukları

---

¹¹⁸ Mehmet Bülbül ve ark., Hayvansal Üretimde Üretici Örgütlenmesi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, Ocak 1998, s.42.

¹¹⁹ Öztin Akgüç, Dünya'da ve Türkiye'de Kalkınma Bankacılığının Rolü ve Geleceği, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, ss.55-58.

zor koşullara tanık olmuştu. Yaptığı araştırmalarla bu alanda teşkilatlanmanın zorunlu olduğu ve çiftçilerin, tefecilerin elinden kurtarılması için devlet yardımının gerektiği, ancak bu yardımın halk hareketiyle desteklenmesinin önem taşıdığı sonucuna varmıştır. Bۆylece 1863 yılında çiftçilerin oluşturduğu kaynakla, Mithat Paşa öncölünde, devlet eliyle ve devlet himayesinde kurulan ve adına “MEMLEKET SANDIKLARI” denilen organizasyon Milli Bankacılığın ilk ۆrneėi olarak tarihe geçmiştir.¹²⁰

Mithat Paşa, Tuna valiliği sırasında ۆlke için çok önemli bir teşebbüste bulunmuş ve tarımla uğraşanlara az faizle kredi vermek amacı ile bir ۆrgüt kurmuştur. 1863 yılında Pirot kasabasında ilk kooperatifçilik denemesine başlamış ve tarımsal kredi veren sandıklar faaliyete geçmiştir. 1867 yılında bu sandıklarla ilgili “Memleket Sandıkları Nizamnamesi” yayınlanmıştır.

Bu sandıklar, ilk milli banka temelini oluşturmalarının yanı sıra tarım kredisi ile uğraşmaları bakımından da önem taşımaktadırlar. Çünkü daha önce yabancılar tarafından kurulmuş olan bankaların tamamı ticari kredi ile ilgili çalışma yapmaktaydılar. Ve tarım kredisi ve finansmanı konusunda geçerli bir uygulamaları bulunmamaktaydı.

Mithat Paşa 1863 yılında Pirot Kasabası’nda kurduğu ilk Memleket Sandığını oluştururken Türk Gelenekleri arasında zaten var olan ve karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan “imece” geleneğinden esinlenmişti. 1867 yılında “Memleket

---

¹²⁰ Sevcihan Arıcı., Türkiye’de Tarımın Finansmanında, Ziraat Bankasının Rolü, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ, 2007, s.33.

Sandıkları Nizamnamesi” nin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti’ nin her yanında Sandıklar faaliyete başlamış ve uzun yıllar başarıyla hizmet vermiştir. Ancak izleyen yıllarda sandıkların işleyişinde gözlenen bozulmalar Memleket Sandıkları’ nın etkinliklerini azaltmıştı. Sandıkları merkezi yönetime bağlayarak olumsuzlukları giderebileceğini düşünen hükümet, 1883 yılında aynı amaçlar doğrultusunda “MENAFİ SANDIKLARI” nı kurmuştu.

Menafi Sandıklarına geçilmesiyle, idare yeniden düzenlenmiş kayıt ve muhasebe işleri çağdaş ve ilmi esaslara uygun olarak yürütülmeye başlanmış ve merkezi hükümetin doğrudan denetimine tabi tutulmuştur. Bu yeni yapılanma, Sandıkların idaresini nispeten ciddi, bilimsel denetime açık bir işleyiş kazandırsa da tamamen yeni, çağdaş bir örgütlenmeye duyulan önünü alamamıştır. Böylelikle, 15 Ağustos 1888’ de Menafi Sandıkları’ nın yerine işlevlerini üstlenecek modern finans kuruluşu olan Ziraat Bankası resmen kurulmuş, o tarihte faaliyette bulunan Menafi Sandıkları’da banka şubelerine dönüştürülerek faaliyete başlamıştır. O güne kadar Menafi Sandıklarının mali kaynağını oluşturan menafi hisseleri Bankaya devredilmiş ve bundan sonraki hisseler de Bankanın sermayesine tahsis edilmiştir. Bu adımla birlikte, teşkilatlı tarımsal kredi tarihimizde yeni bir dönem başlamıştır. Ziraat Bankası’ nın ilk kuruluşundaki görevlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:¹²¹

- 1- Satılması mümkün olmayan gayrimenkul rehini ve kuvvetli kefalet karşılığında çiftçiye kredi kullandırmak

---

¹²¹ Sevcihan Arıcı., Türkiye’de Tarımın Finansmanında, Ziraat Bankasının Rolü, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ, 2007, s.35.

- 2- Faiz karşılığında tevdiat kabul etmek
- 3- Ziraat' e ilişkin sarraflık ve aracılık işleri yapmak.

3.2.2. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Tarım İlişkileri

Tarım bankacılığı konusunda en yetkili kurum olan Ziraat Bankası, 1924 yılına kadar sadece tarım kredisi veren bir devlet kuruluşu olarak çalışmasına devam etmiş, Cumhuriyetin kurulmasından sonra Banka 19 Mart 1924 tarihinde 30 milyon TL sermaye ile 99 yıl süreli bir anonim şirket haline getirilmiş ve Bankaya tarım kredileri yanında her türlü bankacılık işlemleri yapma görev ve yetkisi verilmiştir. 12.06.1927 tarih ve 322 sayılı yasa ile Banka anonim şirket olmaktan çıkarılıp tüzel kişiliğe sahip tarımsal krediler yanında her türlü bankacılık işlemlerini de yürütmeye yetkili bir devlet kuruluşu halini alıp T.C. Ziraat Bankası adı ile işleyişine devam etmiştir. 1938 yılında bugünkü adıyla “Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu” tarafından denetlenmeye başlamıştır.

Bu dönem içerisinde bankacılık uygulamaları açısından tarım sektörü oldukça kısıtlı finansman kaynaklarına sahip bir durumdaydı. Bu sebeple daha çok finansman yerine girdi temini yoluyla tarım sektörü desteklenmeye ve yapılandırılmaya çalışılmıştır.

1937 yılında kurulan ve sonradan Devlet Üretme Çiftlikleri ve bugün de TİGEM adını alan Zirai Kombinalar Teşkilatı sayesinde çiftçinin gereksinim duyduğu tüm girdilerin temini yoluna gidilmiştir. İşte bu yıllar, tarımda eğitimden uygulama çiftliklerine, yönetimden örgütlenmeye, teknik işletmelerden fabrikalara, üretici

desteğinden dış satıma kadar giden çok yönlü ve entegre bir anlayışla ele alınan hızlı bir yapılaşmanın, kurumlaşmanın olduğu yıllardır.¹²²

İkinci Dünya savaşının ardından, ülke içinde artan ekonomik sıkıntıların beraberinde enfasyon problemi gibi problemlerde ortaya çıkmaya başlamış ve çiftçilere finansman sağlanmasında zorluklarla karşılaşmıştır. Savaş sonrası yıllar tarım sektörünün önem kazandığı, sanayileşme ve ulaştırma ile birlikte kalkınma alanlarına öncelik verildiği bir dönem olmuştur. Bu yıllarda çiftçilerin makine, gübre gibi modern girdilere olan ihtiyaçlarını uygun fiyatlarla karşılamak için “Zirai Donanım Kurumu” kurulmuştur.¹²³ Fakat ilerleyen dönemlerde devlet özel sektörde girişimciliğini ve alt yapı yatırımlarını arttırmak amacıyla bu tip kamu kurumlarının özel sektöre devrini teşvik etmiş ve tarım sektörünün ve özel sektörün bankalar tarafından finanse edilmesini desteklemiştir. Bu dönemde bankalar tarafından kullanılan tarımsal krediler hızla artmış, Marshall yardımları ve kredi artışı gibi sebeplerle tarımda makinalaşma hızlanmıştır. Bu dönemde bankaların daha etkin sermayenin dağıtılması konusunda katkıları oldukça yüksektir.¹²⁴

3.2.3. Planlı Dönem Bankacılık Tarım İlişkileri

Planlı dönem tarımsal bankacılık uygulamaları kapsamında farklı ve kapsamlı uygulamalara sahne olmuş bir dönemdir. Bu dönem kapsamında 1988 yılında Ziraat Bankası Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Kredileri müdürlüğü kurulmuş ve devlet desteğiyle oluşturulan GAP bölgesi ve bölge üreticilerine, bölgenin özelliklerine

---

¹²² Sevcihan Arıcı., Türkiye’de Tarımın Finansmanında, Ziraat Bankasının Rolü, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ, 2007, ss.41-42.

¹²³ Arslan Yüzgün, Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi, Der Yayınevi, İstanbul, 1983, ss.165-168.

¹²⁴ Yen R, Dölekoğlu Ö., Tarımı Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No:98 Ankara, 2003, s.48.

uygun kredi verilmeye başlanmıştır. GAP projesi tarımsal uygulamaların desteklenmesi ve daha kolay finanse edilebilmesi konusunda oldukça kapsamlı ve çözüm odaklı bir projedir. Cumhuriyet döneminde tartışılan toprak reformu uygulaması yerine bu dönemde büyük çiftçilerin de karşı çıkması sebebiyle tarım reformu savunulmaya başlanmıştır. Bu dönemde tarımda makineleşme, finansman ve kredi uygulamaları tartışılmaya başlanmış ve bankacılık alanında yeni uygulamalar getirilmiştir.¹²⁵

Bu kapsamda 1990 yılında Ziraat bankası bünyesinde özel tarımsal krediler müdürlüğünün kurulması ve zirai kredilerin kendi içinde detaylandırılarak incelenmeye başlaması bu yöndeki uygulamalara örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bankalarca verilen zirai kredilerin müşterilerinin müşterek borçlu ve kefillerin mağduriyetinin önlenmesi amacıyla Başak sigorta ile imzalanan protokol kapsamında sigortalanmaya başlanması ayrı bir uygulama olarak göze çarpmaktadır.

3.2.4. 2000’li Yıllarda Bankacılık Tarım İlişkileri

Dünyada ve Türkiye’de tarım ve gıda fiyatlarındaki yükseliş, çevreye olan duyarlılık ve sağlıklı ürünlere ilginin artması sonucu giderek daha da önemli hale gelen tarım sektörüne, Türk bankaları da son yıllarda giderek artan bir şekilde ilgi göstermeye başlamıştır.

Çevre ve canlı sağlığını korumayı hedefleyen tarım ve tarım ürünlerine ilginin ve talebin artmasıyla sektöre yatırım yapan şirketlerin sayısı hızla yükselirken, tarıma

---

¹²⁵ Zeynel Dinler, “Tarım Ekonomisi”, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa: 2000, s.73.

İlgisi artan bankaların bu alana ilişkin ürün ve hizmetleri her geçen yıl daha da çeşitlenmektedir.

Türkiye'de tarımın finansmanında daha önce sadece kamu bankalarının adı geçerken, her iki sektörün birbirini keşfetmeye başlamasıyla birlikte özel sektör bankaları da tarıma hizmet vermek üzere son dönemde bu rekabete ortak olma çabasıdadır.¹²⁶ Günümüzde açıklanan banka bilançolarında tarım kredilerinin payı önemli oranlara ulaşmış durumdadır.

Bankalar, yatırımların gelenekselin dışına çıkarak modernleştiği tarım sektörüne, destek paketlerinin yanı sıra "özel" kredi uygulamaları da sunulmaktadır. Türkiye Bankalar Birliği'nin Ocak 2009 verilerine göre, bankaların tarım sektörüne kullandığı kredilerin tutarı yaklaşık 14 milyar TL olmuştur.¹²⁷

Günümüzde Tarım sektöründe faaliyet gösteren yaklaşık, 3 milyon çiftçi bulunmaktadır. Bankacılık uygulamaları açısından bu rakam bankaların tarım sektörüne yönelmelerini sağlarken, daha önceki bölümlerde aktardığımız üzere, tarımın istihdamdaki ağırlığı ile birlikte milli gelir ve ihracattaki payı, sektörün ekonomik anlamda taşıdığı önemi de gözler önüne sermektedir.

Tarımsal bankacılık uygulamaları kapsamında Ziraat Bankası 25.11.2000 tarihinde yürürlüğe giren 4603 sayılı yasa ile Bankanın daha önce tabi olduğu 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve diğer ve diğer mevzuat yürürlükten kaldırılmıştır.

---

¹²⁶ Sevcihan Arıcı., Türkiye'de Tarımın Finansmanında, Ziraat Bankasının Rolü, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ, 2007, s.43.

¹²⁷ Türk Bankalar Birliği, Aylık Rapor, <http://www.tbb.org.tr/>, Erişim: 15/01/2010.

Yasa kapsamında hazırlanan ana sözleşmede tarımsal kredilere şartlı yer verilmiş ve Bakanlar Kurulunda alınan karar sonucu tarımsal kredilerin genel esasları ayrı bir kararname ile belirlenmiştir. Ziraat Bankası tarafından hazırlanan Bankanın ana sözleşme taslağı Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı tarafınca incelenerek değerlendirilen ve 22.02.2001 tarihinde uygun görülen son şeklindeki geçici madde şu şekildedir:

“Kamu hisseleri %50”nin altına düşünceye kadar, Bankanın zirai kredileme faaliyetleri, uğraştığı konuları münhasıran küçük ve orta boy tarımsal işletmelerin işletilmesinden ibaret üreticilere doğrudan ve tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla açacağı kredilerle sınırlı olmak ve faiz oranları Banka kaynak maliyetinin olmamak kaydıyla devam eder.”

Söz konusu maddeye göre, tarım kesiminin büyük ölçüde ve nispeten uygun koşullarda yıllarca finanse eden bankanın özelleşme sonrası bu görevini bırakacağı anlaşılmaktadır.

Geçtiğimiz yıllarda Emlak Bankasının da Ziraat Bankası çatısı altına alınmasıyla Bankanın şube ve faaliyet alanı iyice genişlemiştir. 2001 yılı Ağustos ayına kadar %55 faiz uygulanan tarımsal kredilerin faiz oranlarının Hazine Müsteşarlığı tarafından Ziraat Bankasına kaynak aktarılmaması nedeniyle ekonomik kriz sonrası Banka tarafından Ağustos ayından itibaren aniden %100'e yükseltilmesi, üreticilerin normal koşullarda ödeyebildikleri bu kredileri geri ödemedeki zorlanmalarına, hatta bazı üreticilerin ödeyemedikleri krediler yüzünden mahkum olmalarına dahi neden

olmuştur. 2002 yılında krizden sonrada krediler verilmeye başlandı ve halen bugünde çeşitli misyon değişiklikleri yapılarak kredi verilmeye devam edilmektedir.

Ayrıca bugün Ziraat Bankası dışında bir çok bankada tarımsal kredi uygulamaları alanında öne çıkmakta ve tarım sektörünün finanse edilmesi konusunda faaliyet göstermektedir. Aşağıdaki bölümde bu alanda hizmet veren bankalar incelenecek ve sektöre yönelik durumları hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

3.3. Tarımsal Kredi Veren Bankalar Ve Tarımsal Kredi Payları

Bugün artık günümüzde Ziraat bankasının dışında da birçok bankada tarımsal kredi uygulamalarına yer verilmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankalar içerisinde Tarımsal Kredi Paketi ve bu kapsamda uygulamaları bulunan Bankalar aşağıda sıralanmaya çalışılmıştır.¹²⁸

- Ziraat Bankası
- Vakıflar Bankası
- Akbank
- Finans Bank
- Halk Bankası
- Türkiye İş Bankası
- Garanti Bankası
- Denizbank

---

¹²⁸ Türk Bankalar Birliği Aylık Değerlendirme Raporu, TBB, İstanbul, Ocak 2010, <http://www.tbb.org.tr/>, Erişim: 15/01/2010.

Yukarıda bahsedilen bankalar arasında Ziraat Bankasından sonra bu alandaki müşteri kesimine yönelik kredi uygulamalarına önemli bir giriş yapan bankaların başında Denizbank gelmektedir. Denizbank'ın 2005 yılında Tarişbank'ı satın almasıyla vermeye başladığı tarımsal krediler bugün bankanın çok önem verdiği bir bölümünü oluşturmaktadır. İş bankası, Şekerbank, Halkbankası, Akbank, Finans Bank ve Türkiye Ekonomi Bankası da tarım sektörünü destekleyen birçok uygulamalara sunmakta ve çiftçilerin finanse edilmesine yönelik müşterilerine geniş bir perspektifte tarımsal krediler sunmaktadır.

2000'li yıllarda tarım sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı hızla artarken 2008 yıl sonu itibariyle tarımsal kredi veren bankaların bazı kredi istatistikleri ise şu şekildedir; Türkiye İş Bankası'nda tarım sektörüne kullandırılan kredilerin tutarı 2008 sonu itibariyle 756 milyon TL seviyesine ulaşırken, Vakıfbank'ın son 5 yılda tarım sektörüne kullandığı kredi tutarı yaklaşık bir milyar TL'dir. Şekerbank, son 3 yılda 661 milyon TL zirai kredi kullandırmıştır. Geçen yıl tarım sektörüne Yapı Kredi'de 250 milyon lira, Türk Ekonomi Bankası'nda (TEB) 231 milyon lira kredi sağlamıştır. Denizbank'ta ise 2008 yılın 1 milyar TL'den fazla kredi kullandırmıştır.

Ayrıca, Denizbank'ın 2009 yılı itibariyle tarım kredisi kullandığı müşteri sayısı 250 bini geçerken, Halkbank ise 2008 yılı içerisinde yaklaşık 55 bin çiftçiye tarım kredisi kullandırmıştır.¹²⁹ Aşağıda tarım kredisi veren bankalar hakkında sırayla kısa bilgiler verilmektedir.

---

¹²⁹ Türk Bankalar Birliği Aylık Değerlendirme Raporu, TBB, İstanbul, Ocak 2010, <http://www.tbb.org.tr/>, Erişim: 15/01/2010..

3.3.1. T.C. Ziraat Bankası

Geçmişten günümüze en eski ve en geniş kapsamlı tarımsal kredi paketleri bulunduran Ziraat Bankası 15 Ağustos 1888'de Menafi Sandıkları'nın yerine işlevlerini üstlenecek modern bir finans kuruluşu olarak kurulmuştur. Ziraat Bankası, o tarihte faaliyette bulunan Menafi Sandıklarının Banka şubelerine dönüştürülerek faaliyetine başlamıştır. O güne kadar Menafi Sandıklarının mali kaynağını oluşturan menafi hisseleri Bankaya devredilmiş ve bundan sonraki hisseler de Bankanın sermayesine tahsis edilmiştir.¹³⁰

Ziraat Bankası planlı dönemin sonuna doğru Güneydoğu Anadolu Projesine yönelik kredileri uygulamaları ve GAP bölgesi üreticilerine, bölgenin özelliklerine uygun kredi paketleri ile öne çıkmıştır.¹³¹

2002 yılında sonraki dönemde ise özel tarımsal kredilerin finanse edilmesine yönelik uygulamaları ile faaliyetlerini genişletme ve sektöre yönelik uygulamaları ile öne çıkmaktadır.

TC. Ziraat Bankası tarım kesiminin ihtiyaç duyduğu kredi ihtiyacının sağlanmasında en önemli kuruluşlardan birisi olup tarım sektörüne göre diğer özel bankalara göre daha fazla uzmanlaşmıştır. Ziraat Bankası tarımsal krediler servislerinde konuyla ilgili bilgi birikimi olan Ziraat Mühendislerinden yararlanmaktadır.

---

¹³⁰ Ziraat Bankası Tarihçesi, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, <http://www.ziraat.com.tr/default.asp?sayfa=tr/bankamiz/bilgiedinme/BesMain.aspx&anagrup=bankamiz>

¹³¹ Şükran Zeytinoğlu, Tarım Kesiminin Finansmanı ve Avrupa Birliği İle Türkiye'nin Karşılaştırılması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2002, ss.91-92.

Ziraat Mühendislerinin üreticilerin kredi ile ilgili ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve kredilerin geri dönmesiyle ilgili tahminleri değerlendirmeleri diğer meslek gruplarına göre doğal olarak daha yüksektir. Ziraat Bankası yasasına göre Banka öncelikle tarım sektörünün kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş ve bunun yanında her türlü bankacılık hizmetlerini de üstlenmiştir.

Ziraat Bankası çeşitli bankacılık hizmetleri yanında, tarımsal üretimin desteklenmesi amacıyla yatırım, donatım, pazarlama vb. çeşitli konularda üreticilere kredi sağlamaktadır. Fakat sağlanan kredilerin faiz oranları enflasyon oranına bağlı olarak son 15 yılda oldukça yüksek bir seyir izlemiştir. Üreticiler aldıkları kredilerin geri ödenmesinde oldukça zorlanmışlardır. Ayrıca yüksek enflasyon oranı bankanın plasman sağladığı kredi kuruluşlarından yüksek faizle kredi temin etmesine neden olmuş ve bugüne kadar kredi maliyetlerinin artmasına neden olmuştur.

Günümüzde Ziraat Bankası tarafından değerlendirilen ve krediye konu olabilecek faaliyetleri sıralamak gerekirse;

- Damızlık süt sığırcılığı
- Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği (Sığır-Manda)
- Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği (Koyun-Keçi)
- Organik Tarım
- İyi Tarım
- Sertifikalı Tohum (Arpa-Buğday) Kullanımı
- Sertifikalı Tohum ve Fide Üretimi
- Sertifikalı Meyve Fidanı Üretimi

- Sertifikalı Meyve Fidanı Kullanımı
- Su Ürünleri Yetiştiriciliği Kontrollü
- Örtüaltı Tarımı
- Tıbbi Aromatik Bitki Yetiştiriciliği
- Tarımsal Sulama
- AR-GE
- Tarımsal Mekanizasyon (Traktör ve Biçerdöver Hariç) şeklinde sınıflandırabiliriz.

3.3.2. Türkiye İş Bankası

26 Ağustos 1924 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Türkiye İş Bankası A.Ş. kuruluşundan bugüne 85 yıldır ülkemizin sanayi ve ticaret başta olmak üzere birçok alanda gelişmesinde çeşitli roller üstlenmiş ve önemli katkılarda bulunmuştur. Ülkemizin büyük özel bankalarından olan Türkiye İş Bankası A.Ş. 1.081 adet yurtiçi ve yurtdışı şubesi, 3.527 ATM'den oluşan Türkiye'nin en büyük Bankamatik ağı, internet bankacılığı, telefon bankacılığı ve çağrı merkezi ile müşterilerine her zaman bankacılık hizmetlerine erişme ve çok geniş bir yelpazede hem Banka'nın hem de iştiraklerinin sunduğu finansal ürünlerden ihtiyaçlarına uygun olanları seçme imkanı sağlamaktadır.¹³²

30.09.2009 itibariyle 7 milyar TL'lik kayıtlı sermaye tavanı içinde 3.079.639 Bin TL seviyesinde ödenmiş sermayesi bulunan Banka'nın hisse senetlerinin % 41,54'üne T. İş Bankası A.Ş. Mensupları Munzam Sosyal Güvenlik ve Yardımlaşma Sandığı

---

¹³² T. İş Bankası Eylül 2009 Faaliyet Raporu, İsbank Yayınları, İstanbul, 2010, <http://www.isbank.com.tr/PDF/FaaliyetRaporlari/2009Eylulfaaliyet.pdf>

Vakfı, % 28,09'una Cumhuriyet Halk Partisi (Atatürk Hisseleri) sahiptir. Banka hisselerinin % 30,37'lik bölümü halka açıktır.

Banka, 2000 yılından itibaren ise tarım sektöründeki değişimlere, teknolojik yeniliklere ve gelişmelere paralel olarak sektöre yönelik kredi uygulamalarında gelişme göstermektedir. 2008 yıl sonu itibariyle T. İş bankası tarafından tarım sektörüne yönelik kullanılan kredi bakiyesinin 756 milyon TL seviyesine ulaşması bankanın tarım sektörüne verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Günümüzde bankanın tarımsal kredi uygulamalarını sıralamak gerekirse¹³³;

- Küçük ve Orta Ölçekli Tarımsal İşletmeler Kredisi
- Traktör Kredisi başlıca kredi uygulamalarına örnek gösterilebilir.

3.3.3. Vakıfbank

Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (VakıfBank), vakıf paraları ile gelirlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesi, çağdaş bankacılığın gerektirdiği yönetim ve çalışma anlayışı ile ülkenin tasarruf birikimine katkıda bulunulması ve toplanan tasarrufların korunarak ekonomik kalkınmanın gereklerine göre kullanılması amacıyla, 11 Ocak 1954 tarihinde 6219 sayılı Özel Kanun'la kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 50 milyon TL olan VakıfBank 13 Nisan 1954 tarihinde faaliyete geçmiştir. Bu tarihten itibaren ülke ekonomisinin büyümesine, gelişmesine ve dünya ekonomisiyle bütünleşmesine yönelik çalışmalarını sürdüren Banka, özel hukuk hükümlerine tabidir.

---

¹³³ Türkiye İş Bankası İnternet sitesi, <http://www.isbank.com.tr/> Erişim: 08/01/2010.

Vakıfbank'ın son 5 yılda tarım sektörüne kullandığı kredi tutarı yaklaşık 1 milyar TL'dir. Bu rakam diğer kredi veren bankalarla karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir rakamdır.

Günümüzde bankanın tarımsal kredi uygulamalarını sıralamak gerekirse¹³⁴;

- Organik Tarım / Sera Kredisi
- Tarımsal Tesis Kredisi

3.3.4. Şekerbank

Şekerbank, Cumhuriyet'in sanayi ve ticarete yükselme çabalarının bir devamı olarak 1953 yılında şeker pancarı üreticisinin finansal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Pancar Kooperatifleri Bankası adı altında Eskişehir'de kurulmuştur. Şeker pancarı üreticilerinin, Pancar Kooperatifleri'ndeki küçük birikimlerinden oluşan sermaye ile yola çıkan banka, 1956 yılında Ankara'ya taşınarak Şekerbank adını almış; 1993 yılından itibaren özel banka statüsüyle dinamik bir yapıya kavuşmuş ve 1997 yılında bankanın hisseleri halka arz edilmiştir.

Tarım bankacılığına sektördeki gelişmelere paralel olarak sektöre giderek önem vermeye başlayan Şekerbank, son 3 yılda toplam 661 milyon TL zirai kredi kullandırmıştır.

Günümüzde bankanın tarımsal kredi uygulamalarını sıralamak gerekirse¹³⁵;

- Tarım Kredisi
- Besicilik Kredisi
- Süt Besiciliği Kredisi
- Hayvan Alım Kredisi

---

¹³⁴ Vakıflar Bankası, <http://www.vakifbank.com.tr/> Erişim: 08/01/2010.

¹³⁵ Şekerbank, <http://www.sekerbank.com.tr/> Erişim: 08/01/2010.

- Traktör Kredisi
- Sera Yatırım Kredisi

3.3.5. Türkiye Halk Bankası

1929 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ardından tüm dünyadaki gelişmelere paralel olarak dönemin esnaf, sanatkâr ve küçük işletme sahiplerine uygun koşullarda kredi sağlamak amacıyla Türkiye Halk Bankası'nın kurulmasına karar verilmiştir.

1933 yılında 2284 sayılı Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu ile Türkiye Halk Bankası'nın kuruluş süreci başlamış ve Banka 1938 yılında faaliyete geçmiştir. 1938-1950 yılları arasında Halk Sandıkları üzerinden kredi hizmetleri sunan Halkbank, 1950 yılından sonra doğrudan şube açma ve kredi kullandırma yetkisi ile çalışmaya başlamıştır.

Tarımsal bankacılık faaliyetleri kapsamında geniş bir müşteri portföyü bulunan Halkbank sadece 2008 yılında 55 bin çiftçiye tarım kredisi kullandırmıştır.

Günümüzde bankanın tarımsal kredi uygulamalarını sıralamak gerekirse¹³⁶;

- Seracılık Kredisi

3.3.6. Denizbank

DenizBank, 1938 yılında, gelişmekte olan Türk denizcilik sektörüne finansman sağlamak üzere bir devlet bankası olarak kurulmuştur. 1997 yılının başında, bir bankacılık lisansı olarak Zorlu Holding tarafından Özelleştirme İdaresi'nden satın alınmıştır. Ekim 2006'da, Avrupa'nın önde gelen finans gruplarından biri olan Dexia

---

¹³⁶ Halkbank, <http://www.halkbank.com.tr/> Erişim: 08/01/2010.

tarafından Zorlu Grubu'ndan satın alınan DenizBank, halen Dexia çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedir.¹³⁷

Tarım bankacılığı konusunda son yıllarda birçok yenilik bir girişime destek veren banka olan Denizbank, 2008 yılı itibariyle 1 milyar TL düzeyinde tarım kredisi kullanıdır. Ayrıca 2009 yılı itibariyle Denizbank'ın toplam tarımsal bankacılık müşterisi 250 bin kişiyi geçmiş durumdadır. Bu rakamlar sektörün önemli bankası olan Ziraat bankasının ardından Denizbank'ın önemli bir müşteri portföyüne sahip olduğunu göstermektedir.

Günümüzde bankanın tarım bankacılığı alanında kredi uygulamalarını sıralamak gerekirse¹³⁸;

- Süt Hayvancılığı Kredisi
- Arazi Alım Kredisi
- Meyve Tesis Kredisi
- Ekipman Alım Kredisi
- Besi Sığır Alım Kredisi
- Süt Hayvancılığı Kredisi
- Tarımsal Yatırım Kredileri
- Esnek Ödemeli Çiftçi Kredisi
- Eşit Ödemeli Çiftçi Kredisi

---

¹³⁷ Denizbank <http://www.denizbank.com/TR/Hakkimizda> Erişim: 08/01/2010.

¹³⁸ Denizbank, <http://www.denizbank.com/TR/> Erişim: 08/01/2010.

3.4. Bankalararası Tarımsal Kredi Rakamları ve Piyasa Payları

Yukarıda tarımsal bankacılık alanında mevcut ürün çeşitlerini incelediğimiz tarım kredisi veren bankaların 2009 yıl sonu itibariyle açıklanan bilanço rakamlarına göre, tarım kredi rakamlarına ait tabloyu aşağıda bulabilirsiniz. Bankaların 2009 Aralık ayı itibariyle mevcut tarım kredisi rakamları ve bu kredi rakamlarının yine toplam krediler içerisindeki payının incelendiği bu tabloda mevcut ürün dağılımı açısından bankaların tarım kredilerine verdikleri önem ve yoğunlukta ortaya konmaktadır.

Tablo 14: Bankaların Tarım Kredisi Tutarları ve Toplam Krediler İçerisindeki Payları (%)

Bankalar	2009			2008			2007		
	Tarım Kredisi (TL)	Toplam Krediler (TL)	Pay (%)	Tarım Kredisi (TL)	Toplam Krediler (TL)	Pay (%)	Tarım Kredisi (TL)	Toplam Krediler (TL)	Pay (%)
T.C. Ziraat Bankası	10,257,242	36,552,492	28.1	8,764,388	30,722,150	28.5	6,575,103	21,524,308	30.5
Vakıflar Bankası	281,245	34,290,394	0.8	498,288	30,809,976	1.6	380,481	23,802,234	1.6
Akbank	145,513	39,718,242	0.4	630,478	49,154,073	1.3	671,039	39,917,729	1.7
Finansbank	214,453	19,025,310	1.1	238,362	17,680,922	1.3	178,883	16,167,212	1.1
Halk Bankası	296,280	32,148,587	0.9	65,872	6,738,668	1.0	11,093	3,764,971	0.3
Türkiye İş Bankası	643,950	48,334,786	1.3	784,101	51,690,832	1.5	793,505	36,799,582	2.2
T. Garanti Bankası	321,653	49,308,043	0.7	382,974	52,236,883	0.7	265,163	39,742,520	0.7
Denizbank	1,512,212	16,535,874	9.1	1,401,030	15,213,629	9.2	904,690	11,907,012	7.6

Kaynak: BDDK, 2007,2008,2009 Interaktif İstatistiki Raporlar, <http://www.bddk.org.tr/bdruyg/Default.aspx>, Erişim: 26/03/2010

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği üzere, 2009 Aralık ayı itibariyle, %28,1 oran ile T.C. Ziraat Bankası toplam mevcut kredileri içerisinde en yüksek paya sahip banka konumundadır. Aynı zamanda 2009 yılı itibariyle toplam

36.552.492 TL verilen kredi miktarı içerisinde 10.257.242 TL ile banka portföyü içerisinde en yüksek ve önemli kredi kalemi olarak göze çarpmaktadır.¹³⁹

Önceki yıllara göre kredi dağılımı incelendiğinde yine Ziraat Bankası sektördeki liderliğini sürdürmektedir. Fakat dikkat çeken önemli bir gelişme tarımsal kredilerin payının 2007 yılından bu yana giderek azalmasıdır. 2007 yılında 6,575,103 TL ile toplam krediler içerisindeki payı %30.5 olan tarımsal krediler 2009 yılına gelindiğinde 10,257,242 TL'ye ulaşmasına rağmen %28.1'e gerilemiş gözükmektedir. Bunda son yıllarda giderek artan tarımsal kredilerin payının diğer ticari bankalarında girmesiyle bir miktar gerilemiş olması olarak yorumlayabiliriz.

Ziraat Bankasının ardından en yüksekpaya sahip ikinci banka %9,1 ile Denizbank olarak ortaya çıkmıştır. 2007 yılında 904,690 TL ile toplam kredileri içerisinde %7,6'lık bir paya sahip olan Denizbank 2009 yılında bu oranı 1,512,212 TL ile %9.1'e çıkarmış ve bir anlamda artan kredi pazarı içerisinde Ziraat Bankasının kredi payını kazanmış gözükmektedir. Denizbank, Ziraat Bankası, Akbank, T. İş Bankası gibi toplam kredi miktarı açısından yüksek hacimlere sahip bir banka olmamasına rağmen tarım sektörüne yönelik kullandırmış olduğu 1.512.212 TL düzeyindeki tarım kredisi miktarı ile diğer ticari bankalara göre oldukça yüksek bir hacme sahiptir. Bu durum ticari bankalara arasında göreceli olarak Denizbankın tarım sektörü açısından oldukça önemli bir banka konumunda olduğunu göstermektedir. Denizbankın tarımsal kredilere ve tarım bankacılığına verdiği önem bir anlamda sektörün geleceğinin ne yönde şekilleneceğini göstermesi açısından önemli bir göstergedir.

---

¹³⁹ T.C. Ziraat Bankası bünyesinde tarım sektörüne yönelik verilen krediler ihtisas kredileri adı altında ayrı bir bilanço kalemi olarak izlenmekte ve bu kapsamda değerlendirilmektedir.

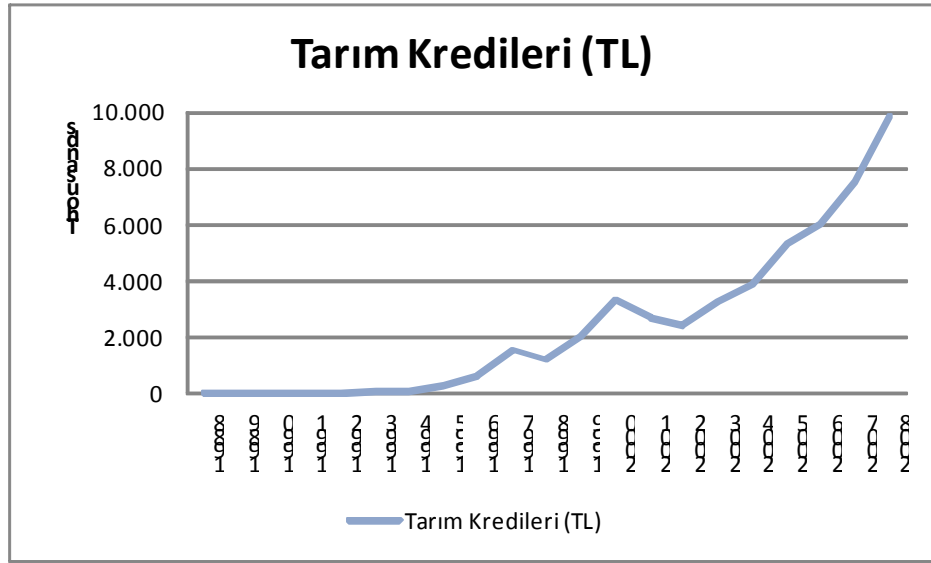
Denizbankın ardından diğerk özel ve kamu ticari bankaları açısından tarım kredisi oranları mevcut rakamlara gerçekleşmiş olup genelde %1 seviyesindedir. Bu durum ortalama 35 Milyon TL Kredi hacmine sahip Türk Bankacılığı açısından oldukça dşk bir seviye olup acil çözüm üretilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2007 yılından bu yana incelendiğinde diğerk ticari bankaların mevcut kredi hacimleri içerisinde tarımsal kredilerin payının yatay bir seyirde seyrettiğini ve önemli bir gelişim göstermediğini gözlemleyebiliriz.

Bir nceki bölümde değinildiği gibi ticari bankalarca sektöre yönelik farklı ürün çeşitliliğine sahip olunmasına karşın Ziraat Bankası ve Denizbank dışındaki ticari bankalarda dşk kredi oranlarına sahip olunması bu alanda yapılacak önerilerde dikkat edilmesi gereken bir konudur. Bu anlamda henüz tam anlamıyla tarımsal bankacılık adına kayda değer gelişmelerin gerçekleşmediğini ve önümüzdeki dönemde bu alanda verilen kredilerde önemli artışlar yaşanabileceğini söyleyebiliriz.

Tarımsal bankacılık Türk bankacılığının mevcut kredi hacimleri açısından büyük gelişmeler kaydettiği ve altın çağını yaşadığı bu dönemlerde bankacılığımızın hala gelişme göstermesi gereken farklı alanlar olduğunu göstermek ve bu alanlara yönelik uzmanlaşmaya önem verilmesi adına önemli bir gelişim alanı olduğu gözardı edilmemesi gereken bir konudur.

Kullandırılan Tarımsal Kredilere İlişkin Bulgular

Merkez Bankasının Ocak 2009 verilerine göre, bankaların tarım sektörüne kullandığı kredilerin toplamı 10 milyar TL olup 2008 yılına göre artış oranı yüzde 85 seviyesindedir. Aşağıdaki tabloda sırayla, 1988 – 2009 dönemi arasında Tarım Kredisi rakamlarına yönelik karşılaştırmalı verileri ele alınmıştır.

Şekil 19: 1988-2008 dönemi arasında Tarım Kredisi rakamları (TL)

Özellikle son yıllarda tarım kredilerine yönelik teşviklerinde artmasıyla birlikte kredi miktarlarında önemli bir oranda artış yaşanmış ve kredi miktarı 2002 yılından bu yana aralıksız artış göstermektedir. Fakat buna karşın benzer artış oranı da toplam kredi rakamlarında yaşanmış ve yıllar itibariyle incelediğimizde tarım kredilerinin toplam kredi rakamları içerisinde sürekli olarak azalan bir paya sahip olduğunu gözlemlemekteyiz.

Tablo 15: Tarım Kredilerinin Toplam Krediler İçindeki Payı (%)

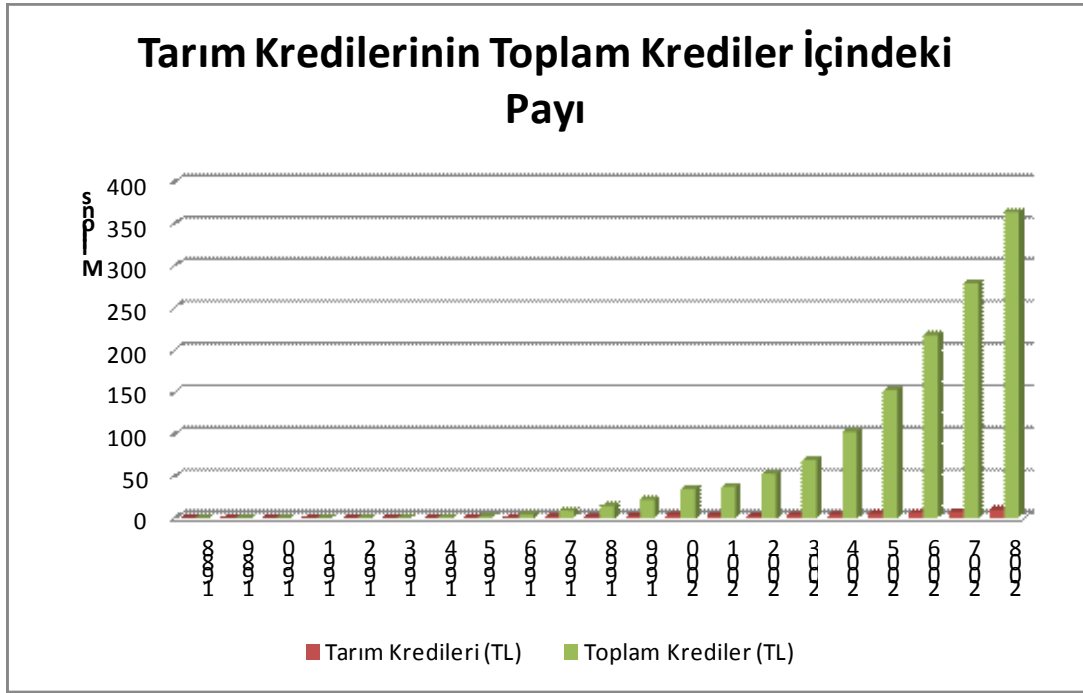
Yıllar	Tarım Kredileri (TL)	Toplam Krediler (TL)	Yüzdelerik Pay (%)
1988	4,498	27,751	16%
1989	7,364	46,047	16%
1990	12,823	80,033	16%
1991	18,116	129,975	14%
1992	39,222	231,534	17%
1993	59,156	433,706	14%
1994	120,428	789,854	15%
1995	326,982	1.743,684	19%
1996	668,826	3.860,068	17%
1997	1.504,492	8.811,893	17%
1998	1.170,731	14.122,355	8%
1999	2.009,868	21.714,975	9%
2000	3.281,895	34.205,860	10%
2001	2.714,552	37.085,766	7%
2002	2.439,787	52.631,490	5%
2003	3.216,133	69.002,124	5%
2004	3.847,082	102.481,789	4%
2005	5.276,964	152.294,560	3%
2006	5.978,681	217.308,644	3%
2007	7.480,838	278.997,612	3%
2008	9.834,008	363.860,979	3%

Kredi bilgileri Milyon TL cinsindedir.
Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

1988 – 2008 yılları arasında gerçekleşen kredi rakamları içerisinde tarım kredilerinin payı 1988 yılında %16 düzeyinde iken 2008 yılına gelindiğinde %3 seviyesine kadar gerilemiştir. 1995 yılında yaklaşık %20 düzeyine kadar yükselmesine rağmen 1998 yılından itibaren tarım sektörüne yönelik sübvansiyon ve desteklerin azaltılmasıyla birlikte bu oran hızlı bir şekilde gerileyerek 2005 yılından bu yana %3 seviyesinde seyretmektedir. Halbuki 1988 yılında 4,5 Milyon TL düzeyinde gerçekleşen tarım kredileri 2008 yılında 10 Milyar TL düzeyine kadar ulaşmış, 20 yılda nominal olarak 2200 kat büyümüştür. Bu kadar yüksek bir oranlı bir büyümeye karşılık toplam kredi rakamları da benzer şekilde 1988 yılında 27,5

Milyon TL seviyesinden 364 Milyar TL seviyesine ulaşmış ve yaklaşık 13200 kat artış göstermiştir.

Aşağıdaki tabloda da tarım kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Yukarıdaki grafikten de görülebildiği üzere, 2000 yılında yaşanan krizin ardından hem bankacılık sektörü hemde kredi rakamları hızlı bir toparlanma sürecine girmiş ve çok yüksek oranlarda artışlar gerçekleşmiştir.

Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle tarım kredilerinin bölgesel ve il bazında gerçekleşme miktarlarını bulabilirsiniz.

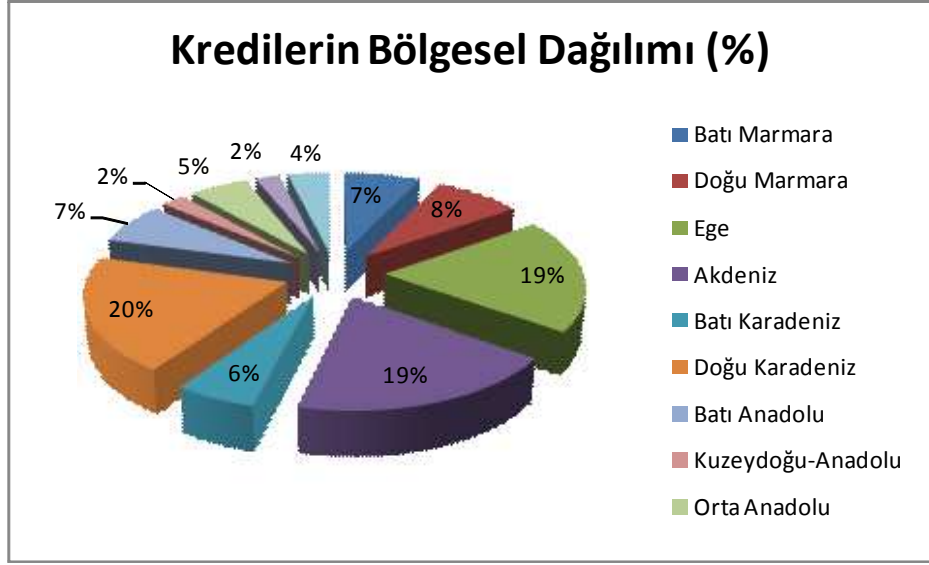
Tablo 16: Yıllar İtibariyle Tarım Kredilerinin Bölgesel Dağılımları (Milyon TL)

Bölgeler	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	Toplam
Tüm Bölgeler	9.834	7.481	5.979	5.277	3.847	3.216	2.440	2.715	3.282	44.071
Batı Marmara	784	614	470	292	144	211	132	137	226	3.010
Doğu Marmara	876	712	702	356	162	185	168	138	181	3.480
Ege	2.248	1.747	703	939	615	593	397	424	513	8.179
Akdeniz	1.923	1.445	1.213	1.030	781	521	372	388	417	8.090
Batı Karadeniz	599	494	432	245	158	77	73	122	204	2.404
Doğu Karadeniz	258	247	183	1.537	1.515	1.463	1.151	1.067	838	8.259
Batı Anadolu	804	625	376	258	118	37	37	190	476	2.921
Kuzeydoğu-Anadolu	262	203	167	79	31	10	10	79	103	944
Orta Anadolu	709	557	363	235	133	40	32	69	169	2.307
Ortadoğu-Anadolu	222	168	249	98	56	34	23	47	62	959
Güneydoğu-Anadolu	493	340	372	141	76	43	36	51	86	1.638

Kredi bilgileri Milyon TL cinsindedir.
Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

Yukarıda ki tabloda da görüldüğü üzere, yıllar içerisinde Ege ve Akdeniz bölgelerine kullanılan kredilerin giderek artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda Doğu Karadeniz içinse bu durumun tersi söz konusudur. 2005 yılına kadar belirli bir ivme ile yükseliş gösteren tarımsal kredi rakamları 2006 yılından itibaren çok hızlı bir şekilde gerilemiş ve 2008 yılı itibariyle 2.5 Milyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Kredilerin bölgesel dağılımını önceki bölümlerde değinilen bölgelerin tarımsal üretimi ile benzer bir yapıda gerçekleşmiş olup çıkan sonuçlar mantıklıdır.

Aşağıdaki şekilde 2000 – 2008 yılları arasında bölgelerin kredi dağılımlarının yüzdesel gerçekleşme oranları verilmektedir. Şekilden de görülebileceği üzere; Ege, Akdeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerine yönelik kullanılan tarımsal kredilerin %19 - %20 oranında gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 20: 2000-2008 Yılları Arasında Bölgesel Kredi Oranlarının Yüzdesele Dağılımı (%)

Yukarıdaki grafikte görülebildiği üzere, daha çok tarımsal üretime dayanan bir ekonomik yapıya sahip bölgeler olan Ege, Doğu Karadeniz ve Akdeniz bölgelerine yönelik kullanılan tarımsal kredilerin oranları toplam tarım kredisi oranlarının %60'ı düzeyindedir. Bu üç bölgenin ardından Batı ve Doğu Marmara, Batı Karadeniz ve Batı Anadolu %6 - %8 arasında oranlara sahip olarak karşımıza gelmektedir. Bu bölgelerin coğrafi yerleşimlerinin ülkenin batı tarafına yakın olması ülke sanayiinin ve üretiminin de benzer şekilde bu bölgelerde bulunmasıyla paralel bir görüntü sergilemektedir. Diğer bir ifadeyle Doğu ve Güneydoğu bölgelerine yönelik üretim teşviklerinin ve sanayiinin kısıtlı bir görüntü sergilemesinin talep edilen tarımsal kredi düzeyleri ve dolaylı olarak gelir dağılımı ve tarımsal üretim miktarları ile benzer bir görüntü çizmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise 2000-2008 yılları arasında gerçekleşen tarımsal kredi rakamlarının il bazında gerçekleşme miktarları verilmiştir. 2008 yılı itibariyle 81 il bazında mevcut kredi bilgileri üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 17: Tarımsal Kredilerin İl Bazında Dağılımları (Milyon TL)

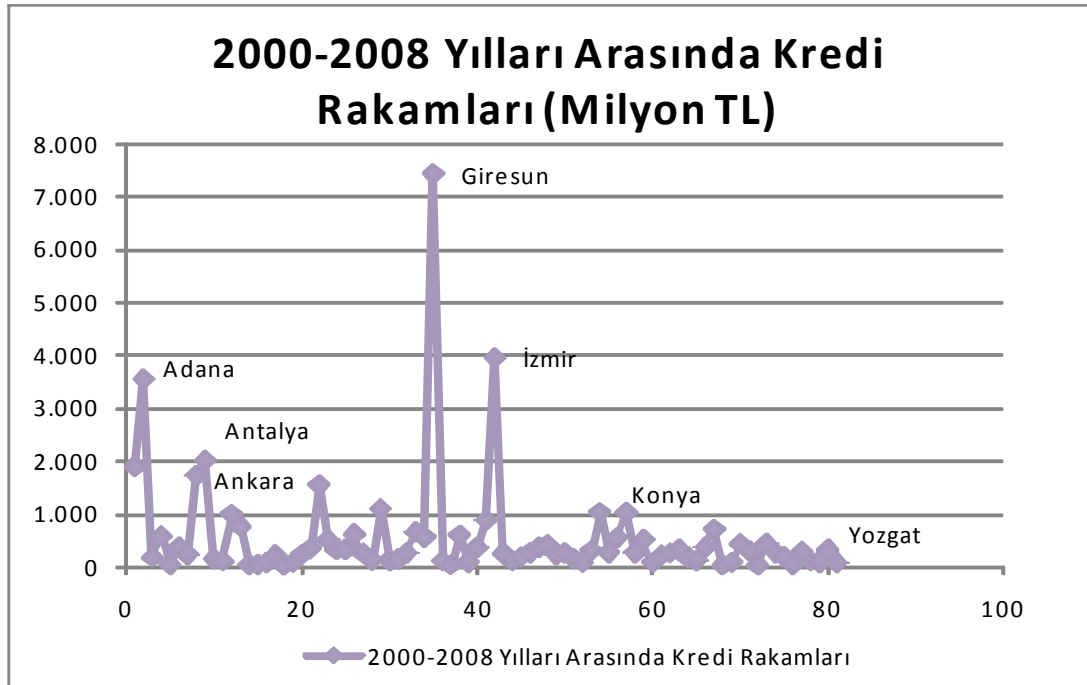
İller	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	Toplam
Adana	525	345	585	523	469	366	268	249	217	3.547
Adıyaman	51	38	28	16	8	2	1	3	11	158
Afyonkarahisar	175	152	97	56	35	7	4	11	34	571
Ağrı	9	7	4	3	1	1	1	3	4	33
Aksaray	113	84	59	39	24	6	3	6	11	345
Amasya	57	46	34	20	11	3	5	18	32	226
Ankara	356	304	277	120	53	22	23	161	408	1.724
Antalya	501	431	303	232	173	109	71	86	99	2.005
Ardahan	43	32	20	11	2			12	16	136
Artvin	21	19	15	9	4		2	8	17	95
Aydın	326	252	179	103	56	15	9	16	40	996
Balıkesir	244	202	134	72	38	8	6	9	36	749
Bartın	9	7	5	3	2	1	1	2	2	32
Batman	15	10	8	4	2				1	40
Bayburt	16	15	13	8	2	1	1	2	4	62
Bilecik	64	54	41	22	11	2	2	4	8	208
Bingöl	5	3	3	4	1			1	1	18
Bitlis	27	17	13	6	3	1	1	2	3	73
Bolu	61	61	44	29	15	5	3	4	8	230
Burdur	116	84	57	32	17	3	3	7	13	332
Bursa	361	264	200	140	61	163	150	106	95	1.540
Çanakkale	156	116	90	54	28	7	7	11	22	491
Çankırı	82	78	67	34	19	3	6	11	15	315
Çorum	93	73	52	25	13	4	5	12	32	309
Denizli	183	147	109	69	36	8	6	9	32	599
Diyarbakır	90	57	41	22	11	2	3	3	10	239
Düzce	31	29	19	15	6	1	1	4	12	118
Edirne	170	133	129	97	41	185	112	98	130	1.095
Elazığ	38	26	17	10	5	1	1	4	8	110
Erzincan	38	27	18	11	5	2	2	10	12	125
Erzurum	69	55	41	25	11	2	2	17	22	244
Eskişehir	194	157	130	78	37	8	6	7	24	641
Gaziantep	134	117	79	62	40	34	27	29	28	550
Giresun	58	56	31	1.478	1.484	1.457	1.117	1.001	759	7.441
Gümüşhane	34	28	16	9	4	1	1	5	7	105
Hakkari	4	5	4	1						14
Hatay (Antakya)	180	137	112	75	41	12	7	12	19	595
Iğdır	21	15	8	5	3	1	1	10	11	75
Isparta	135	92	55	26	12	4	3	5	10	342
İçel (Mersin)	345	262	48	97	45	15	9	13	35	869
İstanbul	657	327	748	66	59	3	9	4	7	3.948

İzmir	844	642	64	484	379	533	357	351	294	237
Kahramanmaraş	79	61	26	25	11	6	6	9	14	90
Karabük	18	21	28	10	5	1	2	2	3	173
Karaman	59	41	32	19	10	2	1	2	7	267
Kars	66	53	62	16	7	2	2	25	34	341
Kastamonu	88	89	79	36	17	3	3	8	18	409
Kayseri	148	111	47	45	20	5	4	8	21	220
Kırıkkale	60	51	45	23	12	3	3	7	16	251
Kırklareli	80	60	39	28	13	3	2	10	16	152
Kırşehir	53	44	10	14	8	2	2	3	16	65
Kilis	21	13	24	3				1	3	296
Kocaeli (İzmit)	39	32	186	18	9	1	2	1	8	1.024
Konya	388	280	68	120	55	13	12	26	62	267
Kütahya	69	69	65	28	13	2	2	5	14	543
Malatya	102	79	175	52	38	29	18	21	29	1.019
Manisa	390	289	57	117	53	17	11	21	64	267
Mardin	60	33	149	9	3	1	1	3	8	509
Muğla	185	126	77	48	27	7	5	8	26	75
Muş	16	14	12	9	4	2	2	8	8	199
Nevşehir	55	45	32	18	13	7	6	6	17	254
Niğde	73	64	49	29	15	4	4	5	11	327
Ordu	74	88	86	17	10	4	7	16	25	167
Osmaniye	43	34	28	20	13	5	6	7	11	109
Rize	19	16	8	4	1		21	26	14	364
Sakarya	101	93	69	46	21	6	3	6	19	701
Samsun	144	94	105	80	70	55	44	51	58	22
Siirt	7	4	3	2	2	1	1	1	1	77
Sinop	17	15	14	9	7	2	3	4	6	422
Sivas	120	94	68	37	24	9	8	23	39	284
Şanlıurfa	109	64	38	22	10	3	3	11	24	14
Şırnak	6	4	3	1						426
Tekirdağ	135	102	79	41	25	8	4	10	22	248
Tokat	72	51	36	20	11	3	3	15	37	178
Trabzon	51	40	27	18	12	1	2	10	17	35
Tunceli	8	6	5	4	3	1		3	5	274
Uşak	78	70	55	34	16	5	2	4	10	89
Van	22	18	19	12	3			7	8	84
Yalova	26	22	13	9	3			4	7	307
Yozgat	87	64	53	30	18	4	3	10	38	71
Zonguldak	20	22	13	8	4	1	1	1	1	3.547

Kredi bilgileri Milyon TL cinsindedir.
Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği üzere, 2000-2008 yılları arasında Giresun, İzmir, Adana, Antalya, İstanbul, Ankara, Bursa, Edirne, Konya, Manisa ve Aydın illerine yönelik kullanılan tarımsal kredilerin bazı dönemler itibariyle ve toplamda Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Batı Karadeniz, Batı Anadolu, Batı Marmara ve Doğu Marmara gibi bölgelerden tek başlarına daha fazla tarımsal kredi kullandırım rakamlarına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu durum yukarıda belirtilen illerin tarımsal üretimde ve bu illerde faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin finansmanında daha fazla desteklendiğini ve bu illerde tarımsal üretime daha fazla önem verildiğini göstermektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde tarımsal üretimin çok düşük olmasında bu durumu desteklediğini ifade edilebilir.

Aşağıdaki grafikte ise 2000-2008 yılları arasında kullanılan tarımsal kredilerin il bazında dağılımını incelemelidir.

Şekil 21: 2000-2008 Yılları Arasında Gerçekleşen Tarımsal Kredilerin İl Bazında Dağılımı

Yukarıdaki şekilden de görüldüğü üzere, Giresun, İzmir, Adana, Antalya gibi iller tarımsal kredi kullanımında öne çıkan iller olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat yıllar itibariyle kredi dağılımlarını inceleyebildiğimiz Tablo 16'dan görülebildiği üzere, 2000'den yılından bu yana toplamda en yüksek kredi kullandırımına sahip olan il konumunda olan Giresun bağlı bulunduğu Doğu Karadeniz bölgesine de paralel bir şekilde son yıllarda oldukça düşük düzeylerde kullandırım oranlarına sahip bir görünüm sergilemektedir.

Bu duruma 2000-2005 yılları arasında bölgeye gösterilen teşvik ve destek politikalarının sebep gösterilebilir. Özellikle Fındık üretiminde ve Çay gibi Dünya üretiminde de önemli bir paya sahip olduğumuz tarımsal ürünlerin üretimin öne çıkan bir il konumunda olan Giresun ve Doğu Karadeniz Bölgesinde, faaliyet gösteren tarımsal işletmeler ve çiftçiler 2000-2005 yılları arasında tarım kredileri kullandırımından oldukça yüksek oranlarda faydalanmışlardır.

Araştırma kapsamında incelenen diğer illerin büyük bir bölümü ise 0-1000 Milyon TL arasında tarımsal kredi rakamlarına sahip olup özellikle kırsal yerleşim yerlerine sahip illerde hayvancılıkla da ilgilenmenin oldukça kısıtlı olduğunu söyleyebiliriz. 2000-2008 yılları arasında Giresun, İzmir, Adana, Antalya, İstanbul, Ankara, Bursa, Edirne, Konya, Manisa ve Aydın illerine yönelik kullandırılan tarımsal kredilerin aynı yıllar içerisinde bütün illere kullandırılan toplam krediler içerisinde %60 oranında bir paya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda saydığımız 11 ilin 2000-2008 yılları arasında kullandığı tarımsal kredi miktarı 26,219 Milyon TL olup bu

yıllar arasında 81 ile kullandırılan toplam tarımsal kredi miktarı ise yaklaşık 44,081 Milyon TL düzeyindedir.

4. Bankaların Tarımsal Kredi Uygulamalarının Analizine Yönelik Uygulamanın Amacı

4.1. Uygulamanın Amacı

Uygulamanın amacı tarımsal işletmelerin kredi uygulamalarına yönelik bankalar kesimi kaynaklı analiz ve karşılaştırmalarda bulunmaktır.

Bu kapsamda 1988-2008 yılları arasında bankacılık sektörü tarafından tarım sektörüne yönelik verilen krediler genel bulguları itibariyle karşılaştırmalı analizlere tabi tutulmuştur. Tarımsal kredilere yönelik genel bulguların ortaya konmasının ardından tarım kredilerinin aynı döneme ve yine bankacılık sektörüne yönelik ait diğer bağımlı/bağımsız değişkenlerle yorumlanabilecek hipotezlerle sınanmıştır.

Çalışmanın diğer bölümlerinde sırasıyla, tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile bankaların şube sayıları ve banka personel sayıları arasında, bankalarca verilen ihtisas dışı krediler arasında ve bankalarda bulunan mevduat düzeyleri arasında anlamlı birer ilişki olduğu istatistiksel açıdan ortaya konmuştur.

4.2. Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde T.C. Merkez Bankası verilerine göre, bankaların tarımsal kredi rakamları, iller ve ürün bazında incelenerek analiz edilecektir. Veri seti 2000 yılından 2008 yıl sonuna kadar olan tarım kredisi verilerinden oluşmaktadır.¹⁴⁰

İncelenen çalışmalarda tarım kredileri, ve finans kesimi büyümesi arasındaki muhtemel ilişki yıllık gözlem aralığını dikkate alan veriler kullanmak suretiyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmada da gözlem aralığı yıllık veriler kullanmak suretiyle sınırlandırılmış ve bu şekilde yeterli bir veri kümesi temin

---

¹⁴⁰ TCMB Veri Tabanı İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, Erişim: 15/01/2010

edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, tarımsal kredi düzeyini aktarabilmek amacıyla banka ve ürün bazında tarımsal kredi rakamları, finansal gelişmişlik olgusunu temsil edebilmesi amacıyla da finansal kesim rakamları kullanılmıştır. Kullanılan veriler yıllık olarak dikkate alınmıştır. Veriler SPSS 13 ve Microsoft Excel 2003 Paket programları ile analiz edilmiştir.

4.3. Araştırma Hipotezleri

Araştırma süreci kapsamında tarımsal kredi uygulamaları ve finansal kesim büyümesi arasındaki ilişkiyi tanımlamak amacıyla kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: Tarımsal kredilerin artan bir seyir izlemesi ile bankaların şube sayıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Tarımsal kredilerin artan bir seyir izlemesi ile banka personel sayıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Tarımsal kredilerin miktarının yüksek olması ile bankalarda bulunan mevduat düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Tarımsal kredilerin miktarının yüksek olması, tarımsal kredilerin bölgesel dağılımına olumlu yansır.

Çalışmada tablolar yardımıyla yüzdesel değişimler ve hipotez testleri analiz edilecektir.

4.4. Ampirik Bulgular

Bu bölümde verilerden elde edilen bulgular, tablolar halinde ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır.

4.4.1.Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırma modeli doğrultusunda geliştirilmiş olan hipotezler, çeşitli istatistiksel yöntemlerle test edilecek ve sonuçlar değerlendirilecektir.

Yapılacak olan testler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 18: Hipotezler ve Uygulanan Testler

Hipotezler	Uygulanan Testler
H1: Tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile bankaların şube sayıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Tarımsal Kredi rakamları ile Şube Sayıları arasında Korelasyon analizi
H2: Tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile banka personel sayıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Tarımsal Kredi rakamları ile Personel Sayıları arasında Korelasyon analizi
H3: Bir ihtisas kredisi olan tarımsal kredilerin gelişimi ile bankalarca verilen ihtisas dışı krediler arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Tarım Kredi rakamları ile Toplam İhtisas Kredisi rakamları arasında Bağımsız t testi.
H4: Tarımsal kredilerin miktarının gelişimi ile bankalarda bulunan mevduat düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Tarımsal Kredi rakamları ile Mevduat Rakamları arasında Bağımsız t testi.

Hipotezler ve yapılan testler ise aşağıdaki gibidir:

Hipotez 1: Tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile bankaların şube sayıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Birinci hipotez, tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile bankaların şube sayılarının değişimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır. Bu hipotez için 1988-2008 yılları arasında gerçekleşen tarımsal kredi değişkenleri ile şube sayısı değişkenleri korelasyon analizine tabi tutulmaktadır (Tablo 18).

Tablo 19: Tarımsal Kredi ve Şube Sayısı Değişkenleri Korelasyon Analizi

Hipotez	Değişken	N	Ortalama Artış Oranı	Std. Sapma	r
Hipotez 1. Tarımsal kredilerin miktarlarının artışı ile bankaların şube sayısı artışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kredi Miktarı Artışı	20	491.475	732.487	0,125
	Şube Sayısı Artışı	20	173	458	

Korelasyon analizi ile iki farklı değişken arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Tablodan görüldüğü gibi kredi miktarının gelişiminin şube sayılarının gelişimine göre pozitif yönde pozitif yönde ve zayıf (0,125 oranında) bir ilişki söz edebiliriz. Korelasyon katsayısının pozitif bir değere sahip olması, değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki söz edilebileceği anlamına gelmektedir. Bu durumda tarımsal kredi miktarı artışının şube sayısı artışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu yorumu yapılabilir. Bu sonuç yazını destekler durumdadır.

Bu durumda birinci hipotez (H1), kabul edilmektedir. Yani tarımsal kredi miktarlarının artışı ile bankaların şube sayısı artışları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 2: Tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile banka personel sayıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İkinci hipotez, tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile bankaların personel sayılarının değişimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır. Bu hipotez için 1988-2008 yılları arasında gerçekleşen tarımsal kredi değişkenleri ile personel sayısı değişkenleri korelasyon analizine tabi tutulmaktadır (Tablo 19).

Tablo 20: Tarımsal Kredi ve Personel Sayısı Değişkenleri Korelasyon Analizi

Hipotez	Değişken	N	Ortalama Artış Oranı	Std. Sapma	r
Hipotez 1. Tarımsal kredilerin miktarlarının artışı ile bankaların şube sayısı artışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kredi Miktarı Artışı	20	491.475	732.487	0,232
	Personel Sayısı Artışı	20	8.579	2.496	

Korelasyon analizi ile iki farklı değişken arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Tablodan görüldüğü gibi kredi miktarının gelişiminin şube sayılarının gelişimine göre pozitif yönde ve zayıf (0,232 oranında) bir ilişki söz edebiliriz. Korelasyon katsayısının pozitif bir değere sahip olması, değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki söz edilebileceği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda korelasyon katsayısının düşük bir değere sahip olması ise iki değişken arasındaki ilişkinin oldukça zayıf özellikte bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumda tarımsal kredi miktarı artışının personel sayısı artışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu yorumu yapılabilir. Bu sonuç yazını destekler durumdadır.

Bu durumda birinci hipotez (H2), kabul edilmektedir. Yani tarımsal kredi miktarlarının artışı ile bankaların personel sayısı artışları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 3: Bir ihtisas kredisi olan tarımsal kredilerin gelişimi ile bankalarca verilen ihtisas dışı krediler arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Üçüncü hipotez, Bir ihtisas kredisi olan tarımsal kredilerin gelişimi ile bankalarca verilen ihtisas dışı krediler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır.

Bu hipotez için 1988-2008 yılları arasında gerçekleşen tarımsal kredi değişkenleri ile ihtisas dışı kredi değişkenlerine ait rakamlar bağımsız t testine tabi tutulmaktadır (Tablo 20).

Tablo 21: Tarımsal Kredi ve İhtisas Dışı Kredi Değişkenleri Bağımsız t Testi Sonuçları

Hipotez	Değişken	Ort.	Std. Sapma	t	P
Hipotez 3. Bir ihtisas kredisi olan tarımsal kredilerin gelişimi ile bankalarca verilen ihtisas dışı krediler arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kredi Miktarı	2.381.545	2.780.634	-4,561	0,000
	İhtisas Dışı Kredi Miktarı	59.625.783	96.953.062		

Tablodan görüldüğü gibi ihtisas dışı kredilerin tarımsal kredilerden farklı ve daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Her iki değişken arasındaki fark çok yüksek olup t testi bu farklılığın %95 güven aralığında istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir ($P < 0.05$). Bu durumda ihtisas dışı banka kredi miktarlarının tarımsal kredilerinden daha yüksek oranlarda gerçekleştiği yorumu yapılabilir. Bu sonuç da yazını destekler durumdadır.

Bu durumda üçüncü hipotez (H3), kabul edilmektedir. Yani tarımsal kredilerin gelişimi, ihtisas dışı kredilerin gelişiminin önemli bir belirleyicisi durumundadır.

Hipotez 4: Tarımsal kredilerin miktarının gelişimi ile bankalarda bulunan mevduat düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Dördüncü hipotez, bir tarımsal kredilerin miktarının gelişimi ile bankalarca bulunan mevduat miktarları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır. Bu

hipotez için 1988-2008 yılları arasında gerçekleşen tarımsal kredi değişkenleri ile mevduat değişkenlerine ait rakamlar bağımsız t testine tabi tutulmaktadır (Tablo 21).

Tablo 22: Tarımsal Kredi ve Mevduat Değişkenleri Bağımsız t Testi Sonuçları

Hipotez	Değişken	Ort. (Milyon TL)	Std. Sapma	t	P
Hipotez 4. Tarımsal kredilerin miktarının gelişimi ile bankalarda bulunan mevduat düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır	Kredi Miktarı	2.381.545	2.780.634	-3,261	0,000
	Mevduat Miktarı	102.610.915	137.551.149		

Tablodan görüldüğü gibi bankalarda bulunan mevduat miktarının tarımsal kredilerden farklı ve daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Her iki değişken arasındaki fark çok yüksek olup t testi bu farklılığın %95 güven aralığında istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir ($P < 0.05$). Bu durumda bankalarda bulunan mevduat miktarlarının, tarımsal kredilerinden daha yüksek oldukları yorumu yapılabilir.

Bilindiği üzere, bankaların temel çalışma prensipleri fon sahiplerinden belirli bir getiri vaadi karşılığında topladıkları mevduatı, fon ihtiyacı olanlara yine belirli bir borçlanma faizi karşılığında aktarmaktır.

Ayrıca Bankaların sahip oldukları mevduat miktarları, verdikleri kredi düzeylerinden daha yüksek bir seviyede olmalıdır ki diğer giderleri ve potansiyel kredi olanaklarına her zaman değerlendirme şansına sahip olabilmelidirler. Bu sebeple sonuç yazını destekler durumdadır.

Sonuç olarak dördüncü hipotez (H4), kabul edilmektedir. Yani bankalarda bulunan mevduatların gelişimi, bankaların verdiği tarımsal kredilerin gelişiminin önemli bir belirleyicisi durumundadır.

4.5. Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Uygulama kapsamında öne sürülen dört hipotez de sınanmış ve ayrı ayrı hepsi kabul edilmiştir. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, hipotezlerin ortaya attığı önermeler incelenen değişkenler arasında anlamlı birer ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 23: İncelenen Hipotezler ve Kabul Durumları

Hipotezler	Test Sonucu
H1: Tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile bankaların şube sayıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H2: Tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile banka personel sayıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H3: Bir ihtisas kredisi olan tarımsal kredilerin gelişimi ile bankalarca verilen ihtisas dışı krediler arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul
H4: Tarımsal kredilerin miktarının gelişimi ile bankalarda bulunan mevduat düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul

Elde edilen bulgular incelenerek gerekli yorumlar ve değerlendirmeler bu bölüm kapsamında yapılmıştır. Sonuç ve Öneriler kısmında çalışmanın geneli kapsamında değerlendirmeler yapılacaktır.

SONUÇ

Tarım sektörü günümüz mevcut küresel koşulları çerçevesinde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için kalkınma süreci içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler için temel ekonomik uğraşlardan birisi olan tarımsal etkinlikler, toplumsal etkileri, kültürü ve üretimi ile ayrı bir yapıya sahiptir ve geçmişten günümüze ülkenin ekonomik gelişme sürecine etki edecek rollere sahip olmuştur. Fakat bu süreçte sektöre yönelik en önemli ekonomik karar birimlerinden olan tarımsal işletmelerin gerekli olan ekonomik işletme büyüklüğünde olmayıp olması gerekenden daha küçük işletme yapılarına sahip dağınık ve kısıtlı üretim alanlarına sahip ve yüksek maliyetlere katlanmak durumunda kalan yapılar konumundadır. Ve bu durum sektörün en önemli gelişmişlik göstergelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980’li yıllardan itibaren yaşanan ekonomik gelişme süreci içerisinde ekonomide görülen yapısal değişim neticesinde tarım sektörü günümüzde eski önemini tam olarak koruyamamaktadır. Fakat buna rağmen hala sanayi, ulaşım gibi diğer sektörlerle önemli ölçüde kaynak aktarmakta ve katkı sağlamaktadır. Sanayi ulaşım, ticaret gibi sektörlerle pazar konumunda olması sebebiyle tarım sektörü günümüzde hala önemli bir sektör konumundadır.

Tarım sektörünün ekonomik kalkınma süreci içerisinde daha etkin bir şekilde yer alabilmesi ve ekonomik anlamda katma değeri daha yüksek ürünler sağlayabilmesi için tarımsal işletmelerin önemi oldukça fazladır. Bu gibi işletmelerin gereksinim duydukları finans kaynağının sağlanması, bankalar vasıtasıyla gerekli kredi desteğinin sağlanması üzerinde durulması gereken bir durumdur.

Tarımsal işletmelerin günümüz Türkiye'sindeki durumu biraz karmaşıktır. Özellikle ekilebilir toprak alanlarının düzensiz bir şekilde dağılmış olması, bütünlük arzeden projelerin uygulanmasını zorlaştırmakta, gelir dağılımında tarımsal işletmeler arasında dengesizliklere yol açmaktadır. Ekonomik teoriye göre sermaye birikimi açısından önemli bir sektör olan tarım sektörü gelir yetersizliği ve düşük verimlilik sorunları ile karşı karşıyadır. Bu nedenle finansal açıdan kredi gibi uygulamalarla tarım sektörünün gelişmesi ve büyümesi içerisindeki payı tartışılmaz.

Tarım kredisi kavramı Türkiye için yeni bir kavram olmamasına rağmen 2000'li yılların ardından bankacılık alanında yaşanan gelişmeler neticesinde tekrar önem kazanmaya başlamış bir bankacılık ürünü olarak ön plana çıkmaktadır.

Son yıllarda tarım sektörüne yönelik kredi uygulamalarının hızlı bir şekilde artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu durum tarım sektörüne yönelik sermaye oluşumunu hızlandıracak bir gelişme olup kredi ürünlerinin gelişmesine bağlı olarak sektör içerisindeki payı hızla yükselmektedir. Önceki yıllarda büyük bir çoğunluğu T.C. Ziraat Bankası A.Ş. tarafından finanse edilen tarımsal krediler, daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi sektöre ve piyasaya yönelik belirsizlikler sebebiyle kredilerin risk oranları diğer sektörlerle göre daha fazladır. Üreticinin ödeme gücünün tespitinin zorluğu, kredi denetiminin tarım sektöründe zorluğu, teminat ve yüksek kar payı gibi beklentilerin daha ön planda tutulması gibi nedenlerle tarımsal kredi miktarları oldukça düşük tutarlarda gerçekleşmektedir.

Bunun dışında Türk çiftçisi örgütlenme bilinci yetersizliği, yüksek faiz oranları, düşük ürün fiyatları ve üretim tekniği ile ilgili karşılaştığı farklı sorunlarla gelişmiş ülkelerde ileri teknoloji ve bilgiyle donatılmış üreticilerle zor koşullarda

rekabet etmektedir. Bu nedenle tarım kesiminin ihtiyaç duyduğu kredilerin zamanında ve uygun koşullarda temin edilmesi oldukça önemlidir.

Türkiye’de çiftçilerin yaşadıkları zorlukların yanında yüksek enflasyon oranları ve diğer piyasaya yönelik riskler, sebebiyle tarımsal kredi veren finansal kuruluşlar da zor durumda kalabilmektedir.

Türkiye’de tarım finansmanı konusunda öncü kuruluş, T.C Ziraat Bankası A.Ş’dir. Banka Cumhuriyet’in kuruluşundan önce ve sonra ülkedeki tarımsal faaliyetleri yürütme adına finansal desteği sağlamaktadır. 2000’li yılların ardından bu duruma diğer ticaret bankalarında sektöre dahil olmaya başlaması ve tarım sektörüne yönelik kredi ve diğer finansal ürünleri sunmaları ile değişmeye başlamıştır.

Tarımsal kredilerinin, kamu bankalarının yanında, özel sermayeli bankalarında katılımıyla, son yıllardaki performans ve mevcut krediler içerisindeki payı giderek artmaktadır. Fakat şurası unutulmamalıdır ki; özel sermayeli bankaların nihai hedefi öncelikli kar hedefi prensibi nedeniyle, daha çok tarımsal sanayi kuruluşlarına ulaşarak özellikle daha yüksek boyuttaki tarım kredileri finanse edebilmektir. Ayrıca, tarım kesimiyle uğraşan ülke nüfusunun büyük bir bölümünün kırsal kesimlerde yaşadığını düşündüğümüzde, diğer özel sermayeli ticari bankaların yaygın şube ağı ve bayi desteğine sahip olma konusunda eksiklerinin bulunduğu şüphesizdir. Bu konuda sektörün büyümesine paralel olarak hızlı adımlar atılmalı ve sorunun çözümüne yönelik uygulamalar geliştirilmelidir. Özellikle yaygın şube ağı ve kar hedefi gözetilmeksizin ürün çeşitliliğinin ön planda tutulması özel sektör bankalarının varlığına rağmen bu alanda Ziraat Bankası ve diğer devlet bankalarının cazibesini koruyacak en önemli gelişmedir.

Fakat bütün bu koşulların yanında tarım kesiminin tarımsal krediler konusunda yaşadıkları sorunların çözümü, öncelikle tarım sektörünün içinde bulunduğu genel nitelikli sorunların çözümüne bağlıdır. Bu nedenle, tarımda mevcut yapıyı ıslah edecek, mevcut gelir seviyesini yükseltecek ve gelir dağılımını daha adaletli hale getirecek mekanizmalar geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada amacı tarımsal sektörü ve bu kapsamdan tarımsal işletmeler hakkında detaylı bilgiler vererek daha sonra tarımsal işletmelerin kredi uygulamalarına yönelik bankalar kesimi kaynaklı analiz ve karşılaştırmalarda bulunmaktır. Bu kapsamda öncelikle gerekli literatür çalışması ile birlikte tarım sektörü, tarımsal işletmeler kavramı ve bankacılık sektörü ve tarımsal kredi uygulamaları hakkında bilgi verilmiş ardından da uygulama bölümünde 1988-2008 yılları arasında bankacılık sektörü tarafından tarım sektörüne yönelik verilen krediler genel bulguları itibariyle karşılaştırmalı analizlere tabi tutulmuştur. Tarımsal kredilere yönelik genel bulguların ortaya konmasının ardından tarım kredilerinin aynı döneme ve yine bankacılık sektörüne yönelik ait diğer bağımlı/bağımsız değişkenlerle yorumlanabilecek hipotezlerle sınanmıştır. Bu kapsamda da öne sürülen hipotezlerin hepsi kabul edilmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulguların sıralanması gerekirse;

- 1- Tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile bankaların şube sayıları arasında anlamlı birer ilişki olduğu istatistiksel açıdan ortaya konmuştur. Bu çerçevede yukarıda da bahsedildiği üzere şube ağı yaygınlığı çok önemli gereklilik konumundadır. Tarımsal kredi alanında Pazar payını arttırmak isteyen bir bankanın bu alanda katma değer ortaya koymasının gerekliliği ortadadır.

- 2- Tarımsal kredi miktarlarının gelişimi ile banka personel sayıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ve bu durum Ziraat bankası gibi kamu bankalarının yüksek personel sayılarına sahip olmalarını destekler nitelikte bir bulgudur. Yaygın şube ağı ve beraberinde personel sayısı sadece tarımsal kredi alanında değil diğer bankacılık ürünlerinde de müşteriye ulaşılmasını ve daha hızlı hizmet sağlanmasını destekleyici bir uygulamadır.
- 3- Tarımsal kredilerin gelişimi ile bankalarca verilen ihtisas dışı krediler arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Bu durum neticede ihtisas dışı kredilerin gelişiminin tarımsal kredilere göre daha hızlı bir şekilde artış gösterdiğini aktarmaktadır.
- 4- Kabul edilen son hipotez ise, tarımsal kredilerin miktarının gelişimi ile bankalarda bulunan mevduat düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğudur. Bankalarda bulunan mevduat düzeyleri, tarımsal kredi rakamlarına göre daha yüksek düzeydedir ki bu normal ve gerekli bir durumdur. Bankaların temel çalışma prensipleri fon sahiplerinden belirli bir getiri vaadi karşılığında topladıkları mevduatı, fon ihtiyacı olanlara yine belirli bir borçlanma faizi karşılığında aktarmaktır. Bu doğrultuda mevcut faiz ödemeleri gibi giderlerin karşılanması için mevduat düzeylerinin kredi miktarlarından yüksek olması olumlu bir durumdur.

Bu çalışmanın bulgularından yola çıkarak ilerleyen dönemlerde gerçekleştirilebilecek çalışmalarda daha detaylı ve ileri derecede istatistiksel değerlendirmeler neticesinde her iki sektörün birbirlerinin hangi düzeylerde ve ne derecede etkilediği, her iki sektöre yönelik gelişme ve katkıların hangi düzeyde

birbirlerine katkıda bulunduğu rakamsal olarak ortaya koyan çalışmalar ortaya konabilir tarım sektörü ve tarımsal bankacılık sektörüne yönelik verilerin daha uzun vadeli analizler yapılmasına imkan vermesi halinde sektöre yönelik daha farklı karşılaştırma ve değerlendirmeler yapılmasına yönelik daha hassas çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Tarımsal kredi alanında sektörün gelişimi ve mevcut ürün çeşitliliğinin artması amacıyla özel sektör girişimleri desteklenmeli, tarımsal işletmelerin finansman giderlerinin ve nakit akışlarının düzenlemesine yönelik kredi ürünlerinin kullanımının artırılması gerekmektedir. Bu sayede tarımsal işletmelerinin aile şirketi yapılarından daha profesyonel ve kurumsal yapılara sahip olmaları sağlanabilecektir. Tarımsal işletmelerin sayılarındaki düşüşün önüne geçilebilmesi ve önemli tarım politikalarının sadece devlet destekli uygulamalara bağlı kalmaması amacıyla sektörde yer alan işletmelerin finansman problemlerinin önüne geçilebilmesi oldukça gerekli bir durumdur. Bu anlamda tarımsal kredi rakamlarında yaşanabilecek artışlar ve kredi çeşitliliğinde yaşanan gelişmeler sektörün gelişimi için oldukça gereklidir.

KAYNAKLAR

Abasov, F., Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

Adıgüzel, Ö. Tokat İli Turha İlçesi Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Kullanım Durumları, Üreticiler Üzerine Etkileri ve Çözüm Önerileri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2006.

Akgünç, Ö., Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi, Yedinci Baskı, Avcıol Basın Yayın, İstanbul, 2006.

Akgüç, Ö., Türkiye’de Bankacılık, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1992.

Arıcan, E., Serin, V., Yücememiş, B., Civan, K., Işıl, G., İstihdam Perspektifinde AB Sürecinde Türk Tarımının Genel Sorunları ve Çözüm Önerileri, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-34, İstanbul, 2007.

Arıcı, S., Türkiye’de Tarımın Finansmanında, Ziraat Bankasının Rolü, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ, 2007.

Bulutay T., Türkiye’de Tarımsal Yapı ve İstihdam, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara, 1998.

Bülbül M., Çadırcı E., Güneş E., Tarımsal Krediler ve Uygulamaları, Türkiye Ziraat Mühendisliği, Teknik Kongresi, 2.Cilt, ISBN:975-7558-08-7, Ankara, 1995.

Çağlayan T. Osmanlıdan Günümüze Tarım,
http://www.tarim.gov.tr/TurkiyedeTarim,Osmanlida_Tarim.html, Erişim:
05/01/2010.

Donald Quataert, Dilemma of Development: The Agricultural Bank and Agricultural Reform in Ottoman Turkey, 1888-1908, International Journal of Middle East Studies, Vol. 6, No. 2 (Apr., 1975), pp. 210-227 Published by: Cambridge University Press

Dinler Z., Tarım Ekonomisi, Ekin Kitabevi Yayınları, Beşinci Baskı, Bursa, 2000.

Eraktan, G.(2001). Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası. İstanbul: Uzel Yayınları.

Ergin, F., 1975. Kredi Sistemi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Erdoğan N., (2002), Dünya ve Türkiye’de Tarımın Finansmanı, Ziraat Matbaacılık A.Ş., Ankara.

Filiz, A. (1996). Tarımsal Kooperatiflerde Finansman Sorunu ve Kooperatifler Bankası. Eskisehir: (Yüksek Lisans Tezi).

Gülse, H.S., Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Sektöründe Yapısal Değişmeler Ve İzlenen Politikalar, Doktora Tezi, 1996

Güneş, E. (2004) Tarım İşletmelerinde Kredi Taleplerinin Doğrusal Programlama Yöntemiyle Belirlenmesi (Kırşehir İli Merkez İlçesi Tarım İşletmeleri Araştırması) T. C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No:121, Ankara.

Gürbüz, M., (2005), Türkiye İçin Tarım, TEMA Vakfı Yayınları, ISBN:975-7169-54-4, İstanbul.

Han, E., Türkiye’de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi Eskişehir, 1978

İnan, İ. Hakkı, (2006), Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, ISBN:975-93281-0, Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Tekirdağ.

Karacan, A.R., (1991), Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 498, İzmir.

Kazgan, Gülten Tarım ve Gelişme, (1977), Fakülteler Matbaası, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2261, İktisat Fakültesi No: 387, İstanbul.

Kazgan G., (2005), Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No:71, İstanbul.

Kazgan, H., 2005. Galata Bankerleri I, Orion Yayınevi,

Koç, E. (2005), 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım, Anadolu Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

Koç, A., Tanrivermis, H., Budak, F., Gündoğmuş, E., H, Inan, I.H., Kubas, A., Hurma, (2003), H. Usage of Pesticides in Turkish Agriculture: Effectiveness, Problems and the Effects of Alternatives Regulations, Report of Project, Agricultural Economics Research Institute (AERI), Ankara.

Moray, S., (2008), Tarım Satış Kooperatifi Birliklerine Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan Sağlanan Kredilerin Değerlendirilmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

Özkaya, T., Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları - Dünü-Bugünü-Geleceği, Tarım Ekonomisi Kongresi, 2001.

Pamuk Şevket, The Ottoman Empire in the "Great Depression" of 1873-1896, The Journal of Economic History, Vol. 44, No. 1 (Mar., 1984), pp. 107-118 Published by: Cambridge University Press on behalf of the Economic History Association

TEKELİ, İlhan, Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları) Türkiye'de Tarımsal Yapılar, 1923-2000, Ankara, Yurt Yayınları no:18, 1988.

Tulgar, D., (2008), Türkiye'de Tarıma Finansman Sağlayan Kuruluşlar ve Tarıma Katkıları, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ.

Yen R, Dölekoğlu Ö., (2003), Tarımı Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No: 98, Ankara.

Yentürk N., (2003), Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No:46, İstanbul.

Yüzgün, A. 1983. Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 155-170.

İnternet Siteleri

<http://www.akbank.com>

<http://www.denizbank.com.tr>

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.fao.org>

<http://www.garanti.com.tr>

<http://halkbank.com.tr>

<http://www.isbank.com.tr>

<http://www.imf.org>

<http://www.oecd.org>

www.spk.gov.tr

<http://www.tcmb.gov.tr>

<http://www.tuik.gov.tr>

<http://www.vakifbank.com.tr>

<http://www.worldbank.org>

www.ziraat.com.tr